Kapocs

2017/2. XVI. évfolyam 73. szám

A munka-család interferencia áttekintése a szakirodalom tükrében

A párkapcsolat kialakulása, minősége és stabilitása az afrikai-magyar vegyes kapcsolatokban

Reziliens serdülők a gyermekotthonokban

Fiatalok társadalmi részvétel témában szerzett tapasztalatai és véleménye a luxemburgi ajánlások nyomán

Dr. Pári András az ikerkutatásról

Magyar társadalom- és szociálpolitika – könyvismertető

Ifjúság 2016: a gyorsjelentés – rövid összegzés

Tartalom

Mihálka Mária
A munka-család interferencia áttekintése a szakirodalom tükrében 3

Komolafe Cinderella – Komolafe Magdolna
A párkapcsolat kialakulása, minősége és stabilitása az afrikai-magyar vegyes kapcsolatokban 13

Nagy Gábor – F. Lassú Zsuzsa
Flow-ban, békében a világgal – Reziliens serdülők a gyermekotthonokban 27

Béres Orsolya – Sebestyén Virág
Fiatalok társadalmi részvétel témában szerzett tapasztalatai és véleménye a luxemburgi ajánlások nyomán 39

Szombathelyi Szilvia
Dr. Pári András az ikerkutatásról 49

Farkas Péter
Ferge Zsuzsa: Magyar társadalom- és szociálpolitika – könyvismertető 53

Papházi Tibor
Ifjúság 2016: a gyorsjelentés – A Magyar Ifjúság 2016 adatfelvétel első eredményei 55

Abstracts 57

Szerzőink 58

Kapocs ■ XVI. évfolyam 73. szám
■ Főszerkesztő: Farkas Péter ■ Szerkesztőség: Dr. Bagi Krisztina, Baranyai Szilvia, Halász Mariann, Jakubeczné Nagy Katalin, Paksi Adrienn, Dr. Papházi Tibor, Dr. Pári András, Sebestyén Virág, Szombathelyi Szilvia Klára, Teklovics Boglárka ■ Szerkesztőbizottság: Prof. Dr. Bagdy Emőke, Domszky András, Dr. Pikó Bettina, Prof. Dr. Pusztai Gabriella, Dr. Rosta Andrea, Prof. Dr. Schadt Mária, Dr. Szabó-Tóth Kinga, Szécsi Judit, Dr. Török Péter
■ Szerkesztőségi elérhetőség: Farkas Péter peter.farkas@emmi.gov.hu
■ Kiadja: Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.
■ Felelős kiadó: Lebovits Gábor ■ Kiadóhivatal: 1134 Budapest, Tüzér u. 33-35.
■ Nyomás: L'Harmattan Kiadó Kft. ■ Címlapfotó: Béres Orsolya ■ ISSN 1588-7227 ■ Megjelenik negyedévente ■ A folyóiratban megjelenő írások nem feltétlenül tükrözik a Szerkesztőség álláspontját
■ Meg nem rendelt kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

MIHÁLKA MÁRIA

A munka-család interferencia áttekintése a szakirodalom tükrében

A munka és a család életterületének összeegyeztetése nehéz feladat. Különböző szerepekben kell megfelelni az életben, ahol a munka és a család ugyanazért az erőforrásokért verseng, azonban az erőforrások az egyén számára korlátozottan állnak rendelkezésre. Ennek következtében, kialakulhatnak szerepkonfliktusok a munkával és a családdal kapcsolatos szerepek során. A modern elméletek azonban a pozitív, gazdagító és kiegyensúlyozó hatásra hívják fel a figyelmet.

Kulcsszavak: munka-család interferencia, munka-család konfliktus, munka-család gazdagítás, munka-család egyensúly

Bevezetés

Napjainkban a legtöbb ember számára kihívást jelent a munka és a család életterének összeegyeztetése. A munkahelyi és a családi élet összeegyeztetéséből adódó nehézségek jelentős terhet jelentenek a munka világában, mind az egyénre, mind pedig a munkahelyi környezetre, valamint a társadalomra. A segítő hivatásúak körében a kialakulás valószínűsége fokozott, hiszen a munkahelyi és a családi élet összeegyeztetéséből adódó nehézségek nagymértékben érinthetik ezen foglalkozási csoport szereplőit. Ennek hátterében állhat a foglalkozás jellegéből adódó magas emocionális megterhelés, illetve mindazok a szerepek, amelyeket a család és a munka területén el kell látniuk (Ádám 2008).

Minden szerepben más szerepelvárásoknak kell megfelelni, a különböző szerepelvárások egyidejű fennállása többféle válaszreakciót kiválthat. Egyes elméletek azt hangsúlyozzák, hogy olyan válaszreakciók aktivizálódhatnak, amelyek egy vagy több szerep ellátását megnehezíthetik. S szerepkonfliktusok, valamint a stresszel kapcsolatosan következményként pszichés és szomatikus megbetegedések alakulhatnak ki, mint stressz, szorongás vagy akár kiégés.

Tanulmányomban röviden áttekintem a munka-család interferencia elméleteit: a klasszikus elméleteket, a szerepekkel kapcsolatos elméleteket, azon belül a munka-család konfliktust, s a modern elméleteket: a munka-család gazdagítás és a munka-család egyensúly fogalmát. Továbbá, az egyes elméletek fejlődési útját, valamint a munka-család interferencia területén megvalósult kutatások legjelentősebb nemzetközi és hazai eredményeit.

A munka és a család életterületével foglalkozó elméletek

A munka-család életterülettel foglalkozó kutatások legátfogóbb fogalma a munka-család interferencia vagy kölcsönhatás, amely a két életterület összeegyeztetésére vonatkozik (Geszler 2014). Geurts és Demerouti (2003) a munka és a család életterületeinek kapcsolatát vizsgáló elméleteket három csoportra osztja: klasszikus elméletekre, szerepekkel kapcsolatos elméletekre, és modern elméletekre.

Klasszikus elméletek

A klasszikus elméletek közé sorolhatjuk a szegmentációt, a kompenzációt, az áthatást és a kongruenciát (Edwards és Rothbard 2000).

A szegmentáció elmélete határozottan elválasztja egymástól a munka és a család életterületeit, hangsúlyos, hogy egyik életterület sincs hatással a másikra. Dubin (1956) szerint a két életterület abszolút (mind pszichológiailag, mind fizikailag, az időre s a funkcióra tekintettel is) különálló egységként kezelendő.

A kompenzáció elmélete szerint a munka és a család életterülete negatív kapcsolatban áll egymással, az egyik életterülettel való elégedetlenség arra ösztönzi az egyént, hogy a másik életterületen keresse az elégedettséget. Két formája különíthető el: 1) az elégedetlenséget okozó életterületen az egyén csökkenti a bevonódását, s növeli az elégedettséget okozó életterületen, 2) az egyén az egyik életterületen megélt elégedetlenségét úgy oldja fel, hogy pozitív, a szükségleteit kielégítő kimeneteket keres a másik életterületen (Edwards és Rothbard 2000).

Az áthatás a munka-család viszonylatában úgy valósul meg, hogy a munka hatással van a családra vagy fordítva, oly módon, hogy a két életterület egymáshoz hasonlóbbá válik (Crouter 1984). Negatív és pozitív áthatások is megjelenhetnek (Grzywacz és Marks 1999).

A kongruencia a munka és a család életterületeinek hasonlóságára a belső pszichikus állapot viselkedéssel való egybevágására utal (Edwards és Rothbard 2000).

A szerepekkel kapcsolatos elméletek

A szerepekkel kapcsolatos elméletek közé tartozik az erőforrások szűkössége, illetve az ennek kritikájaként értelmezhető bővítési megközelítés, és a munka-család konfliktus elmélete (Edwards és Rothbard 2000). Az egyéneknek egyszerre több szerepet kell betölteniük, amely szerepek életük során folyamatosan változóak lehetnek, mind mennyiségi, mind minőségi szempontból.

A szűkös erőforrások elmélete szerint az embereknek korlátozottan áll rendelkezésre a figyelem, az idő, az energia. Így ennek következtében, amikor az egyéneknek egyszerre több szerepben kell megfelelniük, ezeket a korlátozott erőforrásokat meg kell, hogy osszák a különböző szerepeik között. A szerepek közötti megfelelő időbeli, figyelembeli és energiabeli megosztás fontos tényezővé válik, azonban minél több szerepben érintett az egyén, annál nagyobb a valószínűsége, hogy az egyik szerepben való helytállás megnehezíti a másikban való helytállást, ennek következtében erőforrásai kiapadnak, s kialakulhat a szerepstressz (Goode 1960).

A bővítési megközelítés felhívja a figyelmet arra, hogy több szerep egyidejű gyakorlása nem feltétlenül jár együtt negatív következményekkel, sőt az akár pozitív következményeket is eredményezhet. Sieber (1974) szerint az egyidejűleg több szerepet is betöltő személyek esetében a szerepek halmozódásából eredő stresszt, az abból megszülető előnyök felülírhatják. Négy pozitív következmény jelölhető meg Sieber szerint: a szerepprivilégiumok, a státuszbizonság, a státusz fejlesztéséhez és a szerepben nyújtott teljesítményhez kapcsolódó erőforrások megszerzése, a személyiség gazdagodása.

A munka-család konfliktus elmélet is a szerepekkel kapcsolatos elméletek közé sorolandó, azon belül is: a szűkös erőforrások elméletének alkalmazása a munka, és a család viszonyrendszerére. Az elmélet szerint a munka és a család életterülete ugyanazért az erőforrásokért (idő, figyelem, energia) verseng, azonban ezek az erőforrások az egyén számára korlátozottan rendelkezésre álló erőforrások (Greenhaus és Powell 2003). A munka-család konfliktus szerepközi konfliktusként fogalmazható meg, ahol a munka és a család életterületéhez tartozó szerepelvárások kölcsönösen inkompatibilisek (Greenhaus és Beutell 1985). A munka-család konfliktus során két vagy több terület egyidejű nyomásáról beszélhetünk, amelynek a fő jellemzője, hogy ha az egyiknek eleget teszünk, akkor az megnehezíti a másik vagy a többi területen való megvalósulást (Katz és Kahn 1978).

Az egyén kénytelen a rendelkezésére álló erőforrásokat megosztani a munka és a család életterülete között, de gyakran előfordul, hogy az egyik életterület szerepeinek való megfelelés megnehezíti, vagy egyenesen lehetetlenné teszi a másik életterületen jelentkező szerepek betöltését. Az egyén nem tud megfelelni párhuzamosan az életterületekből következő szerepelvárásoknak, s kialakul a szerepkonfliktus a munkával és a családdal kapcsolatos szerepei során (Greenhaus és Beutell 1985).

Greenhaus és Beutell (1985) a konfliktusról úgy beszél, mint kétirányú folyamatról, különbséget tesznek a munkahelyfüggő (work-to-family conflict) és a családfüggő (family-to-work conflict) munka-család konfliktus között. A munkahelyfüggő munka-család konfliktus esetében a munka területén keletkezett probléma okoz feszültséget a családi életben, a családfüggő munka-család konfliktus esetében éppen fordítva, a családi élet problémái okoznak a munka területén feszültséget.

A jelenség bizonyos kutatók szerint reciprok jellegű, azt feltételezhetjük, ha az egyén az egyik irányú konfliktust megéli, akkor valószínűleg a másik irányt is megéli párhuzamosan (Greenhaus és Beutell 1985, Greenhaus és Powell 2003, Rantanen 2008). Azonban a kutatók többsége szerint két önálló folyamatról beszélhetünk s a két irány között nincs együtt járás (Grzywacz és Marks 2000, Biswas és Hassan 2009, Leaptrott és McDonald 2009).

Greenhaus és Beutell a munka-család konfliktus három formáját különíti el: az időalapú, a stresszalapú és a magatartás alapú munka-család konfliktust (Greenhaus és Beutell 1985).

Az időalapú munka-család konfliktus esetében azt láthatjuk, hogy az egyik életterület szerepelvárásainak kielégítésére fordított idő (pl. munkaóra, túlóra, stb.) felemészti a másik életterület elvárásainak kielégítésére szükséges időt. A stresszalapú munka-család konfliktus esetében az egyik életterültről származó stressz (pl. elégedetlenség, fáradtság, stb.) ellehetetleníti a másik életterület kihívásainak való megfelelésr. A magatartás alapú munka-család konfliktus szerint az egyik életterületen bevált magatartásformák (pl. vezetés-irányítás, problémamegoldás, stb.) a másik életterületen nem alkalmazhatóak eredménnyel, ugyanakkor az egyén nem képes a bevált viselkedéstől feladására, még akkor sem, ha annak eredménytelenségét megtapasztalja.

Mind a három típusú munka-család konfliktus esetében megkülönböztethető a munka hatása a családra (a továbbiakban WIF) és a család hatása a munkára (a továbbiakban FIW). A WIF esetében a munka életterülete hat negatívan valamilyen családi tényezőre, míg a FIW esetében éppen fordítva, a család életterülete hat negatívan a munkához kapcsolódó tényezőre (Gutek, Searle és Klepa 1991).

A munka-család konfliktussal foglalkozó legtöbb elméleti modellben a következő alapvető elemeket találjuk: a munka és a család életterületeire vonatkozó előzményeket, a munka, a család életterületeire és az élet egészére vonatkozó következményeket, a munka-család konfliktus két irányát leíró változókat, úgynevezett mediáló változókat (Michel és mtsai 2009).

A leggyakrabban azonosított előzmények: *munkahelyi/családi társas támogatás* (Frone és munkatársai 1997, Carlson és Perrewé 1999, Michel és mtsai 2009), *munkahelyi/családi bevonódás* (Kanungo 1982, Frone és munkatársai 1992, Carlson és Perrewé 1999, Carlson és Kacmar 2000, Michel és mtsai 2009, Makra, Farkas és Orosz 2012), *munkahelyi/családi szerepkonfliktus* (Kahn és mtsai 1964, Carlson és Perrewé 1999, Carlson és Kacmar 2000, Michel és mtsai 2009), *munkahelyi/családi időigény* (Frone, Yardley és Marker 1997, Carlson és Perrewé 1999, Carlson és Kacmar 2000, Michel és mtsai 2009), *munkahelyi/családi szerep-kétértelműség* (Kahn és mtsai 1964, Carlson és Perrewé 1999, Carlson és Kacmar 2000, Michel és mtsai 2009).

A leggyakrabban vizsgált következmények: *munkahelyi/családi elégedettség; élettel való elégedettség* (Carlson és Perrewé 1999, Carlson és Kacmar 2000, Michel és mtsai 2009).

A legismertebb munka-család konfliktusmodellek Frone és munkatársai (1992, 1997), Carlson és Perrewe (1999) és Carlson és Kacmar (2000) nevéhez köthetőek.

Frone és munkatársai modellje

A modell középpontjában a munka és a család életterületei közötti konfliktust helyezték el. Frone és munkatársai (1997), Frone 1992-es modelljét fejlesztették tovább. A modellben nem használják a WIF és a FIW fogalmát, de a work-to-family conflict megfeleltetherő a WIF-nek, míg a family-to-work conflict a FIW-nek, ezt a fogalomalkotás során is jelölik, amely szerint az egyik életterületen lévő szerep(ek)ben való megfelelés akadályozza a másik életterületen lévő szerep(ek)ben való megfelelésr.

A modell nem fogad el közvetlen oda-vissza hatást a WIF és a FIW között, csak közvetett hatások érvényesülnek közöttük. A munkahelyi stressz, illetve a munkahelyi túlterhelés, a munkára fordítotr idő következtében megnövekedett WIF közvetlen módon nem hat a FIW-re, csak a növekvő családi stresszen és elégedetlenségen, illetve a fokozódó családi túlterheltségen, a családra fordított időn keresztül (Frone és mtsai 1997).

Az előzményváltozók tekintetében, megkülönbözreti a közeli (közvetlen) és a távoli (közvetett) előzményeket. A modell közeli előzményei (mediátor változói) a munkára fordított idő, a szerephez kapcsolódó stressz és elégedetlenség és a szerephez kapcsolódó túlterheltség. A távoli előzményei az adott életterületen belüli társas támogatás, illetve a FIW-nek a WIF, a WIF-nek a FIW. A társas támogatás mindkét irányban a stressz és a túlterheltség csökkenésén keresztül fejti ki hatását (Frone és mtsai 1997).

A WIF, FIW, és az adott életterületen jelentkező stresszsz kapcsolatát úgy írja le a modell, hogy a WIF kizárólag a család életterületén jelentkező stresszre van hatással, a munka életterületén keletkező stesszre nincs, a FIW pedig csak a munka életterületén jelentkező stresszre hat, a család életterületén megjelenőre nem. Frone és munkatársai (1997) kijelölnek egy „stresszláncot" a WIF előzménye a munkahelyi stressz és következménye a család életterületén megjelenő stressz, a FIW előzménye a családi stressz és következménye a munka életterületén megjelenő stressz.

A következményváltozók terén a modell fontosnak tartja az adott életterületeken megjelenő magatartást és magatartási szándékokat, az adott életterületen nyújtott teljesítményt. Eredményeik alapján, a munkahelyi stressz nem hatott szignifikánsan a munkateljesítményre, míg a család életterületén szignifikáns kapcsolatot találtak, s az adott életterületeken megjelenő társas támogatás sem hatott közvetlenül szignifikánsan az adott életterületen nyújtott teljesítményre, a többi változón keresztül viszont igen.

Carlson és Perrewé modellje

Carlson és Perrewé (1999) elméletében a társas támogatás szerepét vizsgálta a munka-család konfliktusban. A konfliktusra, amely létrejöhet a munka család viszonyrendszerben, egydimenziósan tekintettek, nem különböztettek meg WIF-et és FIW-et, együttesen beszélnek munka-család konfliktusról, amelyre úgy tekintenek, mint mediátor változóra. A munka-család konfliktus előzményei között mindkét életterületen a szerepkonfliktust, az időigényt és a szerep-kétértelműséget jelölték meg (Carlson és Perrewé 1999).

Carlson és Perrewé (1999) modellje a társas támogatást előzményként kezeli, s bevon egy új előzményt: az adott életterületbe való bevonódást. A bevonódás közvetlenül hat a munka-család konfliktusra, s közvetetten, az időigényen keresztül. A társas támogatás közvetetten hat a munka-család konfliktus három közvetlen előzményére, a szerepkonfliktusra, az időigényre és a szerep-kétértelműségre, illetve közvetlenül az adott életterülettel való elégedettségre. A következményváltozó mindig az adott életterülettel való elégedettség.

Carlsonék empirikus vizsgálatai a modellt részben igazolták. A család életterületén a családi életbe való bevonódás, a szerepkonfliktus, az időigény és a szerep-kétértelműség közvetlenül nem hatottak a családi élettel való elégedettségre, csak a munka-család konfliktus (mediátorváltozón) keresztül. A munka életterületén a munkahelyi szerepkonfliktusok és a munka-család konfliktus között sem találtak szignifikáns kapcsolatot.

A modell hiátusa, hogy nem különbözteti meg a WIF és a FIW fogalmát, csak egyirányú kapcsolatokat ismer el, visszahatásokat nem.

Carlson és Kacmar modellje

Carlson és Kacmar (2000) újabb modelljében megkülönböztet WIF-et és a FIW-et, amelyek szintén mediátor változók, külön-külön mindkét életterületi előzményekkel és következményekkel. Az előzmények mind a munka, mind a család életterületén a bevonódás, az időigény, a szerepkonfliktus és a szerep-kétértelműség.

Az egyes életterület előzményei az adott életterületen belüli következményekre közvetlenül hatnak. A korábbi modellhez képest a munkával kapcsolatos előzmények a WIF-en keresztül hatnak a család életterületére, a családdal kapcsolatos előzmények a FIW-en keresztül hatnak a munka életterületére (Carlson és Kacmar 2000).

Következményekként az életterületekkel való elégedettség, s végül az egész élettel való elégedettség szerepel. A WIF és a FIW egymásra való pozitív oda-vissza hatása már megjelenik, beemelik az időigény és a szerep-kétértelműség fogalmát (Carlson és Kacmar 2000).

Michel és munkatársai modellje

Michel és munkatársai (2009) modelljében is megtalálhatóak az előzőekben bemutatott fogalmak, megközelítések, amelyeket a munka és a család életterületeinek leírására alkalmazhattunk. Michel és munkatársai is megkülönböztetik az életterületek közvetlen és közvetett egymásta hatását, elkülönítik a család és a munka életterületeit, s mindkét életterületen kijelölnek előzményeket és következményeket. A munka-család konfliktus az ő megfogalmazásukban is többdimenziós, elkülönítenek WIF-et és FIW-et, amelyek mediátor váltózóként jelennek meg ebben a modellben is. Előzményváltózóként mind a munkahelyi, mind a családi életterület esetében megjelölik a társas támogatást, a bevonódást, a szerepkonfliktust, a szerep-kétértelműséget és az időigényt. A munka és a család életterületeinek következményváltozóit, a munkával és a családi élettel való elégedettséget, összevontan az élettel való elégedettség előzményeként jelölik meg (Michel és mtsai 2009).

Elismernek közvetett hatásokat, közvetlen hatásokat és kereszthatásokat. A közvetett hatásoknak, a munka-család közötti kapcsolat konfliktus-megközelítése jelenti az elméleti alapjait, a munka és a család életterületeinek előzményei az egyén életében a munka és a család közötti konfliktushoz vezetnek, amely kihat a munka és a család életterületére. A közvetlen hatások esetében a szegmentációs elméletek biztosítják az elméleti hátteret, ahol is egy adott életterület előzménye az adott életterületen belüli következménnyel jár. A kereszthatások közé sorolhatjuk az életterületek előzményeinek egymásra hatását, a WIF és a FIW oda-vissza ható kapcsolatát, és a mindkét életterület következményeinek egymásra hatását, valamint ezeknek, az egész életre vonatkozó hatását. A kutatás eredményei alapján elmondható, hogy nem minden kapcsolat egyforma erősségű. A közvetett kapcsolatok gyengének bizonyultak. Az adott életterületen belüli következmények vonatkozásában azt találták, hogy mind a WIF, mind a FIW a saját életterületen belül jobb előrejelző lett, mint a másik életterület esetében. A közvetlen életterületen belüli hatások, viszont erős kapcsolatként írhatok le (Michel és mtsai 2009).

Modern elméletek

A modern elméletek között említhetjük meg a munka-család gazdagítást és a munka-család egyensúlyt.

Munka-család gazdagítás

Greenhaus és Powell szerint a munka és a család életterületeinek egymásra való negatív hatása sokak által kutatott téma, ám a pozitív hatások nem kaptak elegendő figyelmet, ezen megfigyeléseik vezettek el *a munka-család gazdagítás* fogalmának megalkotásához (Greenhaus és Powell 2006). A munka-család gazdagítás fogalma az ő megfogalmazásukban azt jelenti, hogy az egyik életterületen szerzett tapasztalatok a másik életterületen belül életminőség javulást eredményeznek, ez megmutatkozhat a teljesítmény s az érzelem terén. Ez akkor történhet meg, amikor az egyik életterületen belül az egyén szert tesz egy olyan erőforrásra, amelynek eredményeképpen javul az egyén teljesítménye a másik életterületen belül. Két formát különítenek el a szerzők: a közvetlen utat, amikor az egyik életterületen belül megszerzett erőforrás konkrétan javítja a teljesítményt a másik életterületen, illetve az érzelmi utat, amikor a megszerzett erőforrás következtében pozitív érzelmeken keresztül jön létre a hatás. A definíció középpontjában az erőforrások állnak: képesség/nézőpont, rugalmasság, pszichológiai és fizikai erőforrások, társas tőke, anyagi erőforrások.

A gazdagítás esetében is a hatások két irányát tapasztalhatjuk: elkülöníthető a munka-család gazdagítás, illetve család-munka gazdagítás. Az első a munka élettetületéről származó és a család életterületén bekövetkező pozitív hatásokat, a második pedig a család életterületéről származó és a munka életterületén bekövetkező pozitív hatásokat jelenti.

A munka-család gazdagítással Carlson, Kacmar, Wayne és Grzywacz (2006) is foglalkozik, a kutatók három dimenziót jelölnek ki az egyes irányokon belül. A munka-család gazdagítás esetén beszélnek munka-család fejlődésről, munka-család érzelemről és munka-család tőkéről. A munka-család fejlődés során a munkába való bevonódás olyan képességek, nézőpont, tudás, megszer-

zéséhez, magatartás elsajátításához juttatja hozzá az egyént, amelynek következtében az egyén jobb családtag lesz. A munka-család érzelem azt jelzi, hogy a munkába való bevonódás következtében egy pozitív érzelmi állapot vagy attitűd jön létre, és ez hozzájárul, ahhoz, hogy az egyén jobb családtag legyen. Végül, a munka-család tőke azt jelenti, hogy a munkába való bevonódás megnöveli az egyén pszichoszociális erőforrásait (biztonságérzet, önbizalom), amely következtében az egyén jobb családtag lesz.

Carlson és munkatársai kiemelik, hogy a három dimenzió összhangban van Greenhaus és Powell (2006) megállapításával, miszerint a gazdagításnak vannak közvetlen és közvetett útjai. Ugyanakkor Carlsonék elkülönítik a közvetlen út két lehetőségét: az egyénhez kötődő fejlődési utat és a társas viszonyrendszert feltételező pszichoszociális erőforrásokkal kapcsolatos gazdagítást (Carlson és mtsai 2006).

A család-munka gazdagítás esetén beszélnek család-munka fejlődésről, család-munka érzelemről és család-munka hatékonyságról. A család-munka fejlődés lényege, hogy a családba való bevonódás olyan képességek, nézőpont, tudás, megszerzéséhez, magatartás elsajátításához juttatja hozzá az egyént, amelynek következtében az egyén jobb munkavállaló lesz. A család-munka érzelem jelentése a családba való bevonódás következtében egy pozitív érzelmi állapot vagy attitűd jön létre, és ez hozzájárul, ahhoz, hogy az egyén jobb munkavállaló legyen. Végül a család-munka hatékonyság értelmében a családba való bevonódás az egyén figyelmének összpontosításához járul hozzá, s ezáltal jobb munkavállaló lesz (Carlson és mtsai 2006).

A család-munka gazdagítás esetében is, a közvetlen úton kétfajta erőforrás áramlását különíthetjük el: az egyén fejlődésével és a hatékonyságával kapcsolatos erőforrásokét (Carlson és mtsai 2006).

Munka-család egyensúly

A munka-család egyensúlyt a fogalom megjelenésekor a munka és a család közötti konfliktus hiányával azonosították. Greenhaus, Collins és Shaw megfogalmazásában a munka-család egyensúly akkor jön létre, ha az egyének egyenlő mértékben vonódnak be és egyenlő módon elégedettek a munkát és a családot illető szerepeikkel (Greenhaus, Collins és Shaw 2003).

Voydanoff (2007) szerint akkor beszélhetünk munka-család egyensúlyról, ha megfogalmazható az a feltevés, hogy a munka erőforrásai találkoznak a családi élet igényeivel (ekkor munka-család illeszkedésről beszélhetünk), illetve, ha a család erőforrásai találkoznak a munkahelyi élet igényeivel (ekkor család-munka illeszkedésről beszélhetünk). További feltételként jelölik meg a hatékony részvételt mindkét életterületen (Voydanoff 2007).

A munka-család egyensúly lényegét Greenhaus és Allen (2006), úgy fogalmazta meg, hogy az egyén hatékonysága és elégedettsége a munkahelyi és a családi szerepeiben illeszkedjen az egyén éppen akkor a jelenben fontos életcéljaival (Greenhaus és Allen 2006).

A fenti fogalomalkotások tekintetében Grzywacz és Carlson (2007) kritikai észrevételeit fejezte ki, s egy saját definíciót javasolt, amely integrálja a korábbi elméletek erősségeit. Munka-család egyensúlyról szerintük akkor beszélhetünk, ha az egyén a munka és a család életterületén betöltött szerepeiben, az adott életterület szempontjából kulcsfontosságú személyekkel való egyeztetés során megbeszélésre és megosztásra kerülnek az elvárások s az ezeknek való megfelelés létre tud jönni (Grzywacz és Carlson 2007).

A meghatározás az egyén és más személyek vonatkozásában értelmezi a munka-család egyensúlyt, s a munka-család konfliktus bizonyos fokú megjelenése esetén is elképzelhető a munka-család egyensúlya. Véleményük szerint sem a munka vagy a család életterületen megfogalmazott hatékonyság, sem az elégedettség nem szükséges a munka-család egyensúly meglétéhez. A munka-család egyensúly fogalma a munka-család konfliktussal, a munka-család gazdagítással ellentétben, a különböző életterületek szerepeinek egymásra gyakorolt hatásával nem foglalkozik. A munka-család egyensúly fogalom lényege, hogy az egyén mennyire képes felvállalni és megfelelni a munka és a család életterületei által támasztott felelősségeknek. Erre komoly hatással lehet a két életterület közti konfliktus vagy a gazdagítás vagy az, hogy hogyan képes az egyén képviselni önmagát a két életterületén jelen levő szerepeivel kapcsolatos felelősségeiről való egyeztetési folyamatban (Carlson, Grzywacz, és Zivnuska, 2009).

A munka-család interferencia mérése

A munka-család interferencia mérésében, mint láthatjuk Carlson és munkatársai fontos szerepet játszanak, bármelyik területet helyezzük vizsgálódásunk középpontjába, munkásságuk megkerülhetetlen.

A munka-család konfliktus mérésére több kutató készített kérdőíveket: (Frone és mtsai 1992, Gutek és mtsai 1991) s néhányan ezeket validált formában is közölték. Carlson, Kacmar és Williams kifejlesztették saját, 18 itemből álló kérdőívüket, amely a létezése óta a legtöbbet használt kérdőív a témában (Carlson, Kacmar és Williams 2000).

A munka-család gazdagítás mérésére 2006 óta Carlson, Kacmar, Wayne és Grzywacz által elkészített multi-dimenziós mérőeszközt használják, amely a létezése óta szintén sokat alkalmazott kérdőív lett (Carlson és mtsai 2006).

A munka-család egyensúly mérésére Carlson, Grzywacz és Zivnuska (2009) kidolgozta a munka-család

egyensúly kérdőívet, a mérőeszköz szintén széles körben elfogadott.

A munka-család interferencia nemzetközi és hazai kutatásai

A munka-család életterülete a hazai környezetben kevéssé kutatott terület, viszont a nemzetközi tudományos élet viszonylag régóta kutatja a munka-család interferenciát, gazdag elméleti és empirikus adatok állnak rendelkezésünkre.

Chen, Powell, és Cui (2014) a kapcsolatok dinamikáját s időbeli változását vizsgálták a munka és a családi erőforrás (nyereség és veszteség), a munka-család gazdagítás (WFE), valamint a munka-család konfliktusok (WFC) között. 382 kínai cég alkalmazottját kérdezték meg egy év különbséggel. Azt találták, hogy az erőforrások erősítése gyengítette a munka-család konfliktus transzfert, s az erőforrás vesztesége gyengítette a munka-család konfliktus transzfert a két időpont között. Összességében az eredményeik arra utaltak, hogy léteznek kiegészítő erők, az egyén status quo-jának fenntartása a munka-család tapasztalatokban rejlik. A nagy veszteségek csökkentik a nyereségek átadását, és a magas nyereségek csökkentik a veszteségek átadását, s a váratlan nyereség eredményezheti azt, hogy az egyénnek ne kelljen foglalkoznia a fájdalmas helyzetekkel.

Erdamar és Demirel (2014) a munka-család konfliktust és a család-munka konfliktust vizsgálta, tanárok körében. A mintába 364 ankarai tanár került, közülük 240 fő az alapfokú oktatásban, 124 fő a középfokú oktatásban dolgozott.

Eredményeik azt mutatják, hogy a tanárok inkább a munka-család konfliktusban érintettek, mint a család-munka konfliktusban. A leggyakoribb munkahely-család konfliktusok a következők: az elhúzódó konfliktusok a munka területéről átszivárognak a család életterületére, a munkahelyi fizikai és szellemi fáradtság megnehezíti a kötelezettségek teljesítését otthon, a munkából eredő problémák, konfliktusok feszültséget és a stresszt okoznak otthon. A leggyakoribb család-munka konfliktusok a következők: a felelősség és az otthoni munka okán kevés alvás, a váratlan otthoni helyzetek (megbetegedő gyermek, váratlan vendég) megnehezítik a munkahelyi életet. Emellett azt találták, hogy a nők és a fiatal tanárok több munka-család konfliktuson mennek át, és a magán-iskolai tanárok mind a két területen magasabb konfliktust élnek meg.

Cinamon és Rich (2005) a munka-család konfliktust vizsgálták 187 izraeli tanárnő között, hogy jobban megértsék a pedagógusok szakmai és családi élete közötti kapcsolatot. A kutatás során vizsgálták a munkahelyi és a családi szerepeket, a stressz hatásait és a társas támogatással kapcsolatos változókat. A tanárok években mérhető munkatapasztalatát, a munkahelyül szolgáló különböző iskolai színtereket (általános, közép) összevetették a munka-család konfliktus hatásaival. Kimutatták, hogy a legtöbb tanár nagy jelentőséget tulajdonít mindkét szerepének, és nagyobb munka-család konfliktust élnek meg, mint család-munka konfliktust. A tanári stressz és a társas támogatással kapcsolatos változók közötti kapcsolatok és a munka-család konfliktus összevetése során eltérő mintákat találtak más szakmákhoz képest. Az iskolai szintér és az oktatói tapasztalat hozzájárult ahhoz, hogy magyarázzák a konfliktust.

Michel és munkatársai (2010) meta-analízisének eredményei azt mutatták, hogy a társas támogatás, kontrollálva a szerepbe való bevonódással, leginkább az előzménye a szerepet érintő stresszoroknak és az azt követő munka-család konfliktusnak. Kontrollálva a munkahelyi és a családba való bevonódást, a munkahelyi és családi társas támogatás leginkább kapcsolódott az ugyanabban a tartományban lévő szerepkonfliktusokkal, és szerep-kétértelműséggel. A munka szerepkonfliktus és időnyomás a leginkább a munka-család konfliktusra hatott, míg a család szerepkonfliktusok és szerep-kétértelműség leginkább a család-munka konfliktushoz kapcsolódott.

Ferguson és munkatársai (2012) is a társas támogatást vizsgálták (mind a munkatársakkal, mind a partnerekkel kapcsolatosan) s az azzal való elégedettséget a munka-család egyensúlyra nézve. Azt találták, hogy a támogató hatásokkal való elégedettség ugyanabban a tartományban, és az egész munka-család egyensúlyra befolyással van, s a hatások átszivárognak az egyik területről a másikra. 270 hivatalnokot és partnereiket vizsgálták, eredményeik azt mutatják, hogy a munkavállalók tapasztalata növekedett a munka-család egyensúlyra nézve, ha a társas támogatás a partnerek és munkatársak oldaláról is megvan, és ha a támogatás kielégítő hatású, mind a munkahelyi és családi tartományban elégedettséget teremtett.

A munkával való elégedettség, valamint a munka-család konfliktus kapcsolatát több kutató vizsgálta (Kossek és Ozeki 1998, Aryee, Fields és Luk1999, Bakker, Demerouti és Verbeke 2004, Schaufeli és Bakker 2004).

Kossek és Ozeki (1998) meta-elemzése szerint a munka-család konfliktus mind a két formája negatívan korrelál a munkával és az élettel való elégedettséggel, ezen belül viszont a család-munka interferencia kevésbé, mint a munka-család interferencia és az általános munka-család konfliktus.

Aryee, Fields és Luk (1999), Bakker, Demerouti és Verbeke (2004), valamint Schaufeli és Bakker (2004) kutatásai szerint a szerepkonfliktusok rontják a személy mentális és fizikai jóllétét, így hatással vannak az élettel való elégedettségre is.

Hazai viszonylatban Molnár (2014) eredményei szerint a munka-család konfliktus, és ezen belül a munka-család interferencia is csökkenti a munkával és az élettel való elégedettséget. A destruktív versengés és a munka-család konfliktus között szignifikánsan pozitív kapcsolat található, viszont a konstruktív versengés és a munka-család konfliktus között nem talált lényeges összefüggést. Vizsgálatának célja a munka-család konfliktus és a munkahelyi versengési klíma kapcsolatának feltárása volt, 220 munkavállaló adatain keresztül.

Kiss, Csillag és Szilas (2012) arra keresték a választ, 376 ügyfélszolgálati dolgozó megkérdezésével, hogy a szervezeti elkötelezettség profilok hogyan függnek össze a munkahelyi elégedettséggel, a kilépési szándékkal és a munka-család viszonyrendszerre vonatkozó változókkal (munka-család konfliktus, munka-család egyensúly, munka-család gazdagítás). Nyolc különböző profilt találtak, amelyek elemzéséből kiderült: az elkötelezettség-komponensek közül az érzelmi elkötelezettségnek kitüntetett szerepét találták, a kedvező következményeket tekintve, továbbá megállapították, hogy az elkötelezettségkomponensek együttes hatása szinergikus lehet. Azt találták, hogy a szervezeti elkötelezettség és a kiégés kapcsán szembetűnő az összefüggés, a tekintetben, hogy a magas érzelmi elkötelezettségű profillal bírók esetében szignifikánsan alacsonyabb a kiégés értéke, mint azoknál a profiloknál, ahol hiányzik az affektív elkötelezettség, itt a legalacsonyabb a kilépési szándék, a munka és a magánélet egyensúlya s a munkával való elégedettség szignifikánsan nagyobb.

Makra, Farkas és Orosz (2012) vizsgálatuk alapján arról számolnak be, hogy az élettel való elégedettség növekedését segíti a munkával való elégedettség, a szakmailag támogató munkahelyi klíma, a családba való bevonódás és a családi állapot. A közvetlen hatások mentén a munka-család interferenciát erősíti a munkába való bevonódás, valamint a munkaórák és túlórák mennyisége. A munkával való elégedettséget pozitívan befolyásolja a gyermekek száma és a szakmailag támogató munkahelyi klíma, azonban a feszült klíma negatívan hat rá. A családba való bevonódást a családi állapot és a gyermekek száma növeli, viszont a túlórák száma csökkenti. Végül a munkába való bevonódást negatívan befolyásolja a családba való bevonódás, viszont a munkával való elégedettség, illetve a szakmailag támogató és a feszült munkahelyi klíma is elősegíti ennek a tényezőnek az erősségét.

Okonkwo (2013) dél-kelet nigériai tanárnők körében végzett vizsgálata alapján, megállapította, hogy a munka-család konfliktus negatív átszivárgás. Ilies, Wilson és Wagner (2009) ezzel szemben az úgynevezett pozitív átszivárgás jelenségét vizsgálta. Eredményeik alátámasztják a mindennapi munkahelyi elégedettség harását a mindennapi házastársi elégedettségre és a családban megélt érzelmekre. Okonkwo szerint a két életterület hathat pozitívan és negatívan is egymásra. Az átélt átszivárgás a munka és családi felelősség egyensúlyától függ, ha egyensúlyban vannak egymással, inkább a pozitív átszivárgás, s ha nem, inkább a negatív átszivárgás a jellemző (Okonkwo 2013).

Calvo-Salguero és munkatársai (2012) vizsgálatukban két, a nemek munka-család konfliktusra való hatását magyarázó modelljét (Gutek, Searle és Klepa 1991) tesztelték, a racionális és a nemi szerepek elvárásaival kapcsolatban. A racionális modell szerint nemi különbségek találhatók abban, hogy ki mennyi időt tölt a családjában, illetve a munkahelyén. Ezt erősíti Cinamon és Rich (2002) kutatása, miszerint a férfiak hajlamosak több időt tölteni a munkában, mint a nők. A nemi szerepek elvárásainak modellje szerint: mivel a nők jobban szocializáltak a családi felelősség vállalására, így érzékenyebbek a család-munka interferenciára. A férfiak pedig, mivel ők inkább a munka felelősségének vállalására vannak szocializálva, érzékenyebbek a munka-család interferenciára (Calvo-Salguero és munkatársai 2012).

Ezt támasztja alá Geszler (2014) kutatása is. Az European Social Survey ötödik hullámának adatait elemezve, arra a kereste a választ, hogy az európai férfiak munkahelyből, illetve családi életből fakadó konfliktusait milyen attitűdbeli, munkához, valamint családhoz kötődő tényezők befolyásolják. Az eredmények szerint a menedzser férfiak tapasztalják a legtöbb munka-család konfliktust, az ezzel való megküzdésben a társasági élet segít a feszültség levezetésében.

Ádám (2008) a munka-család konfliktus prevalenciáját kutatta orvosnők körében, összehasonlításban a férfiak adataival. Kutatása alapján, azt találta, hogy az orvosnők szignifikánsan magasabb munka-függő, illetve család-függő munka-család konfliktusról számoltak be, mint a férfiak. A társadalmi támogatás tekintetében a nők kevésbé érzik, hogy támogatásban részesülnek. Az orvosok körében magas szomatikus és pszichés morbiditási adatokat talált, az orvosnők körében a szorongás, a fáradtság, az alvászavar és a kiégés (34,7%) prevalenciája volt a legmagasabb, míg a férfiak hipertenzióról, alvászavarról és kiégésről (35,8%) számoltak be. A munka-család konfliktus a pszichológiai és pszichiátriai betegségek, neurológiai betegségek, depresszió, egyéb kardiovaszkuláris betegségek (pl. atherosclerosis), szorongás, nőgyógyászati betegségek, és a kiégés-szindróma (emocionális kimerülés, deperszonalizáció, teljesítmény-csökkenés) szignifikáns prediktora volt. A munka-család konfliktus a szomatikus és pszichés egészség stresszoraként funkcionál. Eredményeik azt mutatják, hogy a munka-család konflikrus és a szomatikus, illetve pszichés morbiditás között szignifikáns kapcsolat létezik. Különösképpen a munka-család konfliktusnak a kiégés, a szorongás, a depresszió, a neurológiai, urológiai,

kadiovaszkuláris, gasztrointesztinális, tumoros, és nőgyógyászati megbetegedések, valamint a hipertenzió pathomechanizmusában való lehetséges szerepére kívánják felhívni a figyelmet. Eredményeik szintén alátámasztják más munkahelyi stresszorok, mint pl. a magas munkahelyi követelmények, valamint alacsony munka kontroll szerepét a stressz, illetve a munka-család konfliktus kialakulásában.

Kiss (2013) doktori értekezésében kapcsolatot keresett az ügyfélszolgálati munkakörökben dolgozók szervezeti elkötelezettsége és munka-család konfliktusa között. Az adatfelvétel 720 fős mintán valósult meg. Eredményei alapján a szervezeti elkötelezettségnek három komponensét azonosította, a szervezeti elkötelezettség komponensek alapján elkötelezettségprofilokat határozott meg, amelybe besorolhatóak a munkavállalók. Megállapította, hogy a szervezeti elkötelezettség profiljai egymástól eltérnek a munka-család interferencia és a család-munka interferencia komponenseit illetően. A legmagasabb munka-család interferencia az alacsony elkötelezettségű profilban és a folytonossági elkötelezettség magas szintjével rendelkező profilokban tapasztalható. A legnagyobb család-munka interferenciát a folytonossági elkötelezettség dominanciájával és az érzelmi elkötelezettség alacsony szintjével jellemezhető profilokban figyelte meg.

Következtetés

A munka-család életterületét vizsgáló elméleteknek három fő területét különböztethetjük meg: a klasszikus elméleteket, a szerepekkel kapcsolatos elméleteket s a modern elméleteket. A klasszikus elméletek közé: a szegmentációt, a kompenzációt, az áthatást és a kongruenciát soroljuk. A szerepekkel kapcsolatos elméletek között: az erőforrások szűkösségét, illetve az ennek kritikájaként értelmezhető bővítési megközelítést, és a munka-család konfliktus elméletét találjuk. A modern elméletek a munka-család gazdagítást és a munka-család egyensúlyt emelték be a munka-család interferencia területei közé.

A munka-család konfliktus elmélet a szűkös erőforrások elméletének alkalmazása a munka, és a család viszonyrendszerére. A munka és a család életterülete ugyanazért az erőforrásokért (idő, figyelem, energia) verseng, azonban ezek az erőforrások az egyén számára korlátozottan rendelkezésre álló erőforrások. Az egyén kénytelen ezeket az erőforrásokat megosztani a munka és a család életterülete között, de gyakran előfordul, hogy az egyik életterület szerepeinek való megfelelés megnehezíti, vagy egyenesen lehetetlenné teszi a másik életterületen jelentkező szerepek betöltését. Az egyén nem tud megfelelni párhuzamosan az életterületekből következő szerepelvárásoknak, s kialakul a szerepkonfliktus a munkával és a családdal kapcsolatos szerepei során.

Más elméleti megfontolások pedig azokra a válaszreakciókra hívják fel a figyelmünket, amelyek a munka-család életterületére oda-vissza, pozitív, gazdagító hatással bírnak, amely mindkét életterületen igen jótékony következményekkel bír: társas kapcsolatok erejének a megélése, boldogságérzet stb. Megint más elméletek a két életterület kiegyensúlyozó erejét hangsúlyozzák.

Láthatjuk, hogy a kutatók kitüntetett figyelmet fordítottak a munka-család konfliktusnak. Fontosnak tartották a társas támogatás, a munkával-, a családi élettel és az egész élettel való elégedettséget összevetni a munka-család konfliktussal. A nemek munka-család konfliktusra való hatását is többen elemezték. Több kutatás rámutatott a kiégés és a munka-család konfliktus összefüggésére is.

Irodalomjegyzék

Aryee, S., Fields, D., és Luk, V. (1999). A cross-cultural test of a model of the work-family interface. *Journal of Management*. 25. 4. 491–511.

Ádám Szilvia (2008): A munkahely-család konfliktus prevalenciája, prediktorai és lehetséges hatása az orvosnők és férfi orvosok egészségi állapotára és életminőségére Magyarországon. Doktori értekezés tézisei. Semmelweis Egyetem, Budapest. Megtekintés.

Bakker, A. B., Demerouti, E. és Verbeke, W. (2004): Using the job demands-resources model to predict burnout and performance. *Human Resource Management*. 43. 1. 83–104.

Biswas, K. és Hassan, K. (2009): A Test of Association between Working Hour and Work Family Conflict: A Glimpse on Dhaka's Female White Collar Professionals. International *Journal of Business and Management*. 4. 5. 27–35.

Calvo-Salguero, A., Martínez-de-Lecea, J.-M. S. és del Carmen Aguilar-Luzón, M. (2012): Gender and work–family conflict: Testing the rational model and the gender role expectations model in the Spanish cultural context. *International Journal of Psychology*. 47. 2. 118–132.

Carlson, D. S. és Perrewé, P. L. (1999): The Role of Social Support in the Stressor-Strain Relationship: An Examination of Work-Family Conflict. *Journal of Management*. 25. 4. 513-540.

Carlson, D. S., Kacmar, K. M. és Williams, L. J. (2000): Construction and Initial Validation of a Multidimensional Measure of Work–Family Conflict. *Journal of Vocational Behavior*. 56. 249-276.

Carlson, D. S. és Kacmar, K. M. (2000): Work–Family Conflict in the Organization: Do Life Role Values make a Difference? *Journal of Management*. 26. 5. sz. 1031-1054.

Carlson, D. S., Kacmar, K. M., Wayne, J. H. és Grzywacz, J. G. (2006): Measuring the positive side of the work–family interface: Development and validation of a work–family enrichment scale. *Journal of Vocational Behavior*. 68. 131-164.

Carlson, D. S., Grzywacz, J. G. és Zivnuska, S. (2009). Is work-family balance more than conflict and enrichment? *Human Relations*. 62. 1459-1486.

Chen, Z., Powell, G. N. és Cui, WT. (2014): Dynamics of the relationships among work and family resource gain and loss, enrichment, and conflict over time. *Journal of Vocational Behavior*. 84. 3. 293–302.

Cinamon, R. G. és Rich, Y. (2002): Gender differences in the importance of work and family roles: Implications for work–family conflict. *Sex Roles*. 47. 531–541.

Cinamon, R. G. és Rich, Y. (2005): Work–family conflict among female teachers. *Teaching and Teacher Education*. 21. 4. sz. 365–378.

Crouter, A. C. (1984): Spillover from family to work: The neglected side of the work–family interface. *Human Relations*. 37. 425-442.

Dubin, R. (1956): Industrial workers' world: a study in the central life interests of industrial workers. *Social Problems*. 4. 3-13.

Edwards, J. R. és Rothbard, N. P. (2000). Mechanisms Linking Work and Family: Clarifying the Relationship between Work and Family Constructs. *Academy of Management Review.* **25.** 1. 178-199.

Erdamar, G. és Demirel, H. (2014): Investigation of work-family, family-work conflict of the teachers. Procedia - Social and Behavioral Sciences. *5th World Conference on Educational Sciences.* **116.** 4919–4924.

Ferguson, M., Carlson, D., Zivnuska, S. és Whitten, D. (2012): Support at work and home: The path to satisfaction through balance. *Journal of Vocational Behavior.* **80.** 2. 299-307.

Frone, M. R., Russell, M., és Cooper, M. L. (1992). Antecedents and outcomes of work-family conflict: testing a model of the work-family interface. *Journal of Applied Psychology.* **77.** 1. 65-78.

Frone, M. R., Yardley, J. K. és Markel, K. S. (1997): Developing and testing an integrative model of the Work-Family Interface. *Journal of Vocational Behavior.* **50.** 2. 145-167.

Geurts, S. A. és Demerouri, E. (2003): Work/Non-Work Interface: A Review of Theories and Findings. In: Schabracq, M. J., Winnubst, J. A. és Cooper, C. L.: *The Handbook of Work and Health Psychology.* John Wiley & Sons, Lrd., New York.

Geszler Nikolett (2014): A munka és a család konfliktusának forrásai az európai férfiak életében. *Szociológiai Szemle.* **24.** 2. 65–89.

Goode, W. J. (1960): A theory of role strain. *American Sociological Review.* **25.** 483-496.

Greenhaus, J. H. és Beutell, N. J. (1985): Sources of Conflict between Work and Family Roles. *The Academy of Management Review.* **10.** 1. 76-88.

Greenhaus, J. H., Collins, K. M. és Shaw, J. D. (2003): The relation between Work-Family Balance and Quality of Life. *Journal of Vocational Behavior.* **63.** 510-531.

Greenhaus, J. H. és Allen, T. D. (2006): Work–Family Balance: Exploration of a concept. *Families and Work Conference.* Provo, UT.

Greenhaus, J. H. és Powell, G. N. (2003): When Work and Family Collide: Deciding between Competing Role Demands. *Organizational Behavior and Human Decision Processes.* **90.** 2. 291–303.

Greenhaus, J. és Powell, G. (2006): When work and family are allies: a theory of work-family enrichment. *The Academy of Management Review.* **31.** 1. 72-92.

Greenhaus, J. H., Ziegert, J. C. és Allen, T. D. (2012): When family-supportive supervision matrers: Relations between multiple sources of support and work–family balance. *Journal of Vocational Behavior.* **80.** 266-275.

Grzywacz, J. és Marks, N. F. (1999): *Reconceptualizing the Work-Family Interface: An Ecological Perspective on the Correlates of Positive and Negative Spillover between Work and Family.* CDE Working Paper. University of Wisconsin-Madison, Cenrer for Demography and Ecology, Irvine, CA. 3-99.

Grzywacz, J. és Marks, N. F. (2000): Reconceptualizing the Work-Family Inrerface: An Ecological Perspective on the Correlates of Positive and Negative Spillover between Work and Family. *Journal of Occupational Health Psychology.* 5. 1. 111–126.

Grzywacz, J. G. és Carlson, D. S. (2007): Conceptualizing Work--Family Balance: Implications for Practice and Research. *Advances in Developing Human Resources,* 9. 4. 455-471.

Gutek, B. A., Searle, S. és Klepa, L. (1991): Rational versus gender role explanations for work-family conflict. *Journal of Applied Psychology.* **76.** 4. 560-568.

Ilies, R., Wilson, K. S. és Wagner, D. T. (2009): The Spillover Of Daily Job Satisfaction Onto Employees' Family Lives: The Facilitating Role Of Work-Family Integration. *Academy of Management Journal.* **52.1.** 87–102.

Kahn, R., Wolfe, D., Quinn, R., Snoek, J. és Rosenthal, R. (1964): *Organizational stress: Studies in role conflict and ambiguity.* Wiley, New York.

Kanungo, R. N. (1982): Measurement of job and work involvement. *Journal of Applied Psychology.* **67.** 3. 341-349.

Katz, D. és Kahn, R. L. (1978): *The social psychology of organizations.* John Wiley and Sons, New York.

Kiss Csaba (2013): A szervezeti elkötelezettség és a munka-család konfliktus összefüggései az ügyfélszolgálati munkában. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest. Megtekintés.

Kiss Csaba, Csillag Sára és Szilas Roland (2012): A szervezeti elkötelezettség és a munka-család viszonyrendszer összefüggései. *Vezetéstudomány.* 43. 9. 1-14.

Kossek E. E., és Ozeki C. (1998). Work-family conflict, policies, and the job-life satisfaction relationship: A review and directions for organizational behavior-human resources research. *Journal of Applied Psychology.* **83.** 139–149.

Leaprrott, J. és McDonald, J. M. (2009): The Conflict between Work and Family Roles: The Effects on Managers' Reliance on Information Sources in Dealing with Significant Workplace Events. *Journal of Behavioral Studies in Business.* **1.** 1–12.

Makra Emese, Farkas Dávid, és Orosz Gábor (2012): A munka-család konflikrus kérdőív magyar validálása és a munka-család egyensúlyra ható tényezők. *Magyar Pszichológiai Szemle.* **67.** 3. 491–518.

Michel, J. S., Mirchelson, J. K., Kotrba, L. M., LeBreton, J. M. és Baltes, B. B. (2009). A comparative test of work-family conflict models and cririca1 examination of work-family linkages. *Journal of Vocational Behavior.* 74. 199-218.

Michel, J. S., Mitchelson, J. K., Pichler, S. és Cullen, K. L. (2010): Clarifying relationships among work and family social support, stressors, and work–family conflict. *Journal of Vocational Behavior.* **76.** 1. 91–104.

Molnár Nikolett (2014): Munka család konfliktus és a munkahelyi versengési klíma kapcsolata. *Impulzus.* **1.** 1. 65-80.

Okonkwo, E. (2013): Correlarional Analysis of Work-Family Conflict Bi-directionality. *Ife Psychologia.* **21.** 2. 301-308.

Rantanen, J. (2008): Work-Family Interface and Psychological Well-Being: A Personaliry and Longitudinal Perspective. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/19200/9789513934255.pdf?sequence=1 Letöltés ideje: 2016. 12. 07.

Schaufeli, W. B. és Bakker, A. B. (2004): Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior.* **25.**3. 293–315.

Sieber, S. D. (1974): Toward a theory of role accumulation. *American Sociological Review.* **39.** 4. 567-578.

Voydanoff, P. (2007): *Work, family, and community - Exploring Interconnenctions.* Lawrence Eribaum Accociates, New Jersey.

KOMOLAFE CINDERELLA – KOMOLAFE MAGDOLNA

A párkapcsolat kialakulása, minősége és stabilitása az afrikai-magyar vegyes kapcsolatokban

Tanulmányunkban olyan vegyes kapcsolatokat mutatunk be, melyekben az egyik fél szubszaharai afrikai, a másik pedig magyar származású. Ezeket a kapcsolatokat a kialakulásuk, minőségük és stabilitásuk szempontjából vizsgáltuk félig strukturált mélyinterjúk segítségével. Az afrikai-magyar vegyes párkapcsolatok, házasságok kérdése egyre aktuálisabb az Afrikából Magyarországra történő migráció mértékének növekedésével. A növekvő tendencia annak ellenére is megfigyelhető, hogy a bevándorlók egy része csak átmenetileg tartózkodik hazánkban, mivel Magyarország jelenleg köztudottan tranzit országnak számít. Vizsgálatunk alapján elmondhatjuk, hogy a kapcsolatok stabilitása nagyban függ az afrikai férfiak integrációjának mértékétől és alkalmazkodási hajlandóságától. Azonban nagy szerepe van a magyar nők elfogadó- és alkalmazkodó képességének is.

Kulcsszavak: vegyes kapcsolatok, párkapcsolat, vándorlás, Afrika, család

Bevezetés

A vegyes kapcsolatok két etnikum, két kultúra kapcsolatának szorosságát jelzik. (Hohmann-Marriott & Amato 2008) A vegyes kapcsolatokban benne van a direkt változtatás és az etnikai határokon való átlépés lehetősége. (Telles & Sue 2009)

A vegyes házasság lehet maga az asszimiláció eszköze, de a más eszközökkel gerjesztett asszimiláció mutatója is. (Tóth & Vékás 2008) Ezek a házasságok a bevándorló csoportok asszimilációjának egyik indikátorai több kutatás szerint. (Safi & Rogers 2008)

Hazánkban egyre elterjedtebbek a vegyes kapcsolatok, házasságok. Jelen tanulmányban az afrikai-magyar vegyes kapcsolatokat vizsgáljuk.

A migrációs adatokból látszódik, hogy a hazánkban tartózkodó afrikai állampolgársággal rendelkezők száma, egy átmeneti csökkenést követően, 2004-től töretlenül növekszik. (2004-ben 1455 fő, 2014-ben 4492 fő) Afrikából jóval nagyobb arányban érkeznek férfiak, mint nők. Ez jellemző volt már 1995-ben is, amikor 1759 férfi és 322 nő tartózkodott Magyarországon és ez a férfi többlet 2015-re is kitartott, amikor 3402 olyan férfi és 1583 olyan nő tartózkodott hazánkban, aki afrikai állampolgársággal rendelkezett. (KSH 2015)

A vándorlás okai többek között, hogy Afrikát egyaránt érintik a fejlett világ által kifejtett migrációs szívó hatások, a gyors demográfiai növekedés, a nem kellő számban keletkező munkahelyek és a háborúk. (Búr & Taróssy 2012)

Az 1970-es évektől kezdődően beszélhetünk hazánkban afrikai migrációról. A bevándorlók szinte kizárólag fiatal afrikai férfiak voltak és elsősorban továbbtanulási szándékkal érkeztek. Ez azonban nem kis anyagi áldozatot kívánt az otthon maradottaktól, így ez a lehetőség csak az afrikai elit tagjainak kiváltsága volt sokáig. A későbbiekben ezt a családegyesítés motivációja követte. Többen tartózkodási engedéllyel élnek Magyarországon magyar állampolgár családtagjaként. (Urbán 2012)

Az afrikai bevándorlók számának növekedése megalapozza az irányukban megfogalmazott szociológiai érdeklődést. Emellett az egyre növekvő vegyes kapcsolatok, házasságok vizsgálata hasznos lehet a letelepedett bevándorlók helyzetének felismerésében, az integráció elősegítésében és a vegyes kapcsolatokban élőknek is segítséget nyújthat a nehézségek kezelésében.

Kutatásunkban szeretnénk megvilágítani az afrikai-magyar vegyes kapcsolatok kialakulásának, minőségének és stabilitásának témakörét 18 félig strukturált mély interjú segítségével, melyeket olyan magyar nőkkel készítettünk, akiknek szubszaharai afrikai férfitól van legalább egy közös gyermeke.

Elméleti háttér

Párválasztás

A vegyes kapcsolatokban két különböző rasszba, nemzetiségbe vagy nemzethez tartozó egyén lép párkapcsolatba egymással. Több elmélet is foglalkozik azzal, hogy vajon

hogyan választanak az emberek párt maguknak. A szociológusok általában abban megegyeznek, hogy két meghatározó eleme van a párválasztásnak, a preferenciák és a lehetőségek.

A következőkben néhány olyan elméletet írunk le, amely a preferenciák oldaláról közelíti meg a párválasztást.

A párválasztás egyik jelentős elmélete a **„Csere elmélet"**. Az elmélet szerint azokkal az emberekkel alakítunk ki kapcsolatot, akik számunkra a legnagyobb jutalmat tudják biztosítani és a legkisebb költséggel járnak. A kapcsolatban való elköteleződés mértékét az határozza meg, hogy mennyi „nyereséggel" jár a kapcsolat. A párkapcsolatban is mindenki a „legnagyobb értékű" párt keresi. Az egyes emberek „piaci értékét" meghatározhatja a munkahely, szépség, kedvesség, képzettség, társadalmi státusz. Az elmélet szerint többé-kevésbé hasonló értékű személyek találnak egymásra és kicserélik egymás értékeit a kapcsolatban. (Lőrincz 2006) Az elmélet része a „házassági piac" kifejezés is, ami egy hétköznapi piacra hasonlít, ahol a nők és a férfiak a saját értékeiket, vonzó tulajdonságaikat kicserélhetik mások értékeire.

Gary S. Becker (1981) házassági piac elmélete szerint, a párkeresési lehetőségeket a strukturális tényezők, a „kínálati oldal" is befolyásolja. (Bukodi 2002) Az eltérő nemű egyének interakcióinak helye a párkeresés időszakában többféle piacon, több dimenzióban zajlanak. Megkülönböztethetünk makro- és mikroszintű házassági piacot. (Kalmijn & Flap 2001) A makroszintű házassági piac a különböző demográfiai-társadalmi csoportok egymáshoz viszonyított méretét és földrajzi elhelyezkedését jelöli. A homogám házasságkötés esélye annál nagyobb, minél hasonlóbb a megfelelő csoportok mérete (pl. ugyanannyi diplomás hajadon nő van, mint amennyi diplomás nőtlen férfi). Ez a kijelentés vonatkozhat a vegyes kapcsolatokra is, ugyanis minél több más nemzetiségű vagy etnikumú ember él együtt, minél vegyesebb a társadalom, annál több a vegyes kapcsolatok esélye. A mikroszintű (helyi) házassági piacok közé tartozik az a lokális, helyi környezet (pl.: település, szomszédság stb.), ahol az egyén él, illetve az a kapcsolathálózat (pl.: baráti kör, iskolai, munkahelyi stb. közösség), amelynek az egyén tagja. Az iskolában és a munkahelyen teljesítmény alapú monogámia figyelhető meg. A lakóhely és szomszédság esetén, a származás alapú párválasztás a jellemző. (Lőrincz 2006)

A csere elmélet speciális változata a „Befektetési modell", mely szintén a preferenciák oldaláról közelíti meg a párkapcsolatok keletkezését. E szerint a kapcsolat milyenségét befolyásolják a juralmak, költségek és a befektetések. A külső befektetések nem a kapcsolatra vonatkoznak és a kapcsolatból való kilépéskor elvesznek (pl. közös barátok, közös otthon). A belső befektetések a kapcsolatra magára vonatkoznak (pl. pénz, idő, érzelmek). A kapcsolatban való elköteleződést a befektetések mind két típusa növeli. (Lőrincz 2006)

Az **„Evolúciós elmélet"** szerint minden ember arra törekszik, hogy továbbörökítse saját génjeit. Ezért az egyén a párkapcsolatban is olyan tulajdonságokat preferál, amik a jó génekhez kapcsolódnak, olyan génekhez, amelyek hozzásegíthetnek megfelelő utódok nemzéséhez, azok felneveléséhez és erőforrás birtoklást jeleznek. (Lőrincz 2006)

A vegyes kapcsolatokban gyakran valóságalapja lehet a közhelyes kijelentésnek, hogy „az ellentétek vonzzák egymást". Ezzel szemben áll a következő elmélet, amely elfogadottnak számít a tudományos körökben. A hasonlóság és vonzalom vagy **homofília elmélet** szerint a hasonló emberek vonzódnak egymáshoz. Ez azzal magyarázható, hogy aki elfogadja értékeinket, nézeteinket, az minket fogad el. A párral kapcsolatos elvárások és az önértékelés között szoros összefüggés található. (Kenrick és munkatársai 1993)

A vegyes kapcsolatok, házasságok ügye azért is annyira nehéz, mert a házasságkötés, párkapcsolat nem csak két embernek a dolga. A homogám kapcsolatokat a közösség, család, a „harmadik fél" is támogatja. A „harmadik fél" különböző nagyságú és erősségű csoport lehet. Ide tartozhat az etnikai csoport, vallási közösség vagy a család. A csoport identifikáció, a csoport értékeinek és normáinak erőteljes internalizálása növeli a homogámia esélyét. „Mivel a heterogám házasságok a csoportkohézió gyengüléséhez és végső soron a csoport széteséséhez vezethetnek, az ezen társadalmi aggregátumot, intézményt képviselő „harmadik fél" érdeke az, hogy minél sikeresebben megóvja a házasodási korú fiatalokat a kifelé irányuló partnerkapcsolattól." (Bukodi 2002: 5)

Bukodi Erzsébet 2000-ben megjelent tanulmányában arról számolt be, hogy a házassági döntések egyre inkább „teljesítmény-alapúak", azaz a partnerek megválasztásakor egyre nagyobb szerep jut az iskolázottságnak, képzettségnek. A házassági homogámia a legalacsonyabb és a legmagasabb végzettségűeknél a legnagyobb, továbbá éppen ezen két képzettségi csoport esetében nőtt a leginkább a 2000-es évekig. A származási homogámia tekintetében erősödés egyedül a hierarchia tetején, a diplomás szülők esetében volt tapasztalható. (Bukodi 2000)

A párválasztás során megfigyelhetőek férfi-női különbségek is a preferenciák terén. Kutatások szerint a férfiaknak inkább a külső tulajdonságok (pl. szépség) a fontosak, a nők számára pedig inkább az anyagi helyzet és intelligencia. (Lőrincz 2006)

A lehetőségek oldaláról közelít a **„Közelségi hipotézis"**, mely szerint, akivel gyakrabban találkozunk, azt jobban kedveljük, mert akivel többet találkozunk, lehetőségünk van jobban megismerni.

A vegyes kapcsolatok létesítésénél is jelentősége van annak, hogy a kisebbségi csoportok tagjaival milyen gyakran és milyen körülmények között lehet találkozni. A rendszerváltás előtt, amíg a Magyarországon élő afrikai vagy más nemzetiségű cserediákoknak magyar nyelven kellett tanulniuk, addig az egyetemi közeg jó lehetőséget biztosított az ismerkedésre.

Egy adott területen nagy jelentősége van a heterogén párválasztásban annak is, hogy mennyi más nemzetiségű ember található ott. Blau és Schwartz (1984) kutatása is rámutatott, hogy ha egy csoport mérete kisebb, nagyobb lesz a csoporton kívüliekkel kialakított kapcsolatok aránya (pl. ha egy városban nagyobb a bevándorlók aránya, akkor kisebb arányban kötnek házasságot nem bevándorlókkal). Amennyiben egy városban nagyobb a heterogenitás, nagyobb lesz a heterogámia is (csoporton kívülivel kötött házasság). Ennek az lehet az oka, hogy gyakrabban találkoznak saját maguktól különböző emberekkel. Tehát, ha az ember heterogénebb környezetből választ társat (barátot, párt), akkor nagyobb eséllyel választ saját magától különböző társat. (Lőrincz 2006)

Az internet a mai korban egyre több lehetőséget nyújt a pártalálásra. A társkereső- és közösségi oldalakon nagyon különböző emberek is megismerkedhetnek egymással. Ez elméletben növelné a heterofília és akár a nemzetiségek közötti vegyes kapcsolatok esélyét. Azonban néhány kutatás azt mutatja, hogy ennek ellenére is a társkereső oldalakon is az emberek a hozzájuk hasonlóakat keresik. (Lőrincz 2011)

A párkapcsolat kezdeti szakasza után a kapcsolat tovább fejlődhet. A kapcsolat további szakaszaiban egyre jobban más tényezők lesznek fontosak, mint a korai szakaszban, amikor még csak az első randevúkon vannak túl az egyének. Kérdéses, hogy a kapcsolat későbbi szakaszaiban mennyire maradnak meg a vegyes kapcsolatok és mennyire alakulhatnak át házassággá.

Az **„Inger-érték-szerep elmélet"** is a preferenciákra hívja fel a figyelmet, már a kapcsolat későbbi szakaszaira is kitér, nem csak a kezdetére. Az elmélet szerint az emberek más-más tulajdonságok alapján szelektálnak a párkapcsolat különböző szakaszaiban. Az „inger" szakaszban a kapcsolat kialakítása előtt megfigyelhető tulajdonságok a fontosak (pl. fizikai vonzerő, öltözködés, hangszín). Az „érték" szakaszban az a fontos, hogy a két fél alapvető értékei mennyire illenek össze. A „szerep" szakaszban az együttélésre vonatkozó elképzeléseik összeillőségét vizsgálják meg a pár tagjai (pl. szerepek, szexuális összeillés, személyiségek illeszkedése). (Lőrincz 2006)

A **„Kirostálási hipotézis"** azt állítja, hogy a kapcsolat későbbi szakaszaiban, amikor már nem csak a vonzalom és a külső a fontos, a heterogén kapcsolatok felbomlanak. A homogén kapcsolatok fejlődnek tovább a házasság felé. (Lőtincz 2011) Tehát ez az elmélet a vegyes kapcsolatokat szinte halálra ítéli. Erre azonban a legtöbb kutatás nem talált bizonyítékot.

Azt elmondhatjuk, hogy az elméletek nagyobb része a homogámia létrejöttét valószínűsíti. A vegyes kapcsolatok már a kialakulásuk során is nehézségekbe ütközhetnek. A legtöbb elméletben a vegyes kapcsolatok, házasságok nem kapnak teret. A preferenciák szempontjából általánosságban a homogám párválasztás dominál. Erre csak ráerősít a környezet és a család is, amely hat az egyének párválasztására. A lehetőségek oldalát tekintve ki kell emelni, hogy egyre vegyesebb társadalmakban élünk, ahol az eltérő nemzeti és etnikai hátterű személyek könnyen találkozhatnak egymással. A kisebbségi csoportoknak nehezebb homogám kapcsolatot kialakítaniuk mivel kevesebb ember közül válogathatnak a saját csoportjukon belül. A kisebbségi csoportok létszámának növekedésével egyre elterjedtebbek lesznek a vegyes kapcsolatok.

Vegyes kapcsolatok, családok

A családok megfelelő működése azon múlik elsősorban, hogy a szülők mennyire elégedettek kapcsolatukkal, menynyire stabilan tartanak ki egymás mellett, és hogy milyen a viszonyuk egymással. A házasságok minőségére, stabilitására sok tényező hathat. Gödri Irén objektív és szubjektív változókat különböztetett meg a párkapcsolati stabilitás szempontjából.

Ezek közül a szubjektív változók:

- a házasságkötés motivációi, igények, elvárások
- aktuális érzelmi kapcsolat
- szexuális kapcsolat
- egymás iránti áldozatkészség
- értékrend azonossága vagy különbsége
- személyiségek változása
- vallásosság.

Objektív változók:

- társadalmi, kulturális háttér (foglalkozás, jövedelem, iskolai végzettség)
- korkülönbség
- házasságkötéskor betöltött életkor
- anyagi körülmények, munkaerő piaci helyzet
- életkor és házasságtartam
- családi életciklus, gyermekek
- házasság előtti terhesség
- házasság előtti élettársi kapcsolat
- szülők válása.

(Gödri 2001)

A vegyes családok vizsgálatához a szubjektív változók közül kiemelnénk az értékrend azonosságát, a vallást és a házasságkötés motivációit (igények, elvárások). Az objek-

tív változók közül, pedig a társadalmi, kulturális hátteret. Ez a négy tényező az, ami két különböző kultúrából jött személy esetén különösen problémás lehet.

A kapcsolatok minőségét meghatározhatja az is, hogy a tagok a számukra megfelelő szerepekben tudnak-e működni. Az egyik meghatározó probléma manapság a nők számára a munka és a család összeegyeztetése, amely hatással lehet a család és a benne élő személyek közérzetére. Neil Gilbert (2008) is a munka és a család viszonyával foglalkozik könyvében. Szetinte a munka és a család közötti választás lehet egyidejű vagy egymást követő. Az egyidejű választás azt jelenti, hogy az anyák kisgyermekük nevelése mellett hamar belépnek a munkaerőpiacra, és törekszenek az egyensúly fenntartására a családi élet és a munka között. Az egymást követő, más néven szekvenciális modell pedig azt jelenti, hogy a nők gyermekük születése után bizonyos időt – akár több évet – a háztartásban töltenek, és csak ezt követően térnek vissza a munkaerőpiacra. (Zsótér 2010)

Gilbert három női típust különít el művében, az alapján, hogy a családra vagy a munkára összpontosítanak jobban.

1. Hagyományos (traditional)*:* Három- vagy többgyermekes anyák, akik gyermekük szocializációját és a napi gondoskodást tartják elsődleges feladatuknak

2. Neotradicionalista és modern*: Ők karrier-orientált,* egy- vagy kétgyermekes anyák. Az anyaságot is fontosnak tartják. Mindent akarnak egyszerre, próbálnak egyensúlyt találni a család és a munka között.

3. Posztmodern*: Ők* független, vállalkozó szellemű nők, akik bíznak abban, hogy képesek egyedül irányítani az életüket, akár partner nélkül is. Általában gyermektelenek. Személyes sikereik vannak az első helyen számukra. (Zsótér 2010)

Gilbert kategorizálását nem tartjuk teljesnek, mert nem veszi figyelembe azokat a nőket, akik számára a családjuk lenne az első, de rákényszerülnek arra, hogy dolgozzanak, mert a férjük fizetése nem lenne elég a család eltartására vagy párjuk elhagyja őket stb. Ők kényszer által válnak modern nőkké.

Hohmann-Marriott és Amato vegyes kapcsolatok minőségét és a kapcsolati elégedettséget vizsgálta. Kutatásuk azt mutatta, hogy a vegyes kapcsolatokban élő emberek nagy része rosszabbnak ítéli meg a párkapcsolatát, házasságának minőségét, mint az etnikai szempontból homogám kapcsolatban élők. A párkapcsolat minősége több mindent magában foglal, ide tartozik például a párkapcsolati elégedettség, a konfliktusok, a pozitív interakciók stb. (Hohmann-Marriott & Amato 2008)

Hohmann-Marriott és Amato öt faktort különböztetett meg, amelyek hatására csökkenhet a párkapcsolat minősége. Ezen faktorok a következőek:

1. Komplex kapcsolat történetek (complex relationship histories) (pl.: a vegyes házasságban élők tagjai gyakrabban házasodnak újra, mint a homogám házasságban élők).
2. Alacsony szocioökonómiai státusz: Kutatások szerint a vegyes házasságokban élőknek alacsonyabb az iskolai végzettsége, szocioökonómiai státusza.
3. A kapcsolat heterogenitása: A különböző etnikai hátterű egyének sokszor nem csak ezen a területen különböznek, hanem a vallás, iskolai végzettség stb. területén is.
4. A partnerek közötti különbségek attitűd és érték területén: Az etnikai hátérrel járhat az attitűd és az értékpreferenciák közötti különbség is, mely konfliktusokat okozhat a párkapcsolatban.
5. A társas támogatás hiánya: A vegyes kapcsolatban élők nagy részének meg kell küzdenie azzal, hogy a családjuk és a körülöttük lévők nem helyeslik a kapcsolatukat.

(Hohmann-Marriott & Amato 2008)

A kapcsolat stabilitása is egy fontos kérdés. Egy család megfelelő fejlődése érdekében elengedhetetlen a szülők közötti stabil kapcsolat. Horváth-Szabó Katalin szerint a kapcsolat stabilitása külső és belső tényezőkön múlik. A külső tényezők a védőkorlátok, a válást nehezítő gátak. Ilyenek például a gazdasági tényezők, a házasság jogi szabályozása, egyházjogi akadályok és következmények, elváltság stigmája, baráti kör, vallási közösség vagy a származási család válást ellenző attitűdje. A külső tényezők hatása napjainkban egyre inkább csökken, ezért átkerül a hangsúly a belső korlátokra. Ezek a házastárssal, házassággal való elégedettség, a házastárs iránti elköteleződés mértéke, a felek vallásossága, értékrendszere, céljai. (Horváth-Szabó, 2008)

A vegyes házasságok stabilitásáról megoszlanak a vélemények. Monahan 1970-es kutatásában például, azt írta le, hogy Izraelben a fekete-fehér házasságok stabilabbak, mint a fekete-fekete házasságok. Továbbá azok a házasságok, amikben a férfi fekete, a nő pedig fehér, ritkábban bomlanak fel, mint a fehér-fehér házasságok. (Weller & Rofé 1988)

Az afrikaiak magyarországi helyzete

Nagy szélsőségek figyelhetők meg a hazánkban élő afrikaiak társadalmi státuszát és életkörülményeit illetően. Kezdetben elsősorban ösztöndíjasként vagy az afrikai társadalom magasabb státuszú családjának tagjaként jöttek ide orvosi vagy mérnöki diplomát szerezni. A hazánkban és Kelet-Európában végbement rendszerváltozás után a szegényebb afrikai rétegek szülöttjei számára is megnyíltak a határok és többük a rossz körülmények elől menekülve próbált szerencsét nálunk. A gyors társadalmi és munka-

erő-piaci integráció érdekében, igyekeztek hamat elsajátítani a magyar nyelvet és helyi kapcsolatokat kiépíteni. Azonban többük számára az álláskeresés komoly nehézséget jelentett, amit származásuknak és migráns státusuknak tulajdonítottak. (Simonovits & Szalai 2013)

A Bernát Anikó, Simonovits Bori és Szalai Boglárka (2012) által készített kutatás - melyet afrikai férfiak körében végeztek - megállapította, hogy a hazánkban élő afrikaiak megérkezésükkor általában szegények és nincs konkrét elképzelésük a jövőbeli munkavégzéssel kapcsolatos lehetőségeiket illetően. A rokoni „védőháló" hiánya készteti őket arra, hogy a lehető legrövidebb idő alatt magyar házastársat keressenek maguknak, biztosítva ezzel - az érzelmi és anyagi biztonságon felül - a lakhatást, a hivatalos ügyintézésnél és az állampolgárság megszerzésénél a segítséget. (Bernát és munkatársai 2012)

A 2000-es évek előtt hazánkban élő afrikai bevándorlók helyzetét Larry Olomoofe rendkívül negatívan ítélte meg. Szemében, a magyar társadalom afrikai bevándorlók irányában tanúsított attitűdjére az egzoticizmus (a különlegesség), a fetisizmus (a fekete bőrszín miatti rajongás), a miszticizmus, és többek között a nativizmus (ellenállóbb génállomány) keresése volt jellemző. (Olomoofe 2000)

Olomoofe szerint az afrikai menekültek Magyarországon kényszerközösséget alkottak, mivel a befogadó állomásokon, menekülttáborokban, az összes fekete bőrű embert az „afrikai épületben" helyezték el. Annak ellenére, hogy különböző országokból, eltérő törzsekből származtak, a hatóságok egységes csoportként kezelték őket. Olomoofe interjúalanyai szerint az afrikai menekültek körében több szórakozóhely volt ekkortájt ismert, ahol a magyar nők előszeretettel voltak az egzotikus férfiak társaságában. Ezeket a helyeket leírása szerint a fekete „közösség" számos tagja azért látogatta, mert könnyű „vadászterületnek" számított. Ezek az afrikai férfiak viselkedésükben hasonlóak voltak a férfiprostituáltakhoz vagy kitartottakhoz. Azonban lényeges különbség volt, hogy ameddig egy férfiprostituált esetében a partner tisztában van a viszony üzleti voltával, addig a megkérdezett afrikai férfiak esetében a partnerek viszonya egy „megfelelő", „hagyományos" kapcsolat színlelésével járt együtt, mely állapot kiegészült annak hallgatólagos elismerésével, hogy a különböző anyagi szükségletekről a nő hivatott gondoskodni. Ezek a férfiak „fekete mivoltukat" bocsátották áruba a túlélésük érdekében. Ez jelentette az alternatíváját egy másik, negatívabb pénzszerzési lehetőségnek, amelyet néhányan űztek, a drogkereskedelemnek. (Olomoofe 2000)

Az afrikaiak magyarországi helyzete több tanulmány szerint közel nem olyan kedvezőtlen, mint ahogyan azt Olomoofe látja. Az eltérést az eltérő minta okozhatja. Az Olomoofe által vizsgált célcsoporttal ellentétben a bevándorlók nagy hányada az afrikai elit tagjaként továbbtanulási szándékkal érkezett hazánkba. Többen közülük Magyarországon családot alapítva orvosként, mérnökként vagy más rangosabb pozícióban végzik napi munkájukat. Ezen felül sok esetben irányítóként aktív közösségi életet élnek, civil szerveződésekben tevékenykednek, kezdve az emberi jogok védelmétől a sporton át a kulturális programok szervezéséig. (Lángh 2009)

Módszertani előzmények

Jelen kutatás egy nagyobb, afrikai-magyar családokat vizsgáló felmérés résztémája.*

A kutatásunk célja volt feltárni egy Magyarországon még kevéssé ismert területet. Célunk volt az afrikai-magyar vegyes családok életének megismerése tekintettel az ilyen jellegű kapcsolatok kialakulására, stabilitására és minőségére.

Arra a kérdésre próbáltunk választ találni, hogy hogyan alakulnak ki az afrikai-magyar vegyes kapcsolatok. Továbbá, mennyire működőképesek, stabilak ezek a kapcsolatok.

Félig strukturált, mély interjúkat használtunk. Ezt a módszert indokoltnak tartjuk, mert ebben a témában, Magyarország viszonylatában, sok a felderítetlen terület. A téma mély megértése és az attitűdök, viszonyulások felderítése interjús módszerrel érhető el megfelelően.

Összesen 18 interjú készült. Az interjúk felvétele 2015. július 9-től, 2015. november 17-ig történt, az interjúalanyok lakásán vagy vendéglátó ipari egységben (pl.: kávézó).

Az elemzés során a témakörökön belül csoportosítottuk és kategorizáltuk az interjúk egyes részleteit. A kategóriák az elemzés közben alakultak az interjúkból kinyert információk alapján.

Kutatásunkba olyan magyar nők kerültek, akiknek legalább egy közös gyermeke van egy szubszaharai afrikai férfitól.

Azért csak magyar nők kerültek a mintába, mert egyrészt az afrikai bevándorlók nagy része férfi, tehát több magyar nő él olyan párkapcsolatban afrikai férfival, melyből gyermek született, mint magyar férfi afrikai nővel. Másrészt a magyar nők könnyebben elérhetőek, nincsenek nyelvi vagy egyéb nehézségek. Az interjúk összehasonlíthatóságának szempontjából is megfelelőnek tartottuk a mintaválasztást.

Jelen kutatásban szándékoltan egy nézőpontból vizsgálódtunk az előbb felsorolt okok miart. Érdemesnek tartjuk a szubszaharai afrikai férfiak megkérdezését is a témában egy későbbi kutatásban.

* A felmérés további résztémája a következő tanulmányban olvasható: Komolafe, Cinderella (2016) *Afrikai-magyar vegyes kapcsolatok az előítéletek tükrében.* In. G. Molnár Péter (szerk.) (2016) Studium Tanulmánykötet. Budapest. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet és Társadalomtudományi Kar. 237-250.

A kutatás során a könnyen elérhető alanyok és a hólabda típusú (Babbie 2003) mintavételt alkalmaztuk.

A mintavételben nem törekedtünk reprezentativitásra, de ez kvalitatív módszer esetén nem is feltétel.

Elemzés

Az interjúalanyok demográfiai jellemzői

Az interjúalanyok életkora átlagosan 45,5 év (szórás: 13) volt. A legfiatalabb 24 éves, a legidősebb 63 éves volt az interjúk felvételekor.

Mind Budapesten vagy Budapest agglomerációjában éltek. 10-en születtek vidéken, 1 fő Romániában, a többiek Budapesren. Akik nem Budapesten születtek, tanulmányi okból vagy munkalehetőség miatt költöztek fel Budapestre.

A családi állapot tekintetében: 11 házas, 4 elvált volt, 1 személy élt élettársi kapcsolatban és 2 fő hajadon volt az interjúk felvételekor.

Az afrikai férfiak közül, akiktől az interjú alanyok első gyermeke származott, 11 személy nigériai, 2 kameruni, 1 kongói, 1 kenyai, 1 guineai, 1 ghánai és 1 etióp származású volt. Ez az arány megfelel a migrációs trendeknek, mivel az afrikai országok közül Nigériából érkezik a legtöbb bevándorló.

Az iskolai végzettsége minden interjúalanyunknak érettséginél magasabb szinrű volt. 4 fő rendelkezett szakképzettséggel, ketten tanultak még főiskolán, 4 fő végzett főiskolár, nyolcan pedig egyetemet.

A Magyarországon élő afrikai férfiak

Az elemzés elején felvázoljuk azokat a csoportokat, típusokat, amelyekbe az interjúk alapján bele lehet helyezni azon Magyarországon élő afrikai férfiakat, akiktől a megkérdezett nők első gyermeke származik. A csoportok közört, amelyeket bemutatunk, lehet átfedés és biztosan vannak olyan afrikai férfiak, akikre az adott csoportnak nem minden kritériuma teljesül.

Fő kiindulópontok, amik alapján az afrikai férfiakat vizsgáltuk, a következőek voltak:

- Nyelvtudás

Kiválóan beszél (szinte anyanyelvi szint), jól beszél, nem/alig beszél magyarul

- Milyen társaságban mozog (magyarok vagy afrikaiak társaságában)

Főként magyarok, főként afrikaiak társaságában

- Végzettség

Gimnázium vagy alacsonyabb végzettség, főiskola, egyetem, doktori fokozat.

- Jelenlegi foglalkozás

Vezető/önálló vállalkozás, alkalmazott, alkalmi munka, nincs munka

A megkérdezett nők beszámolója alapján az afrikai férfiakat 3 csoportra osztottuk. A csoportok a következőek:

1. Erősen integrált csoport

Ezen férfiak megtanulták a magyar nyelvet, szinte anyanyelvi szinten beszélik. Általában tanulási céllzattal jöttek Magyarországra. A tanulás költségeit nem maguk fizették, nem is a családjuk (többségük szegény családból jött), hanem tanulmányi ösztöndíjat kaptak.

Az ösztöndíjasoknak eleve könnyebb volt az integráció, mert egy rendszerbe, egy intézménybe vonódtak be az egyetem segítségével, ahol a csoport, amiben mozogtak már egy magyarországi csoport volt. Itt kell megemlíteni, hogy ez nagyjából a rendszerváltásig volt így. Akik az előtt jöttek Magyarországra, azoknak meg kellett tanulniuk a magyar nyelvet és magyarul kellett folytatniuk a tanulmányaikat. Az ebbe a csoportba tartozók ekkor érkeztek ide és magyarul végezték tanulmányaikat. Szorgalmuk már a tanulásban is megmutatkozott és a munka területén is jól teljesítenek. Példaként egy interjúalany így beszélt a férjéről:

„Abban az időben nagyon jól mentek a dolgok. Mert sok munka volt. Bejárt napközben a munkahelyére. Este, éjjel után, éjszaka csinálta ezeket a plusz feladatokat, meg év végén, tolmácsolással nagyon jól lehetett keresni. Még szinkrontolmácsolást is bevállalt, hát azzal meg aztán állni jól. Gondolom most is jól lehet. Tudott szinkron tolmácsolni is. Igen, ezt nem mindenki tud egyébként. És ő még például németül is anyanyelvi szinten beszél, tehát nem csak angolul."
(56 éves nő, nigériai férjjel)

Általában egyetemi vagy magasabb szintű végzettségük van, vezetői vagy más magasabb rangú pozícióban helyezkednek el (pl.: orvos).

Más Magyarországon élő afrikaiakkal kevésbé tartják a kapcsolatot. Az afrikai barátaikat is az ebből a csoportból származók teszik ki. Barátaik, ismerőseik között sok a magyar vagy más, nem afrikai származású.

A családban ők a fő pénzkeresők. Feleségüknek (mert ők általában házasok) nem kötelező dolgozni, a fő feladata az otthoni feladatok ellátása. A tradicionális családmodell hívei (az apa a pénzkereső, az anya foglalkozik a házi munkával, gyerekekkel).

Ők számítanak a legstabilabbnak a párkapcsolat vagy házasság szempontjából.

2. Közepesen integrált csoport

Ebbe a csoportba tartozók is megtanulták a magyar nyelvet, de nem mindegyikük beszéli anyanyelvi szinten. Sokaknak csak az a fontos, hogy elboldoguljanak és nem tökéletesítik nyelvtudásukat. Az egyik interjúalany így beszélt párjáról:

„Igen, ő beszélt, jól. Nagyon jó érzéke van a nyelvekhez. Bármelyik országban van, körülbelül ott egy fél év alatt elsajátítja olyan szinten, hogy tud kommunikálni. Tehát munkahelyi szinten tud kommunikálni az emberekkel. Tehát én soha nem beszéltem hozzá magyarul szinte, csak angolul és ő igazából a munkahelyén tanult meg 2 hónap alatt magyarul." (33 éves nő, elvált)

Általában nem tanulási célzattal jöttek ide, aki mégis, azt a gazdagabb szülei, rokonai támogatták a tanulmányai elvégzésében. Akik itt végeztek iskolát, azok tanulmányaikban általában közepesen teljesítettek. Többségük nem magyarul végezte az iskolát.

A munka területén leleményesek, sokan „üzleteléssel" (pl.: autó eladással) foglalkoznak.

„Autóalkatrészekkel, tehát ezekkel kereskedik, a bátyjával próbál néha valamit. Ő Kínában él, próbál valahogy bármiből valami pénzt keresni." (32 éves nő, nigériai férjjel)

Tartják a kapcsolatot Magyarországon élő afrikaiakkal, barátaik többsége is afrikai.

Ők már kevésbé a tradicionális családmodell hívei. Elméletben azok lennének, de nem mindegyikük tudja eltartani a családját, ezért sokszor a párjuknak nem választás kérdése, hogy elmegy-e dolgozni, vagy nem.

Náluk vegyesebb az együttélési forma, de nagyrészük házasságban él magyar feleségével.

Párkapcsolat szempontjából ők a legkevésbé stabilak.

3. Gyengén integrált csoport

Ezek a férfiak nem tanulták meg a magyar nyelvet. Általában nem tanulási célzattal jöttek ide, aki mégis, azt a gazdagabb szülei, rokonai támogatták a tanulmányai elvégzésében. Akik itt végeztek iskolát, azok tanulmányaikban általában közepesen vagy annál rosszabban teljesítettek és nem magyar nyelven tanultak.

Szinte csak afrikaiakkal tartják a kapcsolatot.

A nyelvi akadályok gondot jelentenek számukra a mindennapi életvitelben pl.: munkaszerzés, hivatalos ügyek intézése. Ez a házastársaknak is problémákat okozhat, ahogyan az alábbi idézetben is olvasható:

„Mivel ő nem beszéli a nyelvet jól, alig beszéli, ezért mindenből ott kell vele lenni, ahol veszély fenyegetheti. Nem arra gondolok, hogy a kocsmai verekedésnél, hanem például hogyha szerződést kötnek vele, akkor ezt azonnal látnom kell vagy tudnom kell róla, hogy mi az, mert már volt ilyenből is baj, hogy becsapták. És akkor ott kellett lenni, hogy megvédjem őt is, meg hát az egész családot, mert nyilván az ilyen dolgok azzán az egész családot fenyegetik."

„Ami még nehéz, hogyha ügyet kell intéznie, akkor ugye a nyelv miatt nem boldogul és akkor én nekem telefonálgat, ha alkalmas, ha nem, hogy beszéljem meg. És olyan ügyekben is, amibe egyrészt vagy nem akarok beavatkozni, mert nem akarom, mert nem az én ügyem, vagy nem tudom, hogy miről van szó és úgy sokkal nehezebb valamit intézni, hogyha én nem tudom magam, hogy mi a téma pontosan. És milyen buktatók lehetnek benne és milyen kérdések merülhetnek fel." (38 éves nő, kameruni férjjel)

Kisebb üzletekbe, üzletelésekbe ők is belebonyolódhatnak. Többségük házasságban él párjával.

A kapcsolatuk stabilitását az adhatja, hogy rászorulnak párjuk segítségére, a nyelvi nehézségek és a hivatalos szervek elvárásai miatt. A hűségük nem biztosított, de ameddig nem találnak másik stabil partnert, addig nem hagyják el párjukat.

Sokszor párjuk többet dolgozik náluk, a tradicionális család modell csak részben jellemző rájuk. Elvárják, hogy a férfi legyen a családfő, de az anyagi hátteret gyakran nem biztosítják.

Látható, hogy a fő különbség, ami meghatározza az itt élő afrikai férfiakat és a kapcsolathoz való viszonyukat, a nyelvismeret és az, hogy ideérkezésük után hogyan szocializálódtak és integrálódtak. Ehhez járulhatnak hozzá a személyiségbeli eltérések, az egyén újdonság iránti vágya, kaland keresése.

Az interjúalanyok párjai, férjei közül 5 férfit rudrunk az erősen integrált csoportba sorolni, 6 főt a közepesen integrált csoportba és 7 főt a gyengén integrált csoportba. Nem minden afrikai férfire illett a csoport kategóriák közül minden tulajdonság. Kisebb egyéni eltérések lehetnek, továbbá ezek a kategóriák fejlődési vagy változási lehetőséget is biztosítanak.

A fenti csoportosítás alapján látható, hogy Larry Olomoofe megállapításai nem lehetnek érvényesek az erősen integrált csoportra. Azok a szélsőséges megállapítások melyeket ő tesz maximum a közepesen vagy a gyengén integrált csoport egyes tagjaira lehetnek igazak, de általánosan nem kijelenthetők.

A bevándorlók három kategóriába osztására már volt példa más tanulmányokban is. Példának hoznánk Simonovits Borit, aki szintén hármas felosztást használt:

- Jól integrált: 10 éve él Magyarországon, középfokon beszél magyarul, magyar házastárs, óvodás gyermek
- Közepesen integrált: 10 éve élnek Magyarországon, középfokon beszélnek magyarul, egyedülállók, gyermekük nincs
- Gyengén integrált: 2 éve élnek Magyarországon, alapfokon beszélnek magyarul, egyedülállók, gyermekük nincs

Itt látható, hogy a Magyarországon eltöltött idővel, a nyelvtudással, párkapcsolattal és gyermekszámmal hozza össze-

függésbe a szerző az integráció fokát. Ezzel szemben, mi az integráltság szintjében lévő fő különbségek okát nem a Magyarországon eltöltött időben, hanem a hozzáállásban, attitűdök különbözőségében látjuk. (Simonovits 2012)

A vizsgált nők tulajdonságai és párválasztásának háttere

Az interjúk során nehéz volt fellelni a közös tulajdonságokat az interjúalanyokban. Azonban, amit meghatározónak láttunk, az az, hogy a legtöbb interjúalany elég önálló, stabil lábakon áll vagy biztos háttérrel rendelkezik. Ebből arra a következtetésre jutottunk, hogy az afrikai férfiak főként olyan párt választanak, aki biztos (főként anyagi) háttérrel rendelkezik.

Úgy látjuk, hogy ez a biztos háttér az erősen integrálódott csoportba tartozóknak a legkevésbé fontos. Ők inkább a lelki, érzelmi biztonságot keresik a kapcsolatban.

A gyengén integrált csoportban lévők párjai főként támogató, harcos típusú nők, akik kiállnak a párjukért és minden követ megmozgatnak azért, hogy kedvesük megfelelően tudjon boldogulni Magyarországon, kapjon letelepedési engedélyt, munkát stb.

A közepesen integrált csoport tagjai is biztos hátteret kerestek, de az ő párjaiknál már kevésbé dominánsak a harcos motívumok.

Látható, hogy a biztos háttér, a támogatás, fontos közös pont lehet az afrikai férfiak párválasztásában. Azonban itt fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy az interjúalanyoknak egytől egyig már legalább egy gyermeke volt afrikai párjától és mindegyikük mélyebb kapcsolatban vagy házasságban élt afrikai párjával hosszabb ideig. Ezt figyelembe véve, nem meglepő, hogy az afrikai férfiak a mélyebb párkapcsolatokban, házasságokban a biztonságot keresik.

Neil Gilbert nőkategóriái közül érthető módon, csak a „hagyományos" és a „neotradicionalista és modern" kategóriák illettek rá az interjúalanyokra. (A „posztmodern" nők általában partner és gyermek nélkül élnek.) A nők egy részénél nem lehet tisztán meghatározni ezeket a kategóriákat, mivel még nem érték el azt a kort, amikor már egyértelműen ki lehetne mondani, hogy életük során melyik utat követték. (Gilbert is 40-44 éves nőket interjúzott, mert akkor már nem szültek több gyermeket). Azonban a 40 év fölöttiek közül a legtöbben, a „neotradicionalista és modern" csoportba sorolhatóak. Ők helyt állnak a családi életben is és a munka világában is. Többeknél még problémaként is felmerült, hogy férjük a „hagyományos" női szerepelvárással fordult feléjük, de ők dolgozni is akartak.

A **hagyományos** kategóriába 4 fő került az interjúalanyok közül. Ők három- vagy többgyermekes anyák, akik gyermekük szocializációját és a napi gondoskodást tartják elsődleges feladatuknak.

A **neotradicionalista és modern** kategóriába 12 főt soroltunk. Figyelembe vettük a 40 évesnél fiatalabbaknál a jövőbeli szándékot, hozzáállást, amik az interjúkban megmutatkoztak. Gilbert meghatározása a legtöbbjükre illik, miszerint ők egy- vagy kétgyermekes anyák, akik az anyaságot is fontosnak tartják a karrier mellett. Próbálnak egyensúlyt találni a család és a munka között.

Két interjúalanyt nem tudtunk besorolni egyik kategóriába sem. Őket a **kényszer modern** kategóriába soroltuk. Ilyen kategória nincs Gilbert csoportosításában, de véleményünk szerint érdemes bevezetni. Az ebbe a kategóriába tartozók fontosnak tartják az anyaságot és az interjúkban megmutatkozott hozzáállásuk alapján úgy véljük, hogy számukra a modern női szerep nem választás kérdése volt. A férjük vagy élettársukkal való szakítás után kényszerültek ebbe a szerepbe és ennek okán nem lett több gyermekük. Ebbe a csoportba tartozhat véleményünk szerint minden olyan nő, aki párkapcsolatban, házasságban vagy egyedül él és valamilyen külső kényszer (pl.: anyagi helyzet, válás, halál) miatt, vágyai és akarata ellenére modern női szerepet kell vállalnia, amiben nehezére esik fenntartani az egyensúlyt a család és a munka között.

A következőkbe a párkapcsolatok kialakulását írjuk le.

A legtöbb interjúalanyban fel sem merült, hogy ne magyarral alakítsanak ki párkapcsolatot, amíg meg nem ismerték első afrikai párjukat. Nagy szerepe volt a közvetítő embereknek is ezekben a kapcsolatokban. Több olyan interjúalany volt, akinek egy barát, csoporttárs vagy munkatárs mutatta be a leendő afrikai párját. Az egyetemek, főiskolák környéke is jó terepet biztosított az afrikai ösztöndíjasokkal való találkozásra.

Néhány interjúban előfordult a különlegesség, kitűnés iránti vágy, mint motiváció. Egyik nő például így beszél arról, hogy mi fogta meg párjában:

„az egzotikum igazából, tehát ez a másság. Én a magam életében is valahogy mindig arra törekedtem, hogy valahogy mindenben különbözzek másoktól." (56 éves nő, nigériai férjjel)

Öt interjúalanynak nem a jelenlegi párja volt az első afrikai, akivel párkapcsolatot létesített. Többségük arról számolt be, hogy egyszerűen nem tetszettek neki a magyar férfiak. Egyikük így nyilatkozott:

„Még se láttam a fehér fiúkat. Nem vettem észre őket." (53 éves nő, etióp férjjel)

Az erősen integrált csoportba tartozó afrikai férfiak közül sokakat úgy jellemeztek, hogy az itteni fiúknál kötöttek voltak, udvariasabbak. Egyik interjúalany így beszél erről

„Ő egészen más volt, mint a magyar férfiak. Rendkívül udvarias, segítőkész, előzékeny, egy igazi gavallér volt, azokhoz a fiúkhoz képest, akikkel én addig találkoztam. Kinyitotta nekem az ajtót, fölsegítette a kabátot. Meg nagyon kedves személyiség volt, mindenki szerette. Nagyon segítőkész volt, bárkinek, bármiben segített." (51 éves nő, nigériai férjjel)

Ezekben a kapcsolatokban megfigyelhető, hogy egészen hamar került házasságra a sor. Szinte csak az erősen integrált csoportba tartozók között voltak olyanok, akik több évet voltak együtt párjukkal házasság előtt.

Volt olyan interjúalany, akinél a férfi segítése volt a fő motiváló erő a házasságkötésben.

„Hát én elmondom őszintén, mivel mindenki tudja, tehát ezt nem kell takarni, tehát minden házasságban benne van az, hogy elsősorban önekik kell papír, hogy itt tudjanak lenni. Tehát, én mikor összeházasodtam vele, avval tisztában voltam, hogy valamennyire segítem a papírok miatt is. És akkor, így házasodtunk össze. Mert hiszen, ha valaki azt mondja, hogy mert szerelemből házasodtunk össze, én úgy gondolom, hogy az nem egy őszinte ember, hiszen a kilencvennyolc százalékát tudom mondani azt, hogy valamilyen szinten érdek is. Csak ezzel tisztába kell lenni az embernek."

„Nem azt mondom, hogy nem szerettem volna, összeházasodni vele, csak ez így, hirtelen jött és picit nem úgy volt, ahogy szerettem volna. Tehát, nem egy rendes esküvő volt, hogy fehér ruhában meg minden, csak egyszerűen összeházasodtunk. És emiatt nem mondom, hogy motiváló volt. Tehát össze akartam én házasodni vele, csak kicsit így én azzal is tisztában voltam, hogy ezzel azért segítem őt is azért." (30 éves nő, nigériai férjjel)

A vizsgálatba bekerült magyar nők párválasztására vonatkozóan a homofília elmélete egyértelműen kizárható, mivel ezek heterogám kapcsolatok. Sőt többen említették, hogy nem is törekedtek etnikailag homogám kapcsolatra, ugyanis az afrikai férfiak vonzották őket.

Volt, akinél a párválasztás a „közelségi hipotézis" szerint zajlott, tehát egy közös ismerős segítségével találkozott párjával, majd barátságot kötöttek és ez a barátság alakult át párkapcsolattá.

Több interjúban találtunk az „evolúciós elméletre" és az „inger-érték-szerep elmélet" inger szakaszára utaló megjegyzéseket a párválasztással kapcsolatban. Azt soroltuk ide, amikor a nők arról számoltak be, hogy a testalkat, sportosság, férfiasság fogta meg őket.

Egy fontos faktor lehet a vegyes párkapcsolatok kialakulásában a más nemzetiségű fél csoportjához fűződő viszonyulás, attitűd. Érdekes módon az interjúalanyok többsége fiatal korában nem viszonyult sehogyan sem az afrikai emberekhez, ugyanis nem találkozott velük és a családjában sem beszéltek róluk. A vidékiek esetén, amennyiben előítéletes megnyilvánulást tanúsítottak a szülők, az is az esetek nagy részében nem az afrikaiakra vonatkozott. A származási családok esetén azonban meg kell említeni, hogy a megkérdezettek többségének (8 fő) családja pozitívan nyilatkozott a más etnikumba, más nemzethez tartozókról és kifejezetten elfogadó volt. 7 családban nem nyilatkoztak se pozitívan, se negatívan a más származásúakról. Csupán három interjúalany származási családjában voltak negatív megnyilvánulások más rasszba, etnikumba vagy nemzethez tartozók felé.

Sokaknál az első meghatározó élményt a felsőoktatás adta, ahol iskolatársaik között voltak afrikai diákok.

Van azonban egy másik része az interjúalanyoknak, ők megmagyarázhatatlan vonzódást éreztek az afrikai kultúra vagy az afrikai férfiak felé, akár már egészen kiskorukban is.

Tehát összességében elmondható, hogy a megkérdezett magyar nők viszonyulása az afrikai férfiakhoz az első afrikai férfival létesített párkapcsolatukig semleges vagy pozitív volt. Azért hangsúlyozzuk azt, hogy első pár, mert több interjúalanynak nem az a férfi volt az első afrikai párja, akitől a gyermeke van, sőt van akinek nem is az utolsó. Tehát általánosságban elmondható, hogy az első kapcsolat előtt nem voltak előítéleteik az afrikaiakkal kapcsolatban és olyan nőkkel szemben sem, akiknek afrikai párjuk van.

A legtöbb interjúalany arról számolt be, hogy nem vagy alig tudott valamit afrikai párja országáról. Akiknek voltak ismeretei, azok főként tanulmányaik során szerezték azt, vagy szüleikkel sokat utaztak (akár Afrikába is). A legtöbben a kapcsolat alatt kezdték el megismerni párjuk származási országát, az ottani kultúrát, szokásokat, értékrendet. Ez egy mélyebb betekintést nyújtott számukra. Akik már előtte is ismerték Afrikát, afrikai embereket, azoknak kiegészítette tudását a kapcsolat, bár az esetek többségében, ez a magyar nők saját szorgalmán múlott. Azoknak bővült leginkább az ismeretük, akik kint is voltak már Afrikában párjukkal.

A családban megtalálható más vegyes kapcsolatokkal nem láttunk szoros összefüggést az interjúk alapján. A legtöbb esetben, azonban a családban előfordult, hogy két eltérő vallású, etnikumú, más nemzetből származó vagy más társadalmi rétegbeli házasodott össze. Sőt, volt, akinek a szülei is vegyes házasságban éltek (pl.: anya zsidó, apa magyar; anya lengyel, apa magyar). Az interjúalanyok egy részénél megtalálható volt valamilyen korai, afrikaiakhoz kapcsolódó élmény is. Például, Afrikában élés, tanulás; kedvenc afrikai játék baba; szomszédságban afrikai-magyar házaspár, félig afrikai barátok; farsangon néger nőnek öltöztették szülei stb.

A szakítás vagy válás nem változtatta meg nagyban a megkérdezett magyar nők gondolkodását az afrikaiakról. Volt, akinek azért nem, mert eleve kritikusan nézte a vegyes kapcsolatokat és nem remélt túl sokat. Volt, olyan is, aki pedig a negatív élményt nem kötötte minden afrikaihoz, hanem csak ahhoz az egy férfihez, akivel rosszul sikerült a kapcsolata, és bele mert vágni egy újabb párkapcsolatba, ismét egy afrikai férfivel.

A kapcsolat pozitívumai és nehézségei

Többen megemlítették kapcsolatuk előnyeként, a ***szép gyermekek***et, amelyek egy vegyes kapcsolatból születnek.

Volt, aki azt mondta, hogy

„Szerintem mindig érdekes két kultúra találkozása, bár nehéz, de mindig ad valami pluszt nekem is, nekem hozzátesz az életemhez." (32 éves nő, nigériai férjjel)

Az egyik fő probléma, a ***nyelvi nehézségek***, azoknál merültek fel, akiknek a párja nem vagy alig beszéli a magyar nyelvet. Ők beszámoltak arról, hogy nehéz más nyelven (főként angolul) mély dolgokat megosztani párjukkal, kifejezni az érzéseiket.

A problémák további része abból adódott, hogy a ***környezet*** rosszul reagált arra, hogy afrikai férjük van interjúalanyainknak. Ebből kifolyólag néhányan óvintézkedésekre kényszerültek, ahogyan azt az alábbi interjúrészletből is kiolvashatjuk:

„Facebook-on az én ismerőseim nekem nem tudják, hogy nekem nigériai férjem van. Tehát az idegenek, mert én ezt úgy nem rakom ott ki nyilvánosság elé. Soha egy képet nem rakok ki, pont ezért, mert nagyon, nagyon sok emberrel állok kapcsolatban, már a munkából kifolyólag és nem akarok szembesülni azzal, hogy olyan emberekkel találkozom, vagy olyan emberek esetleg azért nem lesznek az ügyfeleim, mert olyan gondolkodásuk van, ami nem kívánatos, és akkor ezért a magán életemet nem teregetem ki." (56 éves nő, nigériai férjjel)

A hátrányok és az előnyök egy részét a vegyes kapcsolatokban élő személyek közötti kulturális vagy egyéb különbségek tették ki. Az afrikai és a magyar kultúra nagyban különbözik egymástól. Egy vegyes kapcsolatban fontos, hogy mind a két fél ismerje a másik kultúráját, mert ez rávilágíthat a konfliktusok egy részének forrására. Egyik interjúalanyom így beszél erről:

„Látom, hogy egy csomó kapcsolat azért csúszik félre vagy siklik ki, mert nem is tudják, hogy egyáltalán ott mik a szokások vagy, hogy miért mondja az a férfi, amit mond. Nincsenek tisztában egyáltalán a dolgokkal." (32 éves nő, nigériai férjjel)

A kulturális különbségeknél fontos hangsúlyoznunk, hogy nincs egységes afrikai vagy szubszaharai afrikai kultúra. Afrikában minden egyes országnak megvan a maga saját kultúrája. Sőt még az országok határainál is fontosabbak a törzsi határok, amelyek meghatározzák az országon belüli viszonyokat. A törzsek saját, külön kulturális közeget biztosítanak, melyek sokszínűbbé teszik az országokat. Kérdéses még a törzsi vallások és a keresztény vagy mohamedán vallások hatása is az egyénre.

Az interjúalanyaink szubszaharai afrikai párjainak többsége keresztény, ezért a vallási különbségekből adódó problémák nem jelentek meg hangsúlyosan az interjúkban. A különbségek olyan szempontból jöttek fel a vallás területén, hogy az afrikai fél komolyabban vette hitét, de ezek sem voltak általában problémák, mivel nem erőltették rá a vallási szokásokat párjaikra. Több interjúban számoltak be arról, hogy nem éreznek kulturális különbségeket. Olyan, mintha egy magyar férfival lennének.

A következőkben néhány különbséget mutatunk be, az interjúalanyaink saját szavaival, melyek interjúalanyaink szerint az eltérő kulturális háttérből adódnak.

A családi szerepekben jelentkező különbségek

„Náluk, a nő az inkább otthon van és gyereket nevel és ennyi a feladata. A háztartás minden problémája az ő dolga. A férfi meg idézőjelbe dolgozik.... Itt a nőnek is, hát nem kell, de azért dolgoznak a nők, tehát ez azért probléma. Meg például olyasmi, hogy ott egy férfitől nem kérdezi meg még a felesége se, hogy hova mész, meg mikor jössz, meg mit csinálsz, itt meg ez egy tök természetes dolog, hogy tudunk egymásról dolgokat.

Az viszont mindenképpen az előnye ennek a dolognak, hogy ő nem tekinti, de ez sem igaz, nem igaz minden afrikai férfire, de önála mondjuk azt mondhatom, hogy igaz. Hogy nem várja el természetességgel, hogy a nő dolgozzon, hanem a pénznek a megkeresését azt teljes egészében maga vállalja fel, tehát, hogy öneki kell a családot fenntartania minden tekintetben." (56 éves nő, nigériai férjjel)

A nőiessége megélése

„Tehát mellette lettem úgy nő. Ugyan ő változott, hogy nem azt a nőt várja, aki csak otthon főz és takarít. Megélhetem, hogy nő lehetek, és nem nekem kell mindenért felelni, mint mondjuk egy európai viszonylatban, elvárják tőled is, hogy felelj meg mindenben az életben és egy kicsit ebben elveszek... Mellette egy kicsit jobban meg tudtam találni a női oldalam. Szerintem kellett ez." (32 éves nő, nigériai férjjel)

Az, hogy az afrikai férfiak nagy része a tradicionális családi szerepek híve, amennyiben alkalmazkodnak egy kicsit

az itteni szerepekhez is, pont a nőiességének megélésében erősíthet néhány nőt.

Arról, hogy az afrikai férfiaknak a teltebb vagy a vékonyabb testalkatú nők tetszenek, arról megoszlanak a vélemények. Az interjúalanyok is eltérő testalkatúak voltak. Egy nő, akinek kameruni a férje, így beszélt erről a témáról:

„Afrikában, ha egy pasinak vékony a felesége, az nekik szégyen.. Azt mondják, hogy akkor nem tartja jól az asszonyt. Tehát, hogy nincs jó dolga a feleségnek. Ezért meg ne próbáljak lefogyni. Mondtam jó." (40 éves nő, kameruni férjjel)

romantika hiánya

„Azt azért hozzáteszem, hogy nálánál kevésbé romantikus férjet a föld nem hordott a hátán. Tehát az úgynevezett romantika, azt felejtsd el. De az megint olyasmi, ami nagyon kevés afrikainak van meg. Tehát nem nagyon tudják, hogy hogy kell romantikusnak lenni, mert az élet, tehát ahogy fölnőnek, az nem arról szól. Tehát nem kell meghódítani egy nőt, mert egy nő vagy van vagy nincs." (63 éves nő, etióp férjjel)

Az idő és a késés problémája

„A másik az idő, tehát van ez az „african time" úgy mondjuk neki. Tehát én, ha azt mondom, hogy valahova 10 órára van időpontom, akkor 10 órára oda kell érni, de náluk a 10 óra az 11 lesz. Tehát ők, ha mondanak egy órát, akkor azzal mindig úgy kell számolni, hogy egy órával később lesz minimum. Hogyha azt mondja, hogy 9-re haza jön. Az biztos, hogy 10 lesz minimum." (30 éves nő, nigériai férjjel)

Különböző napi ritmus

„Az afrikaiak, mindegyik, valahogy éjszaka van fenn, ha otthon van, akkor is." (24 éves nő, kameruni élettárssal)

Az afrikai család támogatása

Azt, hogy az afrikai férfiak egy részénél szokás az Afrikában élő család támogatása, többen említették, de az ehhez kapcsolódó vélemények eltérőek voltak. Volt, aki örült ennek és bíztatta párját, hogy nyugodtan küldjön pénzt haza, de volt, aki nehezményezte, ugyanis úgy érezte, hogy így is nehezen jönnek ki anyagilag. Az afrikai család támogatásáról egyik interjúalanyom ezt mondta:

„Nagyon támogatja a családját és akkor anyagilag az úgy néz ki, hogy egy ilyen afrikai család azért elég komoly pénzeket tud felszippantani, mert az áll, mit tudom én három-, négyszáz emberből. Valakinek mindig kell valami. Tehát valakinek szüksége van valamire." (63 éves nő, etióp férjjel)

Az étkezési szokások különbözősége

„Kézzel eszi a darát, a fufut meg a darát kézzel. Én boldogan ettem vele kézzel, három vagy négy évig, aztán bevallottam magamnak és neki is, hogy ezt én nem szeretem. Úgyhogy most leülünk a közös tányér mellé, én villával, ő kézzel. Mindenkinek, ahogy jól esik." (63 éves nő, nigériai férjjel)

Felelősségvállalás, megbízhatóság

Egyik interjúalanyunk azt tapasztalta, hogy férjében és azokban a nigériaiakban, akikkel ő érintkezik, jobban meg lehet bízni, a felelősségvállalásuk miatt.

„Nagyon nagy a felelősségvállalás. Az, hogy ők tartják el a családot. Apuka vagy a férj dolgozik, anyuka a gyerekekkel otthon. Ők tartják el a családot és ezt komolyan is gondolják." (52 éves nő, nigériai férjjel)

Tehát a biztos háttér, biztonságérzet is elő került előnyként, főként az erősen integrált csoportba tartozó afrikai férfiak házastársainak válaszaiban. Volt, aki kifejezetten nem szerette azt, ha bizonyos szokásokat átvesznek a nők az afrikai párjuktól.

„Nem is szeretem, mikor valaki át akar változni azért, mert afrikai a párja.

Én azt nagyon nem szeretem, amikor például egy magyar lány elkezdi azt az angolt beszélni. Engem attól kiráz a hideg. Nem azért járatott az anyukám öt éves korom óta angol órára, hogy én a gyönyörű irodalmi angolt megtanuljam, hogy most elkezdjem, ezt a valljuk be lebutított, csúnya angolt beszélni. És én nem szeretem, amikor egy fehér... Pedig nagyon sok fehér lány elkezdi beszélni ezt." (24 éves nő, kameruni élettárssal)

Szinte minden interjúban beszámoltak arról, hogy az afrikai ételek főzését megtanulták férjüktől, vagy más afrikaiaktól.

Az afrikai angol nyelvben használt indulatszavakat is könnyű volt átvenni akaratlanul a párjuktól, ilyen pl.: a „csáj", „áá".

Az alkalmazkodás szempontjából az afrikai férfiak általában rugalmasabbak voltak az interjúalanyainknál. Az erősen integrált csoportba tartozó férfiak alkalmazkodtak a leginkább. Az ő feleségeik számoltak be a legkevesebb megtartott afrikai szokásról, kulturális különbségről. Ők csak az étkezési szokások és a nemi szerepekhez kapcsolódó elvárások különbözőségét említették. Azonban ezek sem voltak megoldhatatlan problémák. Az afrikai férfiak is kompromisszum készek bizonyultak a kulturális különbségek közelítésében.

A kapcsolat stabilitása, hűség a párkapcsolatban, szakítás

A jobban integrálódott afrikai férjjel rendelkező nők pozitívabban jellemezték a párkapcsolatukat. Az interjúk alapján, azok a kapcsolatok bizonyultak tartósabbnak, ahol az afrikai férfi (házastárs) az erősen integrált csoportba tartozott. Rájuk alig jellemző a hűtlenség.

A hűtlenség a közepesen és a gyengén integrált csoportra jellemző. A kapcsolat stabilitásában annyi különbség mutatkozott a két csoport között, hogy mivel a gyengén integrált csoport tagjai a nyelvi akadály miatt nehezebben boldogulnak Magyarországon (álláskeresésben, ügyintézésben stb.) és ez által a párjuk segítségére rászorulnak, nem lépnek ki könnyen a stabil, biztonságos párkapcsolatból. Tehát az lehetséges, hogy megcsalják párjukat, de a kapcsolatot csak egy ugyanannyira vagy még stabilabb kapcsolatért bontanák fel. A közepesen integrált csoport tagjai önállóbbak, ezért egy kevésbé stabil kapcsolatért is válthatnak partnert.

A hűséggel kapcsolatos problémák az interjúkban azoknál a nőknél merültek fel, akiknek párjuk vagy férjük a közepesen vagy a gyengén integrált csoportból került ki.

Az interjúalanyok közül többen is megemlítették az afrikai szórakozóhelyeket, ahova sok magyar nő csak azért megy el, hogy afrikai párt találjon magának. Ezeket a nőket a beszámolók alapján nem érdekli, hogy az afrikai férfiaknak van-e párja, családja. Mindent megtesznek a megszerzésük érdekében. Ezt mutatják az alábbi idézetek is:

„Amilyen fehér nők... Látod, ott álltál, ott beszélgettél vele, de le se sz..ta, ment oda és még jó, hogy nem mászott a nyakába föl. Aztán nekem meg tele lett a hócipőm.

Borzalmas, borzalmas, borzalmas. Eszméletlen. Képesek arra, hogy leitatják a pasit, hogy haza vigyék magukkal. Én három-négy ilyen sztorit is tudok." (33 éves nő, nigériai férjtől elvált)

Az afrikai férfiak reakciója is eltérő lehet:

„Én láttam azt is, hogy azt mondta a srác, hogy na, húzz el innen, de gyorsan. És láttam olyat is, amikor, na ez nem történt meg." (33 éves nő, nigériai férjtől elvált)

Voltak olyan interjú alanyaim, akik nem a nőket okolták elsősorban a hűtlenség miatt.

„Nagyon soknak van barátnője és mégis azt hazudja, hogy nincsen.

Együtt élünk, együtt kelünk, együtt fekszünk és mégis talált időpontot arra, hogy ő elmenjen és megtegye. Gondolkodtam, hogy mikor lehet... Persze, amikor én eljártam dolgozni, mert én ott éjszakáztam is, meg ugye 12 óráztam, úgy egyszerűbb volt neki a sztori. El nem tudod képzelni, hogy ezek... annyi kapcsolatot képesek ezek izélni, mert mindegyik elhiszi, hogy amikor elmegy, fél napra vagy egy napra vagy 2 napig nem találkoztok. Ő lehet, hogy éppen akkor máshol van. Egy másik nő mellett fekszik és hiteti el vele, hogy ők egy pár. Érted és közben lehet, hogy még kettő ilyen van. Akkora játékosok és akkora manipulatív emberek, hú... annyi mindent el tudnak hitetni az emberrel. Akkora meggyőződéssel mondják, hogy a saját hazugságaikat is elhiszik és te is elhiszed." (24 éves nő, nigériai volt élettárssal)

Egyesek azt mondták, hogy párjuk nem szereti/nem szerette, ha együtt mentek bulizni. Zavarta őket, hogy akkor nem tehetik azt, amit szeretnének. Van, aki arról számolt be, hogy nem szeretik, ha az afrikai férfiak feleségei barátnők, jóban vannak.

„Hogy feketéknek a feleségei, hogyha barátnők. Ha összejárnak. Ezt nem szeretik, nem szertik, nem szeretik, és igazából ez is csak amiatt, hogy ugye mindenki tud valamit, és akkor kiderülnek dolgok és emiatt nem szeretik, hogyha jóba vannak más családokkal." (30 éves nő, nigériai férjjel)

A megingott bizalom több interjúból kiolvasható. Sok afrikai férfi nem szereti beavatni feleségét, élettársát a dolgaiba. Ez bizonytalanságot, bizalomvesztést szülhet, mely könnyen megrontja a kapcsolatot.

„Én nem tudom azt mondani, hogy megbízom a férjembe, mivel ők szeretnek nagyon önállóak lenni. Tehát hogyha meg is házasodnak, meg van kapcsolat, attól függetlenül ők inkább azt szeretik, ha nekik van egy külön életük. És most azt mondom, tudom mert az én esetemben elmondta, hogy idővel vissza szeretne menni Nigériába, de például most ha nem mondja el, akkor én abban sem lettem volna biztos, hogy én megbízhatok benne, hogy ő mindig ott lesz nekünk és mindig fog gondoskodni rólunk. Meg mindig biztosítani fog mindent számunkra. Tehát ez olyan dolog, hogy nekem úgymond okosnak kell lennem, hogyha bármi történik, akkor én ne essek pokolra." (30 éves nő, nigériai férjjel)

Az interjúalanyaink többsége együtt van szubszaharai afrikai párjával. Attól a 6 nőtől, akik elváltak afrikai férjüktől, vagy akik szakítottak párjukkal, többféle történetet hallottunk.

Akik nem házasodtak meg gyermekük apjával, azoknál a fő szakítási ok a férfiak hűtlensége vagy a számukra nem megfelelő viselkedése volt.

Az elváltaknál már színesebb volt a kép. Itt is felmerült a hűtlenség vagy az, hogy a férfi mást talált, de nem minden esetben a férfi hagyta el a nőt.

Egyik interjúalanyunk férje vissza ment Afrikába dolgozni és ő, főként egy nagy szerelem miatt, nem ment utána. Erről így beszélt:

„Én nem mentem ki. És kilenc évig várta, hogy kimegyünk. Összes rokon ott irogatott nekem, meg könyörögtek, meg nem nősült meg kilenc évig.

Mindezek után megbocsátotta, hogy én nem mentem ki. És a mai napig támogat. Kilenc év után elvett egy nigériai nőt, örökbe fogadtak egy gyereket és nagyon jó a kapcsolatunk azóta is.

Ő azért jött ide, hogy haza menjen és ott felvirágoztassa az egészségügyet, javítson az egészségügyön. Szó nem volt róla, hogy ő itt marad. Föl sem merült. Tehát így házasodtunk össze és én ezt vállaltam és megígértem. Ezért mondom, hogy ezért nagy szó, hogy ezt mind megbocsátotta, hogy nem hogy én nem, hanem még a gyerekeit sem engedtem ki, míg 18 évesek nem lettek." (62 éves nő, nigériai férjtől elvált)

Az előbbi történet is arról tanúskodik, hogy nagyon különbözőek lehetnek az afrikai férfiak. A hűtlenség koránt sem jellemző minden afrikai férfira.

A kapcsolat felbontását is többször kezdeményezték a nők, mint az afrikai férfiak, a fent említett okok miatt.

Összegzés

Az alkalmazkodásra a vegyes kapcsolatokban nagy szükség van. Általában az alkalmazkodás oroszlán része az afrikai férfiakra hárul. Nekik kell élni egy olyan kultúrában, amely más, mint amiben felnőttek. Azonban a magyar nőknek is alkalmazkodniuk kell olyan szokásokhoz, melyeket a párjuk esetlegesen a kulturális különbségek miatt hordoz. Az egymáshoz való alkalmazkodás az erősen integrált csoportba tartozó férfiakkal kapcsolatban élő nők házasságaiban volt a legsikeresebb. Itt a fő könnyebbség az volt, hogy a férfiak próbáltak a lehető legtökéletesebben alkalmazkodni a magyar kultúrához, szokásokhoz. A közepesen és gyengén integrált csoportba tartozó férfiakkal kapcsolatban a nők többször úgy érezték, hogy túl sokat kell alkalmazkodniuk párjukhoz és ez kevéssé kölcsönös. A szerepekkel kapcsolatos konfliktusok, azonban szinte minden csoportban felmerültek kisebb, nagyobb mértékben. Az afrikai férfiak által közvetített szerepelvárások a tradicionális férfi-női szerepekre vonatkozóan, a nők többségének nem voltak teljes mértékben megfelelőek vagy kivitelezésük okozott problémát. A nők egy részének nehéz volt megbirkóznia azzal, hogy a háztartási munka és a gyermekgondozás nagy része rájuk hárul.

A kommunikáció is egy problémás pont volt a közepesen, de főként a gyengén integrált csoport tagjainak kapcsolataiban. A nyelvi akadályok nagyon megnehezítették a mélyebb érzelmek és a gondolatok pontos kifejezését. Az erősen integrált csoportban nyelvi gát nem volt, mivel a férfiak szinte tökéletesen beszélték a magyar nyelvet.

A közepesen és gyengén integrált csoportban további problémát jelentettek több interjúalanyomnál az időpontok be nem tartása, a külön utak (a férfi nem avatta be mindenbe a nőt a magánéletével kapcsolatban) és a hűtlenség.

A pozitívumok közé sorolható a nőiesség erősebb megélése, a szép gyermekek és az erősen integrált csoportnál felmerült felelősségvállalás. A pozitív faktorok hozzájárulhatnak a kapcsolat stabilitásához.

Az afrikai-magyar vegyes kapcsolatok stabilitására, minőségére és működésére vonatkozóan elmondható, hogy nagyban függ az afrikai férfiak integrációjának mértékétől és alkalmazkodási hajlandóságától. Azonban nagy szerepe van a magyar nők elfogadó- és alkalmazkodó képességének is.

Felhasznált irodalom

Babbie, Earl (2003) *A* társadalomtudományi munka gyakorlata. Budapest, Balassi Kiadó.

Becker, Gary S. (1981) *A Treatise on the Family.* Cambridge, Mass. Harvard University Press.

Bernát, Anikó; Simonovits, Bori.; Szalai, Boglárka (2012) *Bevándorlók társadalmi integrációja a Budapesten élő harmadik országbeli migránsok, valamint helyi vezetők és civilek szemszögéből.* In.: Sik, Endre & Simonovits, Bori (2012) *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon.* TÁRKI 159-196. http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 Letöltve: 2016. 03. 09.

Blau, Peter M. & Schwartz, Joseph E. (1984) *Crosscutting Social Circles. Testing A Macrostructural Theory Of Intergroup Relations.* New Brunswick, Transaction Publishers.

Bukodi, Erzsébet (2000) A házassági homogámia és heterogámia időbeli változása. *Statisztikai Szemle,* 79. évf., 2. sz., 142-161.

Bukodi, Erzsébet (2002) Ki kivel (nem) házasodik? *Szociológiai Szemle,* 2. sz. 28-58.

Búr Gábor – Tarrósy István (2012) *Az afrikai vándorlás hátteréről és jellemzőiről.* In Tarrósy István, - Glied Viktor - Keserű Dávid (2012) Új népvándorlás, Migráció a 21. században Afrika és Európa között, Pécs, Publikon Kiadó, 99-114.

Gilbert, Neil (2008) *A Mother's Work. How Feminism, the Market, and Policy Shape the Family Life,* Yale University Press,

Gödri, Irén (2001) *A* házassági kapcsolatok minősége és stabilitása. Elméleti támpontok és mérési lehetőségek. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Népességrudomány Intézet,

Hohmann-Marriott, Bryndl E. & Amato, Paul (2008) Relationship Quality in Interethnic Marriages and Cohabitations. *Social Forces,* 87. évf., 2. sz., 825-855.

Horváth-Szabó, Katalin (2008) *A* házasság pszichológiai alapjai és működése. In: Horváth-Szabó, Katalin (szerk.) (2008) *Házasság és család.* Budapest, Új Ember, 185-227.

Kalmijn, Matthijs & Flap, Henk (2001) Assortive Meering and Mating: Unintended Consequences of Organized Settings for Partner Choices. *Social Forces,* 79 évf., 1289–1312 .

Kenrick, Douglas T., Groth, Gaty E., Trost, Melanie R., Sadalla, Edward K. (1993) Integrating Evolutionaty and Social Exchange Perspectives on Relationships: Effects of Gender, Self-Appraisal, and Involvement Level on Mate Selection Criteria. *Journal of Personality and Social Psychology,* 64. évf., 951–969.

KSH (2015) Stadat. 1.7. *Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok földrészek, országok és nemek szerint,* január 1. (1995-2015) tábla http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn001a.html?down=542 Letöltve: 2016.02.01.

Lángh, Júlia (2009) *Afrikai Budapest* In: Kováts, András & Rónai, Gergely (szerk.) (2009): *Bevándorló Budapest*, Budapest, Menedék Egyesület, 28-45.

Lőrincz, László (2006) A vonzás szabályai. Hogyan választanak társat az emberek? In: *Szociológiai Szemle*, 2. sz., 96-110.

Lőrincz, László (2011) Az interneres ismerkedés hatása a homofíliára és a homogámiára. *Demográfia*, 54. évf., 1. sz., 45–68.

Olomoofe, Larry (2000) Egy fekete közösség létrejötte Budapesten? In: Sík, Endre & Tóth, Judit (szerk.) (2000) *Diskurzusok a vándorlásról*. Sík Kiadó, Budapest, 50-59.

Safi, Mirna & Rogers, Godfrey (2008) Intermarriage and Assimilation: Disparities in Levels of Exogamy among Immigrants in France. *Population*, 63 évf., 2 sz., 239-267.

Simonovits Bori (2012) *Ali, Chen, Fatima és Sára esélyei a magyar munkaerő- és lakáspiacon* In.: Sík, Endre & Simonovits, Bori (2012) *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon*. TÁRKI 68-117. http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 Leröltve: 2016.03.09.

Simonovits, Bori & Szalai, Boglárka (2013) Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon. *Magyar Tudomány*. http://www.matud.iif.hu/2013/03/03.htm Letöltve: 2016.03.09.

Telles, Edward E. & Sue, Christina A. (2009) Race Mixture: Boundary Crossing in Comparative Perspective. *Annual Review of Sociology*, 35 évf., 129-146.

Tórh, Ágnes & Vékás, János (2008) Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. *Demográfia*. 51. évf. 4. sz., 329-355.

Urbán Ferenc (2012) *Az afrikai kontinens migrációs sajátosságai* In Tarrósy István, - Glied Viktor - Keserű Dávid (2012) Új népvándorlás, Migráció a 21. században Afrika és Európa között, Pécs, Publikon Kiadó, 115-130.

Weller, Leonard & Rofé, Yacov (1988) Marital Happiness among Mixed and Homogeneous Marriages in Israel. *Journal of Marriage and Family*, 50 évf., 1. sz., 245-254.

Zsórér, Boglárka (2010) Változó női szerepek: munkavállalás és családi élet összeegyeztetése a fejlett országokban. Recenzió. *Esély*, 4. sz., 121-124.

NAGY GÁBOR – F. LASSÚ ZSUZSA

Flow-ban, békében a világgal

Reziliens serdülők a gyermekotthonokban

Hátrányok dacára

A gyermekotthonok lakóközösségeinek nagy részét olyan tizenhárom évnél idősebb (jellemzően 15-19 éves) serdülők alkotják, akik jelentős részénél a családi szocializációból kimaradtak a szabályok és a keretek. A szakellátásba vett gyermekek többségének szülei komoly mentális problémákkal küzdenek, így gyermekük sérülékenységének a szocializációs minta mellett genetikailag is nagy esélye lehet. Emellett a gyermekek feldolgozatlan traumái nyomot hagyhatnak fejlődésükön (Hajduska, 2008), így megküzdési képességeik szerveződésében is (Bagdy, 2011). A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő serdülők körében gyakoriak azok a fejlődési problémák, amelyek a nárcisztikus, illetve a borderline személyiségzavarok tünetkonstellációit mutatják (Budavári, 2007). Sokszor mindez enyhe mentális retardációval is társul, így a viselkedés kontrollját gyakran nehezíti a kognitív belátó képesség gyengesége is (Szilárd, 2007). Az állami gondozottak jelentős része roma származású, sokan mélyszegénységből kerülnek nevelésbe (Homoki, 2014; Rácz, 2012). Vannak gyermekek, akik nevelőszülőktől érkeznek az intézményekbe, miután gondozóik elveszítették a kontrollt felettük. Jelen tanulmány olyan gyermekotthonokban nevelkedő serdülőkről szól, akik életük minden nehézsége ellenére képesek talpon maradni és életüket adaptív módon szervezni. Képesek elfogadni helyzetüket, iskolába járnak és tanulmányaikban előre haladnak, betartják a házirendet valamint az emberi kapcsolatokban működő szabályokat, viszonylag jól tűrik a stresszes helyzeteket, ha össze is omlanak, viszonylag hamar képesek talpra állni. A téma aktualitását adja, hogy a családjukból kiemelt állami gondozott gyermekek társadalmi integrációja folyamatos kihívást jelent a gyermek és ifjúságvédelmi szakemberek számára, ugyanakkor jelen írás újszerű, ún. szalutogenikus megközelítésben tárgyalja a nehéz helyzetük dacára rugalmasan ellenálló gyermekek, fiatalok jellemzőit.

A felborult egyensúly

Az alapellátás lárómezőjében a gyermek elhanyagolva, sokszor éhezve, fizikailag bántalmazva, szülei közötti konfliktusok kereszttüzében, sokszor agresszív kimenetelű veszekedések között él, mégis folyamatosan attól retteg, hogy elveszíti a szülőt. Ez a félelem már önmagában komoly stresszhatás (Kopp, 2003), viszont ez ellen tenni semmit sem tud, hiszen az eseményekre nincs ráhatása. A családból történő kiemeléssel a gyermek hirtelen mindent elveszít, elveszíti szüleit, társas környezetének összes szereplőjét, barátait, otthonát, mindenét, amihez eddig kötődhetett. Elsőként önmagát teszi felelőssé, amelynek egyik oka a gyermekkori gondolkodásból ered, amelyben a gyermek szerint minden érte, vagy miatta történik (Major és Mészáros, 2007).

A következő idők az állandó alkalmazkodási nehézségek közepette, a rivalizáció, a bűnbakképzés, illetve a gyermekotthoni közösség által diktált normákhoz való alkalmazkodás, az uniformizálódás jegyében zajlik (Rácz, 2012). Számos állami gondozott, kerüljön gyermekotthonba, vagy nevelőszülőhöz, nagykorúságáig több gondozási helyen is megfordul. A magatartászavaros, disszociális viselkedésű gyermekek sajátossága, hogy intézményről intézményre vándorolnak. Ők azok, akik az iskolát kerülve gyakran jutnak drogfüggőségbe, a szenvedélyükhöz szükséges anyagiakat pedig bűncselekményekből kénytelenek előteremteni. A képzelet és a valóság összemosódásával, a hangulati labilitással, a passzivitással, a beilleszkedési nehézségekkel járó identitáskrízis, a trágár beszéddel, szabályszegésekkel, agresszív, provokatív magatartással, a veszélykereséssel, a drogfogyasztással, majd a bűnözéssel kísért autoritáskrízis fokozottan jelent veszélyt az állami gondozott serdülőkre (Hajduska, 2008). Gyakoriak a depresszív önsértések, az öngyilkossági gondolatok, vagy azok kísérletei is, ennél fogva a gyermekotthonokban élők jelentős része áll gyermekpszichiátriai kezelés alatt. Gyakran találkozni az állami

gondozottak között parentifikálódott serdülőkkel, akik gondozásba vételüket megelőzően családjukról gondoskodtak.

A tudatos megküzdés

Lazarus, a coping fogalmának megalkotója megküzdésnek tekintett minden olyan viselkedéses vagy kognitív erőfeszítést, amellyel a külső vagy belső hatásokat próbáljuk kezelni, azokat, amelyekről úgy érezzük, meghaladják, felülmúlják vagy felemésztik személyes erőforrásainkat (Oláh, 2005). A sikeres megküzdést az adaptív stratégiák alkalmazása, valamint az adaptív attitűdök mellett a társas támogatás biztosítja (Kopp, 2003). Társas támogatás nélkül képtelenek lennénk megküzdeni problémáinkkal (Bagdy, 2007). Ha a stresszhatásokat kontrollálni, befolyásolni tudjuk, illetve értelmet találunk a bekövetkező negatív eseményeknek, akkor annak negatív hatásai nem jelentkeznek, immunrendszerünk nem gyengül (Oláh, 2005). Az elmélet egyik központi fogalma a kognitív értékelés. Elsődleges értékeléskor mérlegeljük az ingerek jóllétünkre vonatkozó jelentőségét, másodlagos értékelésként számba vesszük a helyzet kezeléséhez szükséges erőforrásokat, stratégiákat, képességeket, majd elemezzük a jövővel kapcsolatos elvárásainkat (Comer, 2005). A helyzet feletti kontrollt két típusba csoportosíthatjuk. Elsődleges kontrollnak nevezzük a feladatorientált megküzdést, amikor a fenyegető ingerekkel szemben cselekedhetünk, mérlegelhetjük lehetőségeinket, információkat gyűjthetünk. Amikor a baj bekövetkezik, fájdalmunkat másodlagos kontrollként az érzelmek közvetlen kifejezésével, a negatív élmények katartikus újraélésével enyhíthetjük. Szintén az érzelemközpontú megküzdéshez tartozik, amikor értelmet adunk az értelmetlennek tűnő negatív életeseményeknek (Bagdy, 2007).

Erikson pszichoszociális elméletében megfogalmazódnak a személyiség fejlődésének egész életen át tartó lehetőségei, amelyek az alkalmazkodásból eredő hatékonyságérzésből merítik az erőt (Erikson, 1950, 1958, idézi Carver és Scheier, 1998). Bandura mindezt azzal egészítette ki, hogy a hatékonyság érzése mellé fontos, hogy az ehhez szükséges képességek birtoklásáról is tudomásunk legyen (Bandura, 1977, idézi Goleman, 1995). Az énhatékonyság-érzés a helyzetek feletti kontroll egyik fő forrása, amelynek természetesen alapja a kontrollképességünk, amely lehetővé teszi annak felismerését, hogy viselkedésünkkel befolyásoljuk céljaink várható kimenetelét (Oláh, 2005). Rotter elméletében belső és külső kontrollos embereket különböztet meg, az utóbbiak azok, akik úgy érzik, a dolgokra nincs ráhatásuk és az eseményeket rajtuk kívül álló erők irányítják (Rotter, 1975, idézi Mirnics, 2006). Pozitív gondolkodásunkkal felvértezve kitartóbbakká válunk céljaink elérésében. Mindehhez szorosan kapcsolódik koherencia érzékünk, amely magában foglalja a felfogóképességet, a források kezelésének képességét, valamint az elérhető célok általi értelmes élet értelmének a megtalálását. A társas monitorozás képessége szociális környezetünkben történő információgyűjtésünk fontos eszköze. A pozitív megerősítések által, eredményeink reális tapasztalatai mellett érezhetjük a növekedés érzését. Erősödő önbecsülésünk, öntiszteletünk révén lehetővé teszi, hogy figyelmet fordíthassunk önmagunkra és megbecsülhessük mindazt, amit létrehoztunk. A megküzdésnek a már említett társas támogatási részét nagyban befolyásolja társas mobilizációs képességünk, amelynek segítségével másokat meggyőzhetünk, illetve könnyedén teremthetünk emberi kapcsolatokat. Szociális alkotóképességünkkel feltárhatjuk a másokban rejlő erőforrásokat, és ennek segítségével csoportokat szervezhetünk. A figyelem és a tudat kontrollálását, környezetünk változásai mellett figyelmünk egy tevékenységre történő összpontosítását szinkronképességnek nevezzük. Impulzuskontrollunk segít az adott helyzetben a legmegfelelőbb viselkedés kiválasztásában. Érzelmi kontrollunk nem más, mint a negatív emóciók uralásának, megfelelő viselkedésbe való átdolgozásának a képessége, emellett fontos, hogy indulataink felett is racionális kontrollt gyakoroljunk, ingerlékenység-gátlásunk segítségével a dühöt konstruktív formában használjuk fel (Oláh, 2005). Amennyiben a tudatos megküzdési képességek alacsony szintűek, helyüket a tudattalan elhárító mechanizmusok vehetik át, amelyek ha túl primitívek, és azokból is keveset alkalmazunk, akkor betegségekhez is vezethetnek (Hargitai, 2007a).

Reziliencia és a megküzdési technikák

Az állandósult, meg-megújuló traumákhoz, vagy sokkszerű hatásokhoz történő sikeres alkalmazkodást, a nehéz élethelyzetek átélését követően, az eredeti állapothoz történő visszatérés képességét rezilienciának nevezzük (Fülöp, 2014). Cicchetti és Cohen megfogalmazásában a reziliencia „az egyén sikeres alkalmazkodó képessége, előremutató viselkedése, a hosszan tartó kedvezőtlen – külső vagy belső – hatások, súlyos traumák ellenére" (Cicchetti és Cohen, 2006; idézi Homoki, 2014:105). A magas szintű rezilienciával jellemezhető személyek képesek pozitívan alkalmazkodni a stresszel telített helyzetekhez. A reziliencia a kudarcokkal, nehéz veszteségélményekkel való megküzdésben játszik jelentős szerepet. A reziliens emberek, kudarcaikat képesek új lehetőségnek tekinteni, a megpróbáltatásokat pedig úgy átkeretezni, hogy azok inkább az előnyeikre szolgáljanak (Fülöp, 2014). Épp úgy, ahogy a megküzdési képességek, sok szakember szerint a reziliencia is képesség, amely fejleszthető. Természetesen a serdülőkorban megnyilvánuló reziliencia nem biztosíték arra, hogy valaki később felnőtt korában is épp olyan rugalmasan ellenálló marad (F. Lassú és mtsai, 2015).

Belső egyensúlyunk megtartását több megküzdési technika is segíti. Az áramlatélmények olyan önmagukért végzett (autotelikus) tevékenységekről szólnak, amelyekkel belemerülhetünk a jelen pillanat történéseibe, és úgy feledkezhetünk bele önmagunkba, hogy közben az idő múlását, éhségünket, vagy akár aktuális fájdalmainkat sem érzékeljük (Csíkszentmihályi, 2001; Oláh, 2005). Az így megtapasztalt kihívások növelik a képességeket, a tudást, miközben az áramlat tevékenységben lévő személy a képességei csúcsát élheti át (Lyubomirsky, 2008). A megküzdés személyiségfaktorai, a pszichológiai immunrendszer szoros kapcsolatban áll az áramlatélmények megélésének a képességével, így az megküzdési technikaként is tekinthető (Oláh, 2005). A sport, a testmozgás az egyén „vitalitásgenerátorainak" egyike, amely a nevetéssel, humorral, pozitív gondolkodással, valamint a testi kontaktussal együtt, a szervezet biológiai szintjén kedvező immunstabilizáló, illetve immunerősítő folyamatokat indít el. A „vitalitásgenerátorokhoz" tartozik a lazítás képessége, a relaxáció, illetve a segítő magatartás, amely önértékelést fejlesztő mechanizmusa mellett megkönnyíti szorult helyzetben a segítségkérést is (Bagdy, 2007). Az eustressz fokozó technikákat Lyubomirsky (2008) boldogságkutatásában a hála kifejezésében, a jó cselekedetek, az optimizmus gyakorlásában, a társas kapcsolatok ápolásában, a negatív élmények értelmének megkeresésében, az élet apróbb örömeinek az élvezetében, a megbocsájtásban, az áramlatélményekben, az élet tervezésében, céljaiban, a vallásosságban, a spirituális érdeklődésben, az ellazulási képességeken nyugvó meditációban és a testmozgásban találta meg. A spirituális érdeklődés, a vallásosság és a megbocsátás képessége egy amerikai poszttraumás veterán katonákon mért vizsgálat alapján fordított együttjárást mutat a szorongással és a depresszióval (Witvliet et al, 2004).

A kutatás bemutatása

Tanulmányunk azon reziliensnek mutatkozó gyermekotthonokban élő serdülők és fiatalok közös vonásait, életeseményeit, megküzdési technikáit keresi, amelyek nehéz életük küzdőterén alkalmassá teszik őket a kemény helytállásra. A vizsgálati mintát három Dél-Magyarországon található, azonos fenntartó alatt működő gyermekotthon serdülői és fiataljai alkotják, akiknek többsége alig ketrő éve él jelenlegi gondozási helyén. Gyermekotthoni ellátásba általában azok a serdülők kerülnek, akiknek konrrollja a nevelőszülőknél nem biztosítható, és jellemző, hogy bekerülés előtti előéletükben több disszociális élményen estek keresztül. A lakásotthonokban többnyire együtt élnek a normál intellektusú illetve az értelmileg enyhe elmaradást mutató gyermekek, akik közül sokan viselkedésükben nem térnek el átlagos képességű társaiktól, így a mintába ők is belekerültek. Az erősebben, esetenként középsúlyosan fogyatékos gyermekek kimaradtak a vizsgálati mintából, mint ahogy voltak normál képességű gyermekek is, akiknek nem volt kedvük kérdőíveket tölteni.

A reziliens gyermekek kiválasztására mérőeszközként az Oláh-féle Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőívet (PIK), és a Connor-Davidson Reziliencia Skálát (CD-RISC) alkalmaztuk. A PIK által mért személyiségfakrorok (pozitív gondolkodás, kontrollhely, koherencia érzék stb.) olyan belső tényezők, amelyek által az egyén fokozni képes általános megküzdési kapacitását (Oláh, 2005). A reziliencia vizsgálatára használt CD-RISC a személyes kompetencián, az érzelem szabályozásán, a változások elfogadásán, a belső kontroll érzésén és a spiritualiráson keresztül méri a sérülékenységgel szembeni ellenállás képességét (Kiss és mtsai, 2015). A kérdőíveket a gyermekotthonokban dolgozó pszichológus munkatársaink segítségével kétszemélyes helyzetben vettük fel a gyermekekkel, így lehetőség nyílt a nehezebben érthető tételek értelmezésére, illetve a kérdések által felvetett témák megbeszélésére is.

Mivel a minta elemszáma alacsony, összetétele nagyon heterogén, ezért megvizsgáltuk a skálák reliabilitását. A beérkezett válaszok alapján egyedül a PIK Monitorozó Megközelítő Alrendszere mutatott 0,7 alatti Cronbach Alpha értéket, mivel a „Növekedésérzés" és a „Társas monitorozás" skálák korrelációs értékei nagyon alacsonynak bizonyultak. Tekintettel arra, hogy az alacsony megbízhatóságú skálák eredményei félrevezetők lehetnek, ezért a két említett faktort az alrendszer reliabilitásának érdekében kivettük a skálák közül.

A kérdőívek ezáltal alkalmasnak mutatkoztak az átlagtól magasabb reziliencia és/vagy megküzdési képességű serdülők kiválasztására, akikkel a vizsgálat második részében félig strukturált interjút vettünk fel. Azokat a serdülőket választottuk ki az interjúk felvételére, akiknek skálaértékei az átlagtól egy szórásnyival magasabbak volrak. Mivel a PIK skála differenciáltabb, alkalmaz fordítotr tételeket is, ezért a „reziliens" gyermekek kiválasztásánál főleg ennek értékeit vettük alapul. Az interjúkat az első szerző készítette.

Beszélgetésünk kiterjedt legkorábbi emlékeikre, az otthoni családi légkörre, az állami gondozás során működő szülői kapcsolattartásukra. Az élet narratív elbeszélésével McAdams (1988) szerint következtethetővé válik a válaszadók koherens látásmódja, életszemlélete, valamint a saját élmények mentén szerveződő progresszív életútja, amely egyben azonos az identitással (Hargitai, 2007b).

A vizsgálatba bevont gyermekeket, fiatalokat arra kértük, meséljék el életüket legelső emlékeikről a mai napig legfontosabb életeseményeik mentén. Ha magától nem mondta, megkérdeztük, melyik volt az események között a különösen jóleső, vagy a különösen nehéz életesemény.

Kérdések szóltak az életben rájuk nagy hatást keltő személyekről, a barátaikról, mint a társas támogatás forrásairól (Bagdy, 2007), a legkedveltebb tevékenységeikről, amelyben áramlat, vagy valami ahhoz hasonlót élhetnek át, érdeklődtünk a bekerülésük óta önmagukban felfedezett változásokról, valamint az életnek értelmet adó céljaikról (Oláh, 2005).

A szakács, a fegyverműszerész, a táncos, az énekes és a focista

A vizsgált 39 állami gondozott serdülő közül teszteredményeik és a gyermekotthonokban dolgozó pszichológus munkatársaink megfigyelései alapján hatan mutatkoztak reziliensnek, közülük öttel sikerült beszélgetni. Egy fiatallal, aki a kérdőíveken öt reziliens társától alacsonyabb értékű válaszokat adott, bekerülése óta mutatott hatalmas fejlődése és reziliens megnyilvánulásai miatt készítettünk interjút. A reziliencia aránya a vizsgált mintában tehát alacsony, éppen ezért tartjuk nagyon fontosnak megismerni a nehézségek ellenére jól funkcionáló fiatalok jellemzőit, hogy eredményeink birtokában javaslatot tehessünk a gyermekotthonokban nevelkedő serdülők sikeres megküzdését segítő tényezők intézményi támogatására.

A következőkben bemutatjuk a fiatalokat, személyiségi jogaik tiszteletben tartása miatt megváltoztatott keresztnévvel.

A nagykorúsága előtt álló *Aranka* tizennégy évesen került gyermekotthonba nevelőszülőktől. Beilleszkedése nem volt akadálymentes, barátja, akivel bekerülését megelőzően szinte élettársi kapcsolatban éltek, gyakran hívta magához, így érkezését követően hosszú időre engedély nélkül távozott. Szakításuk után a lánynak sikerült alkalmazkodnia új környezetéhez, elvégezte a nyolc általánost, jelenleg tizennyolc évesen, tízedik évfolyamon szakácsnak tanul. Azt tanulja, amit egyébként is legszívesebben végez szabadidejében.

Robi tizenhét évesen került a gyermekotthonba, amikor szülei már nem éltek. A fiút egy vallásos kereskedő karolta fel, akinél iskolai szünetekben dolgozott, és dolgozik a mai napig. Gondozásba vétele óta kollégista, így a gyermekotthonban élők szociometriai csoportjának központjába soha nem került be. Tizennyolcadik életévét elérve családi megtakarításaiból ingatlant vásárolt magának, amelyet albérletbe adott ki. Korábban, még bekerülése előtt, rendőrségi eljárás indult ellene illegális fegyverbirtoklás miatt, amiért próbára bocsátották. Leérettségizett, jelenleg 21 évesen fegyverműszerésznek tanul.

A tizenhárom éves *Tina* három hónapja került gyermekotthonba idősebb fiú testvérével együtt édesanyjától, aki nem tudta gyermekei felett tartani a kontrollt. Tina nem járt iskolába, így kiemelték családjából. Nevelőszülőhöz került, ahol a testvérpár mindent megtett annak érdekében, hogy az onnan továbbkerüljön. Gyermekotthonba érkezésekor az első napokat krízisben élte meg, hazaszökött, édesanyja azonban másnap visszahozta őt gondozási helyére. Tina meglepő rugalmassággal épült fel krízisének tüneteiből. Újra iskolába jár és jól tanul. A roma lány ápolja nemzetiségi hagyományait, cigánytánc fellépéseken vesz részt.

Győző Tina bátyja. A tizenöt éves fiú másodszor került vissza állami gondozásba. A bűn és a drog útjára lépett roma serdülő, újbóli bekerülése óta lemondott minden tudatmódosító szerről. Első gondozásba vétele során kettő évvel ezelőtt még normál általános iskolába tanult, időközben speciális iskolai képzésben folytatta tanulmányait. Magatartási problémái miatt nem járt iskolába, a gyámhivatal újra kiemelte őt, immár testvérével, Tinával együtt. Győző szereti énekelni az autentikus cigány népdalokat, népzenét hallgat, táncol, sportol, országos versenyt nyert futásban. Bekerülésekor nem mutatott krízistüneteket. Iskolába jár, és a tanulásban (igaz speciális tagozaton) szép eredményeket ér el.

Pepe tizenhárom évesen került gondozásba négy testvérével, egy másik gyermekotthonból. A roma származású fiú enyhe értelmi lemaradása viselkedésén és kommunikációján nehezen észrevehető. Mint lakásának legidősebb, és legnagyobb fizikai erővel rendelkező tagja, közösségének elismert vezetője. Iskolai lemaradása jelentős. Tizennyolc évesen, mindössze négy befejezett speciális osztállyal rendelkezik. Jelenleg magántanulóként végzi az ötödik-hatodik osztályt, napi szinten tanul az intézmény fejlesztőpedagógusával. Alsó tagozatban, már felfigyeltek jó képességeire a futballban és az ökölvívásban. Ő szervezi és irányítja a gyermekotthon focicsapatát. Tizenhat éves barátnője szintén a gyermekotthon lakója. Pepe és testvérei szüleik szabadságvesztése miatt kerültek állami gondozásba.

Az öt reziliens serdülő mellett *Jónás* a tesztpontjai alapján nem, azonban a vele foglalkozó pszichológusok megfigyelései alapján mutat rugalmasan ellenálló tulajdonságokat. Tizenöt évesen került a gyermekotthonba családjától. Érkezésekor sok deviáns magatartásformát mutatott. Csavargott, iskola helyett az utcát járta, lopott, verekedett a városban, alkoholt és drogot fogyasztott. Barátságba került egy lánnyal, aki szintén a gyermekotthonban nevelkedett, és már bekerülésekor kisbabát várt. A barátságból komoly érzelmi kapcsolat alakult. Jónás viselkedése gyökeresen megváltozott. Segítette barátnőjét, leszokott a tudatmódosító szerekről, társai között kivívott tekintélyével segített a felnőtteknek újonnan érkező társai beilleszkedésében. Jónás közel tizennyolc éves, négy befejezett nyolc speciális osztállyal rendelkezik, Pepéhez hasonlóan ő is egyszerre végzi az ötödik-hatodik osztályt. Szépen énekel, területi „Ki mit tud" versenyen első helyezést ért el, szereti a focit és az asztaliteniszt. Jónás a bekerülését követő fejlődése mellett saját maga által is el-

ismerten komoly indulatkezelési problémákkal küzd, amelyre gyógyszert szed. Énhatékonyság érzésének szempontjából hasonlít reziliens társaira, önregulációs képességeit illetően azonban eltér tőlük. Esetével külön fejezetben foglalkozunk.

Pozitívan fejlődni – a vizsgált serdülők reziliencia mutatói a felvett kérdőívekben

A mintán felvett PIK skála Önregulációs Altendszere amellett, hogy a teszt reliabilitás vizsgálaton érvényesnek bizonyult, nem mutatott együttjárást a másik két alrendszerrel. Mindez eredhet a gyermekotthonokba kerülő serdülők általános érzelmi és értelmi szabályozó képességének alacsony szintjéből. A helyzet a vizsgált három gyermekotthonban folyamatosan javul, korábban azonban súlyos pszichiátriai problémákkal küzdő gyermekek érkeztek a normál közösségekbe, akik tünetkonstellációjuk alapján a borderline és a nárcisztikus személyiségfejlődés irányát mutatták. Az acting-out kitörések, törések, zúzások, önsértések, az ingadozó hangulat, a másik személy egyszerre történő idealizálása és devalválása, az empátia hiánya nagy hatást gyakorolt a csoport többi tagjára (Budavári, 2007). Az akkor kialakult csoportnormák megváltozásához idő kell, hiszen sok esetben a csoporttagok kicserélődése sem biztosítja a kialakult normák és szabályok gyökeres megváltozását, azok még nagyon sokáig hagyományozódnak (Mérei, 2004). A főleg elhanyagoló családból érkező gyermekek szabálytudata, társadalmi normákhoz való alkalmazkodási motivációja alacsony, és éppen ez a nevelési attitűd a csellengő, kriminális cselekedetekbe sodródó életutak melegágya (Bagdy, 1977). A gyermekek jelentős része bekerülésüket megelőzően állt már rendőrségi eljárás alatt. Az Önregulációs Alrendszer együttjárásának elmaradása a másik két alrendszerrel azt jelentheti, hogy az érzelmi, indulati gátlások, illetve az impulzivitás kontrolljának hiányosságával kénytelenek a gyermekotthonokba kerülő serdülők megkapaszkodni az életben, problémáikat az önszabályozás gyakori félre tételével próbálhatják megoldani. Annak ellenére, hogy a vizsgált mintán az Önregulációs Alrendszer a Monitorozó és a Végrehajtó Alrendszerekkel nem mutat kapcsolatot, a reziliens serdülők mindhárom alrendszer szinte minden skáláján erős pontszámokat értek el és éppen az önreguláció területén tapasztaltak önmagukon pozitív változást. A jó megküzdő képességekkel rendelkező állami gondozott serdülők a gondozásba vétele óta az önmagukon tapasztalt változások közül magatartásuk pozitív fejlődését emelték ki. A közel tizennyolc éves Aranka indulatainak erősebb kontrolljáról számol be, amikor azt mondja, otthonba kerülése óta kevesebbet felesel vissza társaival és gondozóival, érzelmei felett is jobban képes uralkodni – mint kifejti – ritkábban válik szomorúvá. A huszonegy éves Robi saját elmondása alapján gondolkodásában komolyodott, igyekszik pozitívan várni az események alakulását. A tizenhárom éves Tina és a tizenöt éves Győző testvérek. A roma származású serdülők az otthoni szabályok feléjük támasztott elvárásainak hiányával érkeztek gondozási helyükre. Tina a változást tanulásának javulásában, bátyja a disszociális útról való letérésben illetve a drogokról történő lemondásban látja, hasonlóan a szintén roma származású tizennyolc éves Pepéhez. A tanulásképességet vizsgáló bizottság szakvéleménye alapján az enyhe értelmi elmaradással élő Győző és Pepe jó, rugalmas ellenálló képessége alátámaszthatja, hogy a megküzdési képességeknek nem feltétele a magas IQ (Oláh, 2005), viszont utalhat a jobb agyféltekét preferáló cigány kultúra és a bal agyféltekén alapuló iskolai elvárások, valamint intelligencia-vizsgáló eljárások ellentmondására is (Gyarmathy, 2010).

A jóleső emlékek – a korai családi légkör pozitív lenyomatai

A **családi hangulat**, az egymásra figyelés fontossága nem kérdéses, hiszen az élet küzdelmeihez a muníciót onnan szerezzük be (Somlai, 1997). Mindemellett a család az érzelmi teherbírás fokozásával felkészít az élet kudarcaival való megbirkózáshoz (Bodonyi, Busi és Vizelyi, 2006). Kozéki Béla (1975) a legkedvezőbb fejlődést biztosító nevelési attitűdöt a „harmonikus" családi légkörben nevezte meg. Ebben a meleg, szeretetteljes közegben, a gyermek számára a szülők kereteket biztosítanak, és éppen ezekben a keretekben érzi ő biztonságban magát. A drilles nevelés az agressziót, az elhanyagoló légkör pedig a sodródást, a csellengést és a kriminális cselekedetekbe sodródást támogatja (Bagdy, 1977). Tapasztalataink alapján, a gyetmekotthonokban élő serdülők többsége tizenhárom-tizenhat éves korában az utóbbi két családi mikromillőből érkezik állami gondozásba. Az öt legjobb megküzdési képességekkel rendelkező serdülő közös vonása, hogy kisgyermek korukra szívesen emlékeznek: „*Otthon nagyon jó volt. Igaz, apu időnként elment otthonról, és néha ivott is, viszont mindemellett soha nem veszekedett*" – idézi fel családi emlékeit Aranka. Robinak, akinek szülei már nem élnek, egy karácsony jut az eszébe, „*Legelső emlékem egy karácsony, együtt voltunk anyuval, és a testvéremmel. Kaptam egy kis autó szimulátort*". Tina és Győző, elevenen emlékszik a nagygenerációs családra, ahol együtt laktak a szülők, nagyszülők, testvérek és az anya egyik testvére. Győző családi események közül kiemeli a nagymama születésnapját és a kistestvére keresztelőjét. A testvérpár a nagyszülőkre tekint elsőszámú kötődési pontként, mivel az anya és az apa sokat tartózkodott távol a családtól. Legszívesebben azokra a közös bevásárlásokra emlékeznek, amelyekre a nagymamával mentek. Pepe szintén szívesen

emlékszik vissza a családi légkörre: *„Az otthoni légkör egészen addig, hogy testvéreimmel együtt el nem vittek gyermekotthonba minket, jó volt."* – mondja. A múlt meg is szépülhet, hiszen emlékeinket, amelyek három éves korukig történtek, konstruálhatjuk is (Baddeley, 2003), azonban a gyermekek egybecsengő pozitív otthoni légkörről adott beszámolói családjukban a melegség és a szeretet jelenlétét tanúsítják.

A pozitív családi légkört Tina és Győző esetében felborítja a nagyszülő halála, majd az apa börtönbe kerülése. A kisvárosi szegregátumban élő Pepe és testvérei a szülők együttes szabadságvesztése által kerültek állami gondozásba, Robi és Aranka édesanyjuk mentális sérülése miatt kerültek el otthonról. *„Anyu állítólag nem volt alkalmas a nevelésünkre, sokat ivott, nem tudott gondoskodni rólunk."* – utal kiemelésének okára Robi, aki akkor alig volt hat éves. Aranka életét megváltoztatta édesanyjának pszichiátriai betegsége, kénytelen volt parentifikálódott gyermekként az szülőről gondoskodni. Ez túl sok lehetett neki, hiszen tizennégy éves lányként inkább szerelmével töltötte idejét. A felborult családi egyensúlyt, mint minden csoportban, a rendszer elemeinek a változása követte, kiestek a családból azok, akikre számítani lehetett, így a család, azon belül a gyermekek élete is megváltozott.

Tina és Győző apjuk szabadulása után hol az apánál, hol az anyánál töltötte idejét. Aranka is arról számolt be, hogy szinte meg sem tudja számolni hányszor költöztek életükben. Robi először a nagymamájához, majd a nagynénijéhez került, aki leírása szerint rideg, érzelmileg elutasító attitűddel bánt vele. A korai emlékek után tehát minden gyermek veszteségekről, megváltozott érzelmi beállítódásról számol be, azonban ez sem írja felül az **első emlékek pozitív színezetét.**

Társas támogatás és önsegítés

A családból történő kiemelés több megküzdési stratégia együttes használatát igényelheti (Dávid, 20014). Egyszerre kell megbirkózni az elkerülhetetlennel, a veszteségélménnyel, ilyenformán másodlagos kontrollt alkalmazni, valamint az új, ismeretlenségénél is fogva fenyegető helyzettel, az új társas környezetbe kerülés nehézségeivel is szembe kell nézni és előrántani, ha van honnan a problémafókuszú megküzdési stratégiát (Bagdy, 2007, Mousong-Kovács, Zámbori, 2007). Az öt jó reziliencia mutatókkal rendelkező serdülő közül Pepe került legfiatalabb korában állami gondozásba. A fiatal életkor a sérülékenységet fokozó tényező, hiszen a megküzdés kognitív stratégiái, az énhatékonyság, fejlett énvédelem még nem állnak a gyermek rendelkezésére. Pepe is erről számolt be: *„Tizenegy évesen kerültem el otthonról, nagyon sírtam, heteken keresztül, utána valahogy megszoktam. Nem foglalkoztam vele, nem érdekelt többet."* Mindez utalhat a depriváció utolsó stádiumaként kialakult apátiára is, viszont testvérei mellette voltak, és nem tudni, hogy nevelői milyen hamar fedezhették fel a fiú kiváló sportképességét, amellyel képesek lehettek motiválni a megtört gyermeket. Tina és Győző szintén együtt érkeztek. Győző korábban már hónapokat nevelkedett ugyanabban a gyermekotthonban, ahol jól érezte magát, ismerte a gondozókat és többeket társai közül. Nem bízta a véletlenre sorsát, autonóm módon intézte el visszatérését a gyermekotthonba, jelezte szándékát a gyámnak, hogy nem a nevelőszülőknél szeretne élni. Ez az **önsegítő** viselkedésforma a reziliencia fontos tényezője, más vizsgálati személynél is megjelenik a kutatásban. Kishúga félt ugyan a változástól, viszont testvére mellett biztonságban érezte magát. Tina emlékeiben elevenen él a hónapokkal ezelőtti kiemelés nehéz emléke, testvérének a második már nem, viszont az első kiemelés okozott negatív élményt. Az érkezés krízisét a családjukból kiemelt gyermekek hasonló nehézségekkel élik át (Duleba, 2012).

Aranka tizennégy évesen, szintén **autonóm módon** levelet írt a gyermekjogi képviselőnek, hogy helyezzék el a nevelőszülőktől, mert nem érezte magát jól náluk. Bekerülése pillanatában barátja, és barátnői támogatták és tartották benne a lelket. Nagyon fontosak számára a támogató kapcsolatok, ahogyan azt az interjúban is megfogalmazta: *„Legjobb talán a barátaimtól kapott szeretet volt, ma is ennek örülök a legjobban. Sajnos az általános iskolás barátnőimmel csak levelezésben tartjuk a kapcsolatot, viszont az új iskolámban is vannak barátaim, akikkel olyan jó beszélgetni. Van egy fiú is, aki szerelmes belém. Én nem szeretnék járni vele, viszont olyan jó, hogy legalább gondol rám, és foglalkozik velem".*

Robi tizenhét évesen került állami gondozásba, szintén önállóan intézte elhelyezését. *„A sok otthoni veszekedést nem bírtam tovább. Elmentem a gyámhivatalba, és kértem, hogy elkerülhessek onnan."* Azáltal, hogy több tapasztalattal, szélesebb összefüggésrendszerrel rendelkezett gyermekotthonos társainál, önmagát több alkalommal tudta sikeresen megsegíteni, **énhatékonysága** erősödhetett . Megfelelő kognitív képességei mellett segítője is volt, hiszen egy kereskedő karolta fel a gyermeket, aki diákmunkát biztosított számára, beszélgetett vele, meghallgatta őt, adaptív példaképpé válva a fiú szemében. *„Ebben az időben, úgy tizenöt-tizenhat évesen ismertem meg Z-ét, aki nagyon sokat tett értem. Üzletlánc-tulajdonosként munkát adott a raktárában, beszélgetett velem, igyekezett jó irányba terelni, főleg, amikor megtudta, hogy berúgtam, vagy ha időnként füveztem. Ilyenkor olyan szépen elmondta nekem, hogy ez mivel jár. Ő tartotta bennem a lelket."* Gyermekotthonba kerülését a már bent lévő társai nem fogadták örömmel. Az akkor bent lakó gyermekek szociometriai központja és Robi kölcsönös távolságtartásban éltek egy-

mással. Az új fiú komolyabb volt. Nem vett részt deviáns akciókban, nem hagyta sodródni magát, kialakult külső kapcsolatrendszerrel, barátokkal rendelkezett, akik szintén segítették krízisének átvészelésében.

A velük folytatott beszélgetések alapján a reziliens serdülők a gyermekotthonba kerülés krízisét viszonylag könnyen megoldották, hiszen **számíthattak valakire,** aki mellettük állt a nehéz helyzetükben. Éppen a bekerülés feszültségének levezetése, valamint a támaszkeresés megkönnyítése érdekében vezette be a vizsgált gyermekotthonok fenntartója azt az új módszertant, amelynek egyik alappillére a pozitív első benyomás elengedhetetlen imptinting hatásának megteremtése. Az érkező gyermekek számára már az otthonban élő társaik és a felnőtt gondozók „Vártunk rád" élményt biztosítanak, több esetben személyre szabott, a gyermekek által készített ajándékkal és terített asztallal várják az érkezőt, miközben bemutatkoznak egymásnak és oldott beszélgetésben próbálják feloldani az új helyzet által kiváltott szorongást. A másik, szinte legfontosabb eleme a módszertannak, hogy minden gyermek mellé **mentort** biztosít, akinek elsődleges feladata, hogy bizalmat ébresszen a gyermekben, elsőként tartsa őt szem előtt, emberségével próbálja meg elérni, hogy a gyermek őmellette **érzelmileg biztonságban érezhesse magát** és igyekezzen pótolni valamit elveszett, vagy soha meg nem élt kötődéséből (Bodonyi, Busi és Vizelyi, 2006). Amikor a gyermekeket a rájuk legnagyobb hatással lévő emberekről kérdeztük, Aranka elsőként mentorát említette, akire anyaként tekintett. A gyermek az érkezését követő szökése alkalmára így emlékszik: *„Nem mondott semmi rosszat, helyette elmondta, mennyire aggódott értem"*. Tina élete referenciaszemélyei között szülein, testvérén kívül megemlíti korábbi osztályfőnökét, majd lakásotthon-vezetőjét – *„mindent megtesz értem"* – mondja elismerően az őt gondozó felnőttről. Győző az egykori testnevelő tanárnőjét említi, aki felkészítette őt az atlétikai versenyekre, a sorban azonban lakásotthon-vezetője és mentora következik. Pepe életére korábbi mentora és jelenlegi nevelője hatott pozitívan. Az egykori mentorral megélt együttes élményeik között szerepelrek a közös meccsnézések, amikor együtt szurkoltak kedvenc csapatuknak. *„Rajtuk kívül is, szinte minden nevelőt szeretek, jó fejek, megértenek engem, bíznak bennem, és ez nekem jó"* – mondja hálát kifejező hangsúllyal a fiú. Robi példaképének patronálóját tekinti. *„Próbálok jót tenni, hogy jót kapjak"* – mondja a fiú, aki elveszítette szüleit, majd hozzátette, hogy erre éppen az az ember tanította, aki önzetlenül segítette őt az életben.

Ha szülő nincs is, sokat pótolhat az, hogy vannak olyan felnőttek, akik a gyermeket sajátos önálló személyként kezelik, értenek a nyelvén, személyes módon érdeklődnek iránta, elvárásokat támasztanak felé és értékelik teljesítményét. Mindez megfelel a protektív csoport kritériumának (Komlósi, 1977), amely elemeiben hasonlít a harmonikus család nevelési attitűdjére (Bagdy, 1977). Ahogyan a gyermek által elfogadott felnőtt pozitívan értékeli az elért eredményeket, megerősítő hatásával a gyermeket magasabb teljesítmény elérésére ösztönözi, a gyermek a tevékenységekben kifejtett erőfeszítésével épp úgy hat vissza a felnőttre, akinek szakmai kompetenciája eközben erősödik és a gondozó-gyermek kapcsolat látványosan fejlődik.

Áramlatban az egyensúlyért – hobbi és érdeklődés

Az autotelikus, **önmagukért végzett tevékenységekbe történő belemerülés** megküzdési képességeket erősítő hatása tudományosan bizonyított (Csíkszentmihályi, 2001; Oláh, 2005). A rugalmas ellenálló képességűnek mutatkozó öt gyetmek mindegyike nem csak rendelkezik kedvenc szabadidős tevékenységgel, hanem többet is felsorol, közülük egyet szinte szenvedélyes elfoglaltságként említ. Pepe futballozik, Tina táncol, szereti a kézműves tevékenységeket, Győző sportol, zenét hallgat, és mint mondja, ha tehetné, egész nap énekelne. Arankát kikapcsolja a szabadban tett séta, szeret barátaival beszélgetni, szabadidejében legszívesebben főz, életcélja egybeesik hobbijával, hiszen szakácsnak tanul. Robi érdeklődése, amely meghatározza terveit, specifikus. Szenvedélyesen érdeklődik a fegyverek iránt, fegyverműszerésznek képzi magát, ugyanakkor egyéb hobbit is említ: *„Szeretek fegyverekről olvasni, azokat szerelni, szeretek túrázni, az erdőben jó kikapcsolódni, szeretek utazni barátaimhoz, velük együtt lenni, és szeretek dolgozni, úgy értem tevékenykedni, mert nem szeretem az üres órákat."* Az üresség, a hiány félelmetes, a betörő rossz gondolatoknak ad helyet. Nem véletlen, hogy a nehéz sorsú, de reziliens serdülők, küzdenek ellene.

Ha azt vesszük alapul, hogy a hobbi egybeesik a tanulmányokkal, elmondhatjuk, hogy Aranka és Robi áramlatélményben tudja élni az életét (Csíkszentmihályi, 2007). A testmozgás az endorfin termelése által önmagában is javítja a közérzetet, ezáltal erősíti az immunrendszert (Bagdy, 2007). A futball, mint csoportos szabályjáték a vitalitás élénkítése mellett a fontos szerepet tölt be a szabálytudat elsajátításában (Budavári, 2007). A tánc szintén mozgásos tevékenység, és összekapcsolódik a zenehallgatással, a másik önmagában is dopaminpályákat stimuláló tevékenységgel (Szabó, 2015). Ezekben az elfoglaltságokban a gyermekek sikerélményeket élhetnek meg, ezáltal erősödhet önbizalmuk, önértékelésük. A flow élmények leggyakrabban a sport és művészeti tevékenységekben érhetők tetten, de bármilyen tevékenység közben átélhetők (Csíkszentmihályi, 2001). Robi és Aranka mivel érdeklődési területének megfelelő területen tanul, szintén többször kerülhet olyan helyzetbe, amikor az elvégzendő fela-

dat képességeik és a feladat nehézségi fokának határán áll. Figyelmüket erősen a tevékenységre összpontosítva új és új tapasztalatokat képesek integrálni, ezáltal személyiségük tágul (Oláh, 2005). Mindezek a vizsgált serdülőknél is megfigyelhetők voltak, áramlatélményeik ezáltal erősítették megküzdési képességeiket és rugalmas ellenállásukat. Elbeszélésükből szinte áradt a rajongás kedvenc tevékenységeikért.

A vizsgált gyermekotthonokban a módszertan különös hangsúlyt fektet a tehetséggondozásra és a szabadidő strukturálására. Központilag szervezett, a nevelőszülő hálózatokra is kiterjedő rendszeres focitornák adják a keretét annak, hogy a gyermekek motiváltak legyenek a rendszeres edzésekre. A sportprogramokhoz hasonlóan szintén ugyanekkora körben szerveznek rendszeres tehetségkutató vetélkedőket a művészeti tevékenységekben tehetséges gyermekek számára. A mindennapokban a vizsgált állami gondozottak életében jelen vannak az élménypedagógiai és a kézműves foglalkozások is. Vannak gyerekek, akik a gyermekotthonba érkezésüket követően tanulnak meg asztaliteniszezni, gyakoriak a pingpong versenyek is. Ez az a sport, amelyben leginkább nyomon követhető a gyermekek fejlődése és a tevékenység végzésére irányuló motivációja, amely ha önfenntartóvá válik, szintén olyan hobbivá válhat, amely szintén nyújthat flow, vagy ahhoz közeli élményt. A sok szabadidő program, csökkenti az unalom által generált destruktív viselkedési formák felbukkanását, minden bizonnyal ennek is betudható, hogy a vizsgált gyermekotthonokban nevelkedők körében sikerült mérsékelni, az egyikben csaknem teljesen kiszorítani a drog jelenlétét.

Úton a reziliencia felé

Jónás az elért megküzdési és reziliencia pontértékei alapján, ezeken a területeken a minta átlagát érte el, viszont a három év alatt, amióta a közel tizennyolc éves fiú fejlődését figyelemmel kísérhetjük, önmagához képest rendkívüli pozitív változáson ment keresztül. A sokgyermekes roma család legidősebb gyermeke, az apa alkoholizmusa és az anya ebből eredő depresszív epizódjai miatt kénytelen volt felnőttként gondoskodni, sokszor a betevő falatról is. Jó megküzdési képességű társaihoz hasonlóan, enyhe mentális elmaradásának ellenére kézbe vette sorsát és autonóm módon rendezte saját gondozásba vételét. Bekerülését követően gyorsan csatlakozott a gyermekközösség informális vezetőségének köréhez, de ez nem óvta meg őt a nehézségektől. Auto-és heteroagresszív indulatkitörései során gyakran vérzett az ökle, volt, hogy sérülése orvosi ellátást igényelt. Érkezésekor többször használt beazonosíthatatlan származású drogokat, provokatív viselkedésével a kisváros lakóinak a figyelmét is felhívta magára. „Reziliens" társaival ellentétben Jónás mellett senki nem állt bekerülésének pillanatában. A beszélgetésben Jónás úgy értékeli, amit eddig elért és ahol tart, azt a nevelőinek, gondozóinak köszönheti. A serdülő deviáns viselkedésének enyhe javulása már az érkezést követő hónapokban tapasztalhatóvá vált, viszont a teljes fordulatot egy várandós lány érkezése hozta, akivel egymásba szerettek. Jónás lemondott a drogról, segített, nem csak a lánynak, hanem nevelőinek is mindenben, amiben csak kérték, és amiben lehetett. Jónás már kis korától kezdve gondoskodó attitűd jellemezte. Első emlékében egy kiskutyát említett, amelyet annak ellenére, hogy nem is ő kapott, ő etette és gondozta. Jó megküzdő társai pozitív emlékeivel szemben Jónás veszekedésről, drillről számolt be, amikor az interjúnál a családi légkörhöz értünk. Szüleivel kapcsolatban csak rossz élményei vannak. *„Mindig csalódást okoznak nekem. Lassan innen is kirepülök és még mindig sz..nak rám, mint régen. Apu büntetését is én fizettem ki a múltkor, jött és kérte, hogy segítsek. Eladtam a hangfalaimat, és odaadtam neki a pénzt. Később tudtam meg, hogy azt is elitta."* A parentifikálódott fiú narratívájában beszámolt arról, hogy tizenkét éves korától nehéz fizikai munkát végzett részeges apja helyett, aki egyszer, amikor a kocsmából hazatért, fizikailag bántalmazta fiát, aki a szülők helyett vigyázott otthon kistestvéreire.

Egyik legerősebb befolyásoló tényezőként említi a szakirodalom az állami gondozottak szüleikkel folytatott kapcsolattartását (Homoki, 2014; Káldi és mtsai, 2010). Jónás számára a szülők csak folyamatos csalódások sorozatát okozzák, szemben Aranka, Tina, Győző és Pepe kiegyensúlyozott családjukkal való kapcsolattartásával. A fiú legfájdalmasabb friss élménye, barátnőjének elvesztése, Robiéhoz és Arankáéhoz hasonlóan elmaszkolta élete traumatikus eseményeit, most ettől szenved több mint fél éve. Gondolatai folyamatosan a lány körül járnak. Életének eddigi küzdőterén, a gondoskodás felelősségtudatában érzelmi kompetenciára is szert tehetett, amely szintén fejleszthette énhatékonyságát (Saarni, 1999). A fiú készségeinek fejlődését, mivel oda nem járt, ennél fogva nem az iskolai oktatás támogatta. Akinek felnőtté kell válni, az nem maradhat gyermek, így a fiú az iskolapad helyett fakitermeléseken dolgozott napszámban. A munka során többnyire felnőttekkel lehetett kapcsolatban, akiktől tanulhatott viselkedési mintákat. Az iskolák való életre felkészítő rejtett tanterve helyett négy befejezett speciális osztállyal egyből a „mélyvízben" kezdte az élet összefüggésének megismerését. Jónás szeret barátaival focizni, pingpongozni, szeret énekelni is. Főleg az éneklésben tud kiteljesedni, és egyben elaborálni feszültségeit. Jónás elmondása szerint komolyodott, fejlődött a gyermekotthonban: *„Igényesebb lettem magamra, komolyabb lettem, igaz néha hülye vagyok. Itt a gyerekek között találtam rá a mélyen elrejtett erőmre. Elég, ha rászólok valakire, ha tiszteletlenül beszél egy felnőttel, akkor az egyből abbahagyja."* Tart vi-

szont saját dühétől, ingerültségétől, gyermekotthonos társaihoz hasonlóan érzelmei könnyen robbannak: *„Néha nagyon fel tudom húzni magam, olykor majd szétrobbanok. Ebben is sokat segítenek a felnőttek, hogy ne törjek ki annyira, de néha velük is visszafeleselek"*.

Ha a fiú alatt marad még legalább négy évig háló, iskolai bizonyítványt szerezhet és sikerülhet lehetőségeihez mérten felzárkóznia, viszont hamarosan, ha a felnőtt gyermek felnőtt felnőtté válik, elég akár egy félreértelmezett rossz pillanat, hogy indulatában felmondja utógondozói ellátását. Korán szerzett sérülékenységét a többiektől jóval kevésbé tudják kompenzálni meglévő jó szociális adottságai, vagy a jelenlegi támogatottsága. Szüleivel, főleg apjával szemben érzett jogos haragja sem a megbékélés és pozitív jövőkép irányába terelik a fiút.

Megbocsátás és optimizmus

A **megbocsátás** önmagában nem spirituális jelenség, inkább vallások által közvetített érték. Növeli az önbecsülést, ezáltal az önértékelést (Lyubomirsky, 2008), ezen keresztül megteremtheti a megbántott gyermekben is azt, hogy mint jó ember gondolhasson önmagára (Bagdy, 2011).

Az öt reziliens serdülő közül Robi megbocsájtott mostoha-szívű nagynénjének, elengedte a vele kapcsolatos rossz emlékeit, így megszabadult a vélhetően sokáig visszatérő kínzó gondolatoktól, érzésektől. Most így beszél a régi sérelmekről: *„Haragudni senkire nem haragszom, a nagynénémet, vagy mást, aki rossz volt, elengedtem, nincs a mindennapi gondolataim között"*.

Aranka is próbálja felmenteni édesanyját, akiben bízott, hogy nem adja őt állami gondozásba, azonban mégis ez történt. Belátta, anyja mentális sérülése miatt nem is tudta volna ellátni őt, és igazából ő gondoskodott az anyjáról. Ez a belátás azonban nagyon is ambivalens, hiszen a kielégítetlen gyermeki szükségletek fájdalmas emléke nem tűnik el a sérülékenységről való tudással. Ez fogalmazódik meg az interjúban: *„Szerintem anyu tehetett volna azért, hogy másképp alakuljon a dolog, viszont az igazság az, hogy lehet, nem is tudott mit tenni. Azt akarom mondani, néha én voltam, aki főzött, amikor anyu maga alá került, én gondoztam őt, én vezettem a háztartást, mert ilyenkor semmire nem volt képes."*

A harag megszelídítése és az önbecsülés erősödése közötti kapcsolat már nem ismeretlen (Bagdy, 2011; Hebl és Enright, 1993). A vizsgált gyermekotthonokban a megbocsájtásban a gondozó felnőttek mutatják a példát, akiken a gyermekek gyakran vezetik le indulataikat a legcifrább szavak kíséretében. A gyermekek legtöbbször bocsánatot kérnek a megbántott felnőttől, aki abban is mintát nyújt, hogyan kell elfogadni a bocsánatkérést.

Megbocsájtani akkor könnyebb, ha sikerül belátni, hogy az egykori sérelem valami jobbnak az eléréséhez segít, ha sikerül pozitívan újrafogalmazni a negatív életeseményeket (Bagdy, 2007).

A **sorsba vetett bizalom és optimizmus** így szintén fontos összetevője a rezilienciának. Szinte minden vizsgált gyermek képes volt meglátni sorsában a nehézségek ellenére jelenlévő gondoskodást, pozitív fejleményeket. Aranka így fogalmaz: *„Eddig minden rosszból, valami jó lett az életemben. Amikor elvittek otthonról, azt hittem, ennél nincs rosszabb, most hálás vagyok a sorsnak, hogy itt lehetek. Ha nem szakítottunk volna a volt barátommal, akkor lehet, most is folyamatos szökésben lennék, és iskolám sem lenne."*

Robi komolyabban foglalkozik szakrális kérdésekkel, ő a keresztény és a távol-keleti vallások kombinációjában igyekszik hitet találni magának. Patronálója egy kereskedő, vallását gyakorló emberként feltételezhetően evangelizációs szándékkal is beszélgethetett a fiúval, aki, mint mondta, azért igyekszik jót tenni másokkal, hogy jót kapjon vissza. Így fogalmaz életéről: *„Szeretnék jobb ember lenni, mindig egy kicsit jobb. Elégedett vagyok az életemmel, és szeretnék helyt állni"*.

Összegzés és kitekintés

A vizsgálat eredményei szerint azok a családjukból kiemelt, lelki traumákat, vagy azok sorozatát átélt gyermekek, akik minden nehézségük ellenére gördülékenyen képesek családjukban élő kortársaikkal egy szinten teljesíteni, azoknak első emlékei pozitív kontextushoz köthetők (Homoki, 2014). Jellemző rájuk, hogy már gondozásba vételük előtt több új nehéz helyzethez kellett alkalmazkodniuk. Szinte valamennyien önállóan intézték a gondozásba vételükkel kapcsolatos ügyeiket, azaz magas szintű önsegítés jellemző rájuk Autonómiájuk társas kapcsolataikban is megmutatkozik (Masten, 2007), legtöbben nem hagyják sodródni magukat deviáns cselekedetekbe. A rugalmas ellenálló képességű öt gyermek érzelmi, ingerületi és impulzusszabályozó képessége magasabb társaik átlagánál. Nem rágódnak sorsukon, élettörténeteiken, tendenciaszerűen vonul végig a nehéz életesemények pozitív újrafogalmazása, felbukkannak spirituális érdeklődésük csírái. Szívesen gondolnak barátaikra, vagy azokra, akik az életben jók voltak hozzájuk. Bekerülésük pillanatában volt mellettük valaki, aki tartotta bennük a reményt. Elragadtatással beszélnek felnőtt gondozóikról, hálásak a segítségükért. A narratívában beszámolnak olyan pedagógusokról, akiknek támogatását érezték és a mai napig szeretettel gondolnak rájuk. Egységesek abban, hogy mindannyian rendelkeznek olyan kedvenc szabadidős elfoglaltsággal, amely elérhető számukra, és amelyekben áramlatélményeket képesek átélni (Csíkszentmihályi, 2001). A vizsgált gyermekotthonokban élő rugalmasan ellenálló serdülők, saját növekedésérzésüket

leginkább a bűnözés és a drog útjáról való letérésben látják. Közülük, akik még nem botlottak meg az életben, talán mert szociokulturális helyzetük sem volt annyira hátrányos, azok a komolyság, a tisztelettudás és társas viselkedési szabályok fejlődését említették változásukban. Fogékonyak az élet szakrális, spirituális megközelítésére, képesek megbocsátani azoknak, akik valamikor rosszat tettek velük.

A reziliens állami gondozott serdülők kérdésekre adott válaszai tükrében elengedhetetlen támogatni a gyermekeket adaptív kedvenc szabadidős elfoglaltságaikban. A sport, a művészeti tevékenységek, a hobbi által megélt áramlatélmények gyógyító hatása felértékeli a tehetséggondozás szerepét. Felismerve a megbocsátási képesség interjúkon végigvonuló felbukkanását, a gyermekekkel folytatott terápiás tevékenységekben fokozottabb hangsúly helyezhető a bennük munkálkodó, a szülő és az egész világ ellen irányuló harag megszelídítésére. Mintánk reziliensnek mutatkozó serdülői folyamatosan és rendszeresen tartják a kapcsolatot szüleikkel. A szakellátás célja a hazagondozás, éppen ezért is fontos a gyermekek és szüleik kapcsolattartási lehetőségének folyamatos szélesítése. Fontos, hogy a világot sokszor szürreálisnak látó családjából kiemelt gyermek mellett álljon valaki, aki érzelmileg támogatja őt, mindezzel szintén csak felértékelve a gyermekekkel foglalkozó felnőtt gondozók szerepét, ezzel együtt a szakmai személyiség karbantartási szükségletét (Dye és Borders, 1990).

Kérdéseket vet fel azoknak a gyermekotthonokban elhelyezett serdülőknek a helyzete, akik nem kérnek jogaikból, és inkább bujkálva, a rendőrség által eltűnés miatt körözve csellengenek az országban, a világban. Többen lehetnek közülük, akik Jónáshoz hasonlóan szüleikről, vagy testvéreikről gondoskodhatnak. Mivel sok mindent önmaguknak kell megoldaniuk, így akár erős énhatékonysággal rendelkezhetnek, autonómok, hiszen önmagukat látják el, iskolába viszont nem járhatnak, mivel onnan a rendőrség vinné vissza őket gondozási helyükre, ahol a kis felnőttől azt várják el, hogy gyermek legyen. Ennek a dilemmának a megoldása nagyon fontos feladata a gyermekvédelmi intézményeknek. Kihasználni és támogatni a gyermek autonóm, önsegítő képességét anélkül, hogy azzal parentifikálnánk, támogatni a kötődését és kielégíteni az életkorának megfelelő kapcsolódási szükségleteit anélkül, hogy azzal a kiszolgáltatottságát növelnénk, összetett intervenciós megoldásmódokat igénylő kihívások. A jó gyakorlattal rendelkező intézmények kezdeményezéseinek összegyűjtése és megosztása lehet az első lépés ezzel kapcsolatban. Tanulmányunkban erre nem tudtunk vállalkozni, de reméljük az érintett szakemberek elolvasva írásunkat kedvet éreznek majd a feladathoz.

Köszönetet mondunk a vizsgálatban résztvevő gyermekeknek és fiataloknak, akik őszinte válaszaikkal segítették az eredmények kimutatását és a leírtak mellett több új lehetséges vizsgálati terület felé irányították figyelmünket.

Felhasznált irodalom

Baddeley A. (2003). *Az emberi emlékezet*. Budapest. Osiris.

Bagdy Emőke (2007). *Pszichofitness*. Budapest. Animula.

Bagdy Emőke (2011). Új irányok a pszichológiában: Az egészségvédő megbocsátás és a poszttraumás növekedés. In. Bagdy E., Koltai M., Pál F., és Popper P. *A belénk égetett múlt*. Budapest. Kulcslyuk Kiadó.

Bagdy Emőke (1977). *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Budapest. Tankönyvkiadó.

Budavári Ágota (2007). Személyiségzavarok. In: Füredi J., Németh A., Tariska P. (szerk.): *A pszichiátria rövidített kézikönyve*. Budapest. Medicina.

Budavári Ágota (2007). *Sportpszichológia*. Budapest. Medicina.

Bodonyi Edit, Busi Etelka és Vizelyi Ágnes. (2006). A család funkciói. In Hegedűs Judit. (szerk.), *Család, gyermek, társadalom*. ELTE PPK Neveléstudományi intézet. https://goo.gl/437WkM

Carver C. S. és Scheier M. F. (1998) *Személyiségpszichológia*. Budapest. Osiris.

Cicchetti, D. & Cohen, D. J. (2006) Risk, Disorders and Adaptation. Developmental Psychopathology. 3. 2. 715-752.

Comer R. J. (2005). *A lélek betegségei*. Budapest. Osiris.

Csíkszentmihályi M. (2001). *Flow-az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest. Akadémia.

Csíkszentmihályi M. (2007). *A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája*. Budapest. Nyitott könyvműhely.

Dávid Imre. (2014). A stressz és kezelése. In Dávid I., Fülöp M., Paaky N., és Rudas J. (szerk.), *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Budapest. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége. https://goo.gl/OXM6xz letöltve: 2016.043.09.12.11.

Duleba Nikoletr (2012). Az állami gondozás krízisei. *Nagyerdei Almanach* 2012/2. 3(5). 131-150. https://goo.gl/b3uil3 letöltve: 2016.04.17. 22.23.

Dye H. A., és Borders L. D. (1990). Counseling supervisors: standards for preparation and practice. *Journal of Counseling and Development*. 69. 27-32.

F. Lassú Zsuzsa, Serfőző Mónika, Sándor Mónika, és Kolosai Nedda (2015). Családi struktúra, szülői bánásmód és lélektani rugalmasság összefüggései serdülőkorban. *Alkalmazott Pszichológia* 15(1):7-22. https://goo.gl/fR6k3f letöltve: 2016.043.09.12.11.

Fülöp Márta. (2014). A versengéssel, a győzelemmel és a vereséssel való adaptív megküzdés tehetséges diákoknál. In Dávid I., Fülöp M., Paaky N., és Rudas J. (szerk.), *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Budapest. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége. https://goo.gl/OXM6xz letöltve: 2016.043.09.12.11.

Goleman D. (1995). *Érzelmi intelligencia*. Budapest. Háttér.

Gyarmathy Éva. (2010). *Hátrányban az előny. A szociokulturálisan hátrányos tehetségek*. Budapest. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége. https://goo.gl/wbdAay

Hajduska Mariann. (2008). *Krízislélektan*. Budapest. ELTE Eötvös Kiadó.

Hargitai Rita (2007a). A személyiség strukturális modellje Freud pszichoanalízisében. In. Gyöngyösiné K. E. és Oláh A (szerk.), *Vázlatok a személyiségről*. Budapest. ÚMK.

Hargitai Rita (2007b). Narrativa és személyiség. In. Gyöngyösiné K. E. és Oláh A (szerk.), *Vázlatok a személyiségről*. Budapest. ÚMK.

Hebl J. H. & Enright R. D. (1993). Forgiveness as a psychotherapeutic goal with elderly females. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training* 30(4). 658-667

Homoki Andrea. (2014). *A gyermekvédelmi gondoskodás rendszerének vizsgálata a dél-alföldi és az észak-alföldi régióban*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni egyetem. Humán Tudományok Doktori Iskola. https://goo.gl/dQ21Z8

Káldy Zsolt, Kincses Ádám, Nagy Gábor, és Szakácsné B. Anita. (2010). Társkapcsolatok a gyermekvédelmi intézményekben. *Kapocs* 9(4). 5-7.

Kiss Enikő Csilla, Vajda Dóra, Kaplár Mátyás, Csókási Krisztina., Hargitai Rita és Nagy László (2015). A 25-itemes Connor—Davidson Rezilienciа Skála (CD-RISC) magyar adaptációja. *Mentálhigiéné és pszichoszomatika* 16(1),93-113.

Komlósi Piroska (1997). A család támogató és károsító hatásai a családtagok lelki egészségére. A család helye a társadalomban. In Gerevich J. (szerk.): *Közösségi mentálhigiéné*. Budapest. Animula.

Kopp Mária (2003). A Stressz szerepe az egészségromlásban. In *Magatartástudomány*. 2003/1. 44-48. oldal. https://goo.gl/qbEFMT letöltve 2016.03.29.22.05.

Kozéki Béla (1975). *Motiválás és motivációs*. Budapest. Tankönyvkiadó.

Lyubomirsky S. (2008). *Hogyan legyünk boldogok? Életünk átalakításának útjai tudományos megközelítésben*. Budapest. Ursus Libris.

Major Zsolt és Mészáros Katalin (2007). *Fotel és karfa. Gyakorlat- és eszközközpontú nevelés-módszertani kézikönyv gyermekvédelemben, gyerek-és lakásotthonokban dolgozók számára*. Szeged. Forrás Club.

Masten A. S. (2007) Resilience in developing syte ms: Progress and promise as the forth wave rises. *Development and Psychopatology*. 19. 921-930.

McAdams, D. P. (1988): *Power, intimacy, and the life story. Personological inquiries into identity*. New York – London, Guilford Press.

Mérei Ferenc (2004). *A közösségek rejtett hálózata*. Budapest. Osiris.

Mirnics Zsuzsanna (2006). *A személyiség építőkövei*. Újvidék. Bölcsész Konzorcium.

Moussong-Kovács Erzsébet és Zámbori János (2007). Stressz- és alkalmazkodási zavarok. In Füredi J., Németh A., és Tariska P. (szerk.) *A pszichiátria rövidített kézikönyve*. Budapest. Medicina.

Oláh Attila (2005). *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény. Belső világunk megismerésének módszerei*. Budapest. Treforr.

Rácz Andrea (2012). Gyermekvédelemben nevelkedők helyzete a kurarások tükrében. In Rácz Andrea (szerk.), *Gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei*. Budapest. Rubeus Egyesület. https://goo.gl/xaEHsX letöltve: 2016.04.15.19.33.

Saarni, C. (1999). *The development of emotional competence*. New York. Guilford Press.

Somlai Péter (1997). *Szocializáció. A kulturális átörökítés és a társadalmi beilleszkedés folyamata*. Budapest. Corvina.

Szabó Gergely Sándor (2015). *Az elvárások és a hanginger szerepe a binaurális ütemek fenomenológiai hatásaiban*. Doktori (Ph.D.) értekezés. Debreceni Egyetem. https://goo.gl/EHKeIN letöltve: 2016.04.16. 15.35.

Szilárd János (2007). Mentális retardáció. In Füredi J., Németh A., és Tariska P. (szerk.), *A pszichiátria rövidített kézikönyve*. Budapest. Medicina.

Witvliet C. V., Philips K. A., Feldman M. E. és Beckham J. C. (2004). Posttraumatic mental and physical health correlates of forgiveness and religious coping in military veterans. *Journal of Traumatic Stress*. 17(3), 269-273.

BÉRES ORSOLYA – SEBESTYÉN VIRÁG

Fiatalok társadalmi részvétel témában szerzett tapasztalatai és véleménye a luxemburgi ajánlások nyomán*

Több országos kutatás megállapítja, hogy fiatalok politikai érdeklődése alacsony. Jelen kutatás régiónként szervezett fókuszcsoportjaiban 15-30 éves korosztály képviselői vettek részt, hogy elmondják véleményüket a fiatalok (politikai) társadalmi részvételéről, illetve az EU Luxemburgi Ifjúsági Konferenciáján Végső egyesített ajánlások a „Fiatalok politikai részvételének erősítésére az európai demokratikus élethez" címmel kiadott dokumentum néhány ajánlásáról. Jelen kutatás megkérdezettjei kortársaik vonatkozásában általános érdektelenségről, céltalanságról számoltak be, nehéz a felkelteni az érdeklődésüket bármilyen tevékenység iránt – beleértve a társadalmi részvételt, az ifjúsági szervezetekben vállalt feladatokat is. Ha a DÖK -ök jól működnének. a társadalmi részvétel jó megvalósulási módjai lehetnének. A résztvevők többsége lelkes az ifjúság érdekképviseletében, ebből fakadóan jellemzően többször el is juttatják véleményüket a döntéshozókhoz. A probléma inkább azzal van, hogy a döntéshozók nem motiváltak változtatni a helyzeteken. A megkérdezett fiatalok számos ötletet említettek, hogyan lehetne jobban motiválni, vagy segíteni a fiatalok társadalmi részvételét (pl: döntéshozók szemléletváltása, viselkedéskultúra oktatása, platformok, pilot programok...)

Kulcsszavak: ifjúság, politikai részvétel, implementációs eszköztár, DÖK, HÖK, online-offline jelenlét, fókuszcsoportos kutatás

1. A kutatásról

Bevezetés

Az EU Luxemburgi Ifjúsági Konferenciáján** Végső egyesített ajánlások a „Fiatalok politikai részvételének erősítésére az európai demokratikus élethez"*** címmel kiadott dokumentum [mostantól: ajánlások] 15 javaslatot foglalt írásba a fiatalok politikai részvételének erősítésére. Kutatásunk ezen témakörön belül a magyar fiatalok *társadalmi részvételét*** kívánta megvizsgálni, érintve az egyesített ajánlások 1., 3., 5. és 7. pontjait és kitekintve ezeken kívül a 2., 9., 10., 12. és 13. pontokra.

A kutatás során alátámasztjuk (vagy cáfoljuk), illetve néhány ötlettel kiegészítjük a kiválasztott ajánlásokat, ennek érdekében megkérdeztük a magyarországi 15-30 éves korosztály képviselőit, hogy hogyan vélekednek a fiatalok (politikai) társadalmi részvételéről, milyen tapasztalatokkal rendelkeznek a témában, illetve milyen javaslataik vannak az aktivitásuk erősítésére.

Elemzésünket a kutatási célok között feltett kérdések mentén fűztük fel, majd ezek alapján reagáltunk az egyesített ajánlás fent megjelölt pontjaira.

A kutatás célja

A szakitodalom szerint általában véve a magyar fiatalokra nem csak a politika és közélet elutasítása, hanem a témában való tájékozatlanság is jellemző. A Magyar Ifjúság 2012 kutatási eredményei is ezt támasztják alá: egyaránt magas a válaszmegtagadók és a válaszolni nem tudók aránya az ide vonatkozó kérdések esetében. Ennek hátterében vélhetően az erre a területre koncentráló szocializáció és oktatás hiányosságai rejlenek. (Székely 2013) A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 - Az ifjúságkutatás első eredményei c. kiadvány szintén kiemeli, hogy a „fiatalok politikai érdeklődése alacsony"(81.o.).

* A kvalitatív kutatási gyorsjelentés a 2015. szeptemberi egyesített ajánlások részvételre vonatkozó kérdéseihez kapcsolódóan 2015. II. félében készült. A kutatási ideje: 2015. október-november. A kutatási beszámoló megjelent a Strukturált Párbeszéd Nemzeti Munkacsoport projektzáró kiadványában 2015-ben. Néhány frissebb adattal kiegészítettük a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 - Az ifjúságkutatás első eredményei c. kiadvány alapján.

** EU Youth Conference Luxembourg, 2015. szeptember 21-24., olasz-lett-luxemburgi elnökségi trió (olasz elnökség)

*** Trio Presidency Italy-Latvia-Luxembourg (2015): Final Joint Recommendations on „Empowerment of young people for political participation in the democratic life in Europe"; http://www.ifjusagitanacs.hu/docs/EUYC_Recommendation%20LUX_%20FNL%20(1).pdf (Ellenőrizve: 2015. 12. 15.)

**** Jelen kutatásban társadalmi részvétel alatt a más embereket is érintő, közvetlen vagy tágabb tárgyi, illetve társadalmi környezet alakítására szolgáló tevékenységet, illetve az arra tett kísérletet, előkészületeket értjük.

A 2015. szeptember 21-24-e között Luxemburgban megrendezésre került ifjúsági konferencia ajánlásai a fiatalok demokratikus politikai életre történő felkészítésével foglalkoznak. Kutatásunk – az ajánlásokhoz hasonlóan – nem az otthonról kapott, a család által közvetített ismeretekre és értékekre koncentrált, hanem a közoktatásból, civil szférából, egyéb másodlagos színterekből származóakra. A kutatás fő célja ezen belül a fiatalok társadalmi részvételével kapcsolatos gyakorlatok, problémák, implementálható megoldások beazonosítása volt.

Fókuszcsoportos interjúk segítségével szerettük volna megtudni, milyennek látják magukat és a korosztályukat a megkérdezett fiatalok a társadalmi részvétel szempontjából, mennyire nyitottak a téma iránt. Ehhez kapcsolódva kíváncsiak voltunk, hogy a részvételükről, önmaguk képviseletéről (pl.: egyéni és politikai szinten) mi a beszélgetésen résztvevő fiatalok, illetve a fiatalokkal foglalkozó ifjúságsegítők véleménye. Tudják-e definiálni a társadalmi részvétel fogalmát a csoportok; illetve milyen kifejezésekkel tudják körülírni. Ezen kívül szerettük volna kideríteni, hogy a társadalmi részvételnek* milyen megvalósítási módjaival kapcsolatban van tapasztalata az interjúalanyoknak, illetve mit tartanak jó példának. Távolabbi célunk, hogy a felvetődött ötletek egy későbbi implementációs eszköztár megalkotásánál segítséget jelentsenek. Igyekeztünk körbejárni azt a kérdést, hogy a válaszadók kívánják-e, s ha igen, hogyan tudják befolyásolni a döntéshozókat. Kérdeztük őket arról is, hogy milyen lehetőségeik vannak eljuttatni a véleményüket a politikusokhoz; és az ifjúsági szervezetek mennyire tudnak ebben segíteni. S végül arról is többet szerettünk volna megtudni, hogy milyen mértékben és formában tájékozódik ez a korosztály – a fókuszcsoportokon résztvevők szerint – a világ dolgairól, illetve, hogy az online lehetőségeket mennyire tartják felhasználhatónak a környezetük alakítására.

Módszertani leírás

A fókuszcsoportos interjúk módszerét választottuk, mert ezek a beszélgetések műfajukból adódóan alkalmasak arra, hogy okokat, motivációkat, indokokat térképezzenek fel egy-egy jelenség hátterében. A résztvevők egymást inspirálják, kizökkenthetik, együtt gondolkodásra késztetik, a másiktól kapott impulzusok előre lendítik a beszélgetéseket. Tekintettel a változó csoportösszetételre (bővebben ld. A csoportok bemutatása résznél) nem egységes fókuszcsoport vezérfonallal (guide) dolgoztunk,** hanem egy bővebb kérdéssort szabtunk minden alkalommal a résztvevőkre.

A módszer sajátossága, hogy a csoportokon elhangzottak, tekintve, hogy hiányoznak a reprezentativitás feltételei, nem általánosíthatóak, az eredmények leginkább véleményáramlatok bemutatására alkalmasak.

Az ajánlások nyomán a vizsgált témakörök:

1. Társadalmi részvétel tanulása az iskolában;
2. Diákönkormányzat – Hallgatói önkormányzat;
3. A fiatalok társadalmi részvétele a középiskola után; ifjúsági szervezetek
4. Informálódás a politikáról, véleménynyilvánítás;
5. Facebook használata és szerepe.

A csoportok bemutatása

A fókuszcsoportos interjúk 7 régióban, összesen 7 településen készültek: Budapesten, Debrecenben, Pécsváradon, Salgótarjánban, Szegeden, Szombathelyen és Tatabányán. A beszélgetésekre standard csoportmérete: 8 fő/fókuszcsoport. Az interjúalanyok többsége fiatal, 14-30 év közötti volt. A csoportok között két beszélgetésen ifjúságsegítők voltak jelen. Az interjúk hossza 1-1,5 óra között mozgott.

1. táblázat: Fókuszcsoportok száma és a résztvevők

FCS1	fiatalok (vegyes korosztály)
FCS2	fiatalok (vegyes korosztály)
FCS3	fiatalok (középiskola)
FCS4	fiatalok (középiskola)
FCS5	ifjúságsegítők
FCS6	fiatalok (középiskola)
FCS7	ifjúságsegítők és fiatalok (középiskola után)

A fiatalabb korosztályba tartozók (középiskolások) bevonása érdekében egy rövid játékkal indult az a három fókuszcsoportos interjú, amelyeken 18 év alattiakat kérdeztünk meg. Arra kértük az interjúalanyokat, hogy egy lapra írják fel, mi jellemzi a fiatalokat, illetve milyen problémákkal szembesülnek. Már ez a kreatív együtt gondolkodás számos információval szolgált a későbbi kérdésekhez kapcsolódóan is.

Nagyon fontos az elemzés és az összegyűjtött információk értelmezésének szempontjából, hogy a csoportokon résztvevő fiatalok és ifjúságsegítők mind a társadalmi rés-

* Itt érdemes kiemelni, hogy a társadalmi részvételt – mint a környezetet alakító folyamatokban való közreműködést – a politikai részvételt megelőző lépésként értelmezzük. Ezt alkalmazva emeltük be a kutatási kérdések közé a társadalmi szerepvállalást. Indokolhatja még ezt az értelmezést a társadalmi, környezetünkben lévő problémákhoz való könnyebb kapcsolódás megélése (főleg e fiatalabb korosztály számára), szemben a távolabbinak megélt politikai szintérrel való kontaktussal.

** Nem érintettünk minden csoportban minden témát, hanem azok koncentráltunk, amelyekhez több ismerete volt az adott fókuszcsoport résztvevő interjúalanyoknak. (Például az ifjúságsegítők jobban látják a fiatalok társadalmi helyzetére, azon problémák összekapcsolódására, melyek között az adott korosztály él, míg a középiskolások jobban tudnak például a diákönkormányzatok jelenéről informálni). Ezáltal a rendelkezésre álló szűkös időkeretet is jobban ki tudtuk használni.

vétel szempontjából aktív, de legalábbis aktivizálható tagjai közül kerültek ki, akiknek a véleménye és reflexiói saját magukról és kortársaikról eltérnek a többségi nézetektől – speciális mintát jelentenek. A kutatás szempontjából azért bizonyult hasznosnak ez a fajta kiválasztás, mert többen érdekképviseleti szerepköröket vállaltak vagy vállalnak (például diákönkormányzatban) társaik érdekében, így sokak véleményét ismerik számos őket érintő témakörben és ennek köszönhetően az ő nevükben, róluk is tudtak nyilatkozni. Ezen kívül nagyobb eséllyel közülük kerülnek ki, illetve kerültek ki olyan már aktív szakemberek, akik szakmapolitikai színtereken is képvisel(het)ik a fiatalok érdekeit.

Az ifjúságsegítők és aktív ifjúsági szerepvállalók megkérdezésének köszönhetően lényegesen több fiatal életéről kaptunk képet, mint ahányan részt tudtak venni a kutatásban.

2. A fókuszcsoportos interjúk elemzése

A kutatásunk elején felvetett kérdések és célok mentén az alábbi pontokban tudjuk összefoglalni a fókuszcsoportos beszélgetéseken elhangzottakat:

2.1. A fiatalok jellemzése és a nyitottság

Az általánosságban vett társadalmi részvételre, a „közért" való erőfeszítésre az összes fókuszcsoporton résztvevő interjúalany (függetlenül attól, hogy fiatal vagy ifjúságsegítő) szerint szükség van. A fókuszcsoporton résztvevők többsége jellemzően motivált abban, hogy felszólaljon a problémák mellett, s képviselje saját megoldási javaslatait. Azonban kortársaik vonatkozásában általános érdektelenségről számoltak be.

Nagy-Székely (2014, 18.) szerint a mai fiatalokat, azaz a *csendes generáció* többségi tagjait jellemezni lehet a „konformitás, bizonytalanság, passzivitás" (Nagy-Székely 2014, 18.) jelzőkkel.

A fentebbi szakirodalmi felvetést megerősíteni látszik a fókuszcsoport tagjainak véleménye, mely szerint a mai fiatalság legjellemzőbb problémái a csoporttagok szerint: a motivációhiány, az információhiány, az érdektelenség és a céltalanság.

A motiváció hiányát saját kortársaikra nézve a beszélgetésen résztvevő középiskolások negatívumként említették, hasonlóképpen jó néhány diáktársuk lustaságát és nemtörődömségét is. Fontos kiemelni, hogy a fentebb említett információhiány (vagy tájékozatlanság) a megkérdezettek szerint nem az információk elérhetetlenségéből fakad, hanem az információk megszerzéséhez köthető folyamatot jellemző passzivitásból. Ifjúságsegítők szerint például sok, fiatalokkal foglalkozó szervezet szembesül azzal a problémával, hogy közzétesz tájékoztatásokat, de ezek a címzettekhez – épp az imént említett hozzáállás miatt – nem jutnak el. Hangsúlyosan kiemelendő az a megfigyelésük, miszerint nehéz a fiatalokat bevonni, felkelteni az érdeklődésüket, kedvet ébreszteni bármilyen tevékenység iránt. Azon középiskolás válaszadók, akik vállalnak valamilyen diákönkormányzati feladatot, beszámoltak arról, hogy nehezen tudják motiválni kortársaikat. A sok kihívás között, mellyel a mai *csendes generáció* tagjainak meg kell küzdenie, a fókuszcsoportos beszélgetésekből még egy veszélyforrásra hívnánk fel a figyelmet: ez a céltalanság. Nemcsak érettségi előtt, de érettségi után több évvel is dilemmaként van jelen, hogy vajon mit tudna kezdeni az életével. Nemcsak távlati céljaik nincsenek, hanem – ahogy számos osztálytársuknál látják – rövidtávúak sem, sodródnak máról holnapra.

Az is probléma, hogy hogyan indítsanak el egy napot. A Székely-cikk hangsúlyozza, hogy *a* céltalanság érzete sokkal hangsúlyosabb (Nagy-Székely 2014, 25.), mint korábban. A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 - Az ifjúságkutatás első eredményei c. kiadvány alapján tendenciaként megfigyelhető, hogy a céltalanság egyre jelentősebb problémává válik (2008-ban az 5. helyen, 2012-ben 4. hely, 2016-ban a 3. helyre rangsorolták; 89.o.).

Veszélyforrás és esély is ez a céltalan beállítódás, hiszen lehetőséget ad a befolyásolásra. Kérdés ezek után, hogy ki (egyén és csoport, vagy társadalom) mit kezd a helyzettel (kihasználja a fiatalokat vagy formálja őket).

Az elhangzottakból tehát egy olyan korcsoport képe rajzolódik ki, melyet a céltalanság, kommunikációhiány és (ön- és csoportszinten egyaránt) érdekképviselet hiánya jellemez.

2.2. A társadalmi részvétel fogalma

A társadalmi részvétel nem egy, a mindennapi életben gyakran előforduló fogalom, ezért a fókuszcsoportokon résztvevőknek nehézséget jelentett a definiálása; egyetlen beszélgetés folyamán sem sikerült meghatározni mit is jelent. A középiskolás résztvevőktől jellemzően sokkal elvontabb válaszokat kaptunk. Megjelent például a közösség érzése, kapcsolódás másokhoz, illetve a hasznosság egy olyan cselekvési vetülete, ami másoknak is jó, melynek köze van a közösség általi összefogáshoz. Az ifjúsigsegítők inkább gyakorlati oldalról közelítették meg, úgy, mint aktív közéleti részvétel, vagy bekapcsolódás a társadalom ügyeibe.

A csoportokon elhangzottak alapján, a közös jegyeket felhasználva úgy fogalmazhatnánk meg, mint egyfajta „közösségi cselekedetet", amelynek következményei vannak, és igaz felelősséggel jár, de lehetőséget ad tenni magunkért és másokért.

3. A társadalmi részvétel megvalósulási módjai

3.1 Társadalmi részvétel tanulása az iskolában

A beszélgetésekbe bevont fiatalok és ifjúságsegítők véleménye alátámasztja a szakirodalomban olvasottakat, mi-

szerint tapasztalhatók hiányosságok az oktatás területén a demokratikus életre nevelésben mind a tanított viselkedéskultúra, mind az átadott tényanyag tekintetében.

A fentebb idézett gondolathoz kapcsolódóan a fókuszcsoportos kutatásunk tapasztalata szerint a megkérdezett fiatalok alapvetően nyitottak lennének demokratikus életében való cselekvő részvételre, hiszen fontos számukra az egyéni érdek és a közösségük céljainak képviselete. Itt kell azonban megemlíteni, hogy a csoporttagok jellemzően aktívak is ezen a téren többen vállalnak diákönkormányzati feladatokat. Így több tapasztalattal rendelkezve társaiknál, számtalan ötletük volt, hogy milyen eszközökkel lehetne a demokratikus életre való nevelést megvalósítani a diákok között (ld. Reflektálás az ajánlásokra).

Megkérdezett ifjúságsegítők szerint a politikának nincs helye a középiskolában, mivel a gyerekek még túl fiatalok, a politika pedig egysíkú, unalmas a számukra. Viszont – tapasztalatuk szerint – médiaszociológiai és audiovizuális kultúra ismeretekkel megmagyarázva, fel lehet kelteni a korosztály tagjainak érdeklődését. Leginkább arra vonatkozóan lenne igény, hogy a sajtóban megjelenő információk objektív bemutatása és magyarázatokkal segített értelmezése megtörténjen, továbbá, hogy tudjanak kiállni magukért és hathatósan bekapcsolódni a politikai élettérbe.

A fiatalok nyitottságát támasztja alá az a csoportdinamikai tapasztalat, hogy az először zárkózottabb, fiatal csoporttagok hogyan vonódtak be a beszélgetés alatt, s fejtették ki véleményüket úgy, hogy a találkozó végére megfogalmazódott bennük, hogy szívesen vennének részt további hasonló foglalkozásokon – amelyek előre mozdítanák társadalmi részvételüket is.

3.2 A társadalmi részvétel megvalósulási módjai: a DÖK

A demokratikus életre való nevelésben fontos részt kaphatnának a diákönkormányzatok [DÖK], ha be tudnák tölteni elrendelt funkciójukat (azaz kapnának valós lehetőséget az iskola, így a diákok életének alakításában), s nem a „látszatdemokráciát" erősítenék, amelyről a legtöbb fókuszcsoportos beszélgetésen a megkérdezettek beszámoltak.

Felmerül a kérdés, hogy vajon mi lehet ennek hátterében? Több beszélgetés alkalmával megfogalmazódott egyrészt a diákság érdektelensége és motiválatlansága (ld. fiatalok problémái), másrészt a tanári oldal általi akadályozottság. Utóbbi azt jelenti, amikor a tanárok, az igazgató dönt, s a diákságnak nem adják meg a véleményezési és javaslattételi jogot. Az aktív részvétel és döntési lehetőségek alakítása helyett idővel programszervezőkké válnak a DÖK-ösök.

Azokban az iskolákban, ahol jól működő diákönkormányzatról számoltak be a résztvevők, jellemzően megtalálható egy motivált és lelkes tanár, vagy DÖK-felelős, aki koordinálja a feladatokat és összefogja, motiválja a diákokat. Szinte minden csoportban felvetődött, hogy egy jól működő diákönkormányzatban tevékenykedni, kiállni az osztályért, a kortársakért, nagyon jó példa a társadalmi részvétel „hogyan"-jára. Itt védett keretek között lehet gyakorolni a demokráciát, közéleti felelősséget – mutat erre rá számos dokumentum.*

Fókuszcsoportos kutatásunk alanyai többségükben részt vesznek diákönkormányzatok munkájában is. Valószínűleg ennek is betudhatóak azon pozitív megnyilvánulásaik és példáik, hogy náluk hogyan működik jól a DÖK: vannak működési szabályaik, a diákokat is informálják, az iskolavezetés kikéri a véleményüket, a programok szervezését is tudják vinni, és mindezeken túl van egy motivált és lelkes tanári segítségük.

A fókuszcsoportok DÖK-ös tagjai számos előnyét fogalmazták meg a DÖK-ben vállalt szerepüknek: egyéni kompetenciafejlődés (kommunikáció, csapatban dolgozás, problémamegoldó készség, konfliktuskezelés), szociális kompetenciafejlődés, kortárssegítés; jó kapcsolati tőke, illetve szoros baráti kör. Az interjúalanyok szerint kevés diákot érnek el a diákönkormányzatok.

3.3 A diákönkormányzatok, mint a demokrácia tanulásának színterei: a HÖK

A diákönkormányzatok és hallgatói önkormányzatok [HÖK] nevükben bármennyire is hasonlítanak egymásra, valójában két teljesen különböző rendszerként működő szervezet. Közös vonásuk, hogy mindkettő megléte kötelező és oktatási intézményhez kapcsolódnak, de nem csak a feladatköreik és jogosultságaik jelentős része különbözik, hanem például a tagok kiválasztásának módja is: míg a DÖK-ökbe általában egyszerű jelentkezéssel, kijelölés útján, sokszor kötelezően kell belépnie a diákoknak, addig a HÖK-ökbe a hallgatók választás útján kerülhetnek, tehát erőfeszítést igényel a csatlakozás és (sok esetben) a hierarchiában való feljebb jutás. A fókuszcsoportokon résztvevők szerint – ennek megfelelően – míg az előbbiben több a kötelezőségből fakadó nehéz érzés, addig egy hallgatói önkormányzati „tisztség" olyan előnyökkel jár(hat), melyekért érdemes akár évekkel kitolni a tanulmányi idő hosszát. A DÖK és a HÖK tagság esetében is előfordul pozitív,

* A nemzeti köznevelési törvény (2011. évi CXC. törvény) szerint az iskola diákköröket, diákönkormányzatot (DÖK) hozhat létre „a demokráciára, közéleti felelősségre nevelés érdekében" (48. §).

A diákönkormányzat célja a diákok érdekeinek és jogainak hatékony érvényesítése az iskolában; a tanulók véleményét a törvény szerint ki kell kérni. A DÖK tevékenységei alapvetően négy jogköréhez sorolhatók: döntési, egyetértési, véleményezési, javaslattételi jogkör (Baracsi et all. 6-7.)

Tehát a diákköröket és a DÖK-öt alapvetően jó törekvés érdekében a társadalmi részvétel és felelősségvállalás céljából hozták létre. Az önkormányzat az autonómia gyakorlási formája, mely magában foglalja a saját dönrést, az ügyek önálló intézését, a tagok céljainak megvalósítását és az érdekérvényesít is (Barakonyi, 2004).

illetve negatív diszkrimináció is mind a diákok/hallgatók, mind a tanárok/oktatók felől a megkérdezettek szerint.

A hallgatók, de még a tagok véleménye is megoszlik a hallgatói önkormányzatokról és munkájukról a beszélgetések alapján. Sok olyan tevékenységet végeznek a HÖK-ösök, amelyek a tanulók hétköznapi életében nem látványosak. Ezen kívül a HÖK-ök struktúrája intézményenként eltér és általában többszörösen összetett rendszer, amelyben vannak jól működő és diszfunkcionális részek is. A hallgatókat még az őket érintő kérdésekkel, rendezvényekkel (kivéve a bulikat) sem érik el sokszor - a HÖK-ös résztvevők szerint. Ennek fő okaiként azt határozták meg az interjúalanyok, hogy a tanulók nem olvassák el az e-maileket, Facebook híreket, nem foglalkoznak a poszterekkel, stb. Érdektelenséget mutat az is, hogy a hallgatói önkormányzati tagokra való szavazást sem veszi komolyan a legtöbb hallgató. A beszélgetéseken hallottak alapján, sok esetben aktív személyes részvételt igénylő módon *„meg kell állítani"* (FCS5) az embereket, hogy leadják a voksaikat. Részben ennek következménye, hogy a hallgatói önkormányzatok megítélése a külső szemlélődők szempontjából többnyire semleges, vagy esetleg negatív.

3.4 Ifjúsági szervezetek

A fókuszcsoportos beszélgetéseken résztvevő ifjúságsegítők szerint az ifjúsági szervezetek sok esetben nem tudnak találkozni a fiatalokkal, és még ha sikerül is nekik, nehéz felkelteni az érdeklődésüket bármilyen tevékenység iránt – beleértve a társadalmi részvételt is. Tehát nem csak a fiataloknak kell motiválhatónak lenniük, de az őket fogadó ifjúságsegítőknek, szakembereknek is sok energiát kell befektetniük ebbe a folyamatba. (Kitekintve a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 - Az ifjúságkutatás első eredményei c. kiadványban megjelenő adatokra, elmondható, hogy a fiatalok csak negyede kapcsolódik valamilyen módon szervezetekhez.)

A magyar kormány által 2012-ben bevezetett közösségi önkéntes szolgálat elősegítheti a fiatalok találkozását az iskolán kívül más állami intézményekkel, illetve civil- és egyházi szervezetekkel. A *„kötelező önkéntesség"* – ahogy több beszélgetésen is említették – lehetőség, hogy a fiatalok (jó esetben új és pozitív) közösségben legyenek, és olyan tevékenységeket próbáljanak ki, olyan élményeket szerezzenek, amelyekre máshol nem lenne lehetőségük. Az iskolai közösségi szolgálatot a fókuszcsoporton résztvevők jó és rossz tapasztalataiknak megfelelően vegyesen értékelték, de sokan láttak potenciált benne a társadalmi részvétel előremozdítása szempontjából.

4. Fiatalok véleményének eljuttatása a politikusokhoz

Kutatásunk egyik lényeges kérdése nyomán arra kerestük a választ, hogy milyen tapasztalataik vannak a válaszadó fiataloknak, hogyan tudják eljuttatni véleményüket a politikusokhoz, a döntéshozókhoz.

A fiatal korosztályt több részre bontva a fókuszcsoportos interjúkon megkérdezett ifjúságsegítők úgy gondolták, hogy a középiskola végéig a diákok jellemzően nem tudják eljuttatni véleményüket a döntéshozókhoz, mert nem tudják, hogyan kell. Jellemzően ekkor még nem merik elmondani meglátásaikat, attól az egy-két kivételtől eltekintve, aki *„magabiztosabb DÖK-ös"*. A beszélgetésekbe bevont középiskolások véleménye egységes abban a tekintetben, hogy hiába akarnának ők beleszólni nagyobb döntésekbe, nem kapnak teret és lehetőséget. Néhány rátermettebb fiatal lát esélyt véleménynyilvánításra az Országos Diákparlamentben, bár nem elég erőset. A már érettségizettek között jó néhányan kifejezték, hogy bíznak korosztályukban, hogy ki tudnak állni érdekeik mellett (példaként említették az internetadót). Többen az interjúalanyok közül hosszútávon gondolkodva a közösségépítésben, illetve olyan képviselők megválasztásában látják ennek lehetőségét, aki a fiatalok érdekét képviselik.

Bár kifejezték a résztvevők, hogy ők lelkesek az érdekképviseletben, ebből fakadóan jellemzően többször el is juttatják véleményüket a döntéshozókhoz (bár az út idáig is nehéz sokszor). A megkérdezettek szerint probléma inkább azzal van, hogy a döntéshozók nem motiváltak változtatni a helyzeteken. A gondolkodásmód megváltozását, szemléletváltást sürgettek a legtöbb fókuszcsoportban, kortól függetlenül. Kifejezték, hogy trendváltásra lenne szükség, *„hiszen más EU országokban például pozitív az a felfogás, hogy a politikus leül egy ifjúsági szervezet vezetőjével és megbeszélik a problémáikat. Magyarországon nem lehet még érezni ezt."* – *FCS1*. A csoportokon résztvevő középiskolások – az iménti gondolatba illeszkedve – a maguk nyelvén ifjúsági kerekasztalt és olyan fogadóórát javasoltak, ahová a politikusoknak kellene elmenniük beszélgetni az ifjúság képviselőivel; az idősebbek pedig olyan szervezeteket szeretnének, amelyekre hallgatnak a döntéshozók, és amelyek véleményét ki kellene kérniük egy-egy, az ifjúságot érintő döntés meghozatalánál.

5. Informálódás, tájékozódás

Ahhoz, hogy valaki felelősséget tudjon vállalni a tetteiért, tisztában legyen döntései következményeivel és részt vegyen a társadalom ügyeiben, tudnia kell, hogy mi történik körülötte, az országban és a nagyvilágban – ezt a gondolatot több beszélgetésen is megfogalmazták a megkérdezettek. Több interjún felmerült, hogy a fiatalok egy részénél (már) ez a lépés hiányzik a társadalmi részvétel előkészítésében.

Mind ifjúságsegítők, mind fiatalok arról számoltak be a fókuszcsoportos interjúk keretében, hogy a politikai, közéleti információk szerzése és átadása a család és barátok után nagyrészt az online térben történik, de továbbra is

jellemző a televízió használat is, amelyre leginkább a szülőknek van hatása. Komoly problémát jelent a tudatosság szempontjából, hogy az információk hitelességét kevesen ellenőrzik – a megkérdezettek közül is kevesen veszik hozzá a fáradtságot.

6. Online jelenlét

A mai 14-30 éves korcsoport megosztott az online – offline lét szempontjából a fókuszcsoportos interjúkon elhangzottakra alapozva: ifjúságsegítők és középiskolások szerint is jellemző a fiatalabbak egy jelentős részére, hogy *„a mellettük ülő társukkal is inkább online beszélgetnek, mint szóban"*. Ez többek meglátása szerint veszélyezteti a valós kapcsolataikat, de közben kiderül, hogy a mindennapi életük szempontjából sokszor nélkülözhetetlen eszköz számukra is az internet. A virtuális világon belül is kiemelt jelentőséget tulajdonítanak az interjúalanyok a Facebooknak, ami számos lehetőséggel szolgál a társadalmi részvétel tanulásához és gyakorlásához is, bár a megkérdezettek szkeptikusak voltak az internetes közérdekű kezdeményezések megvalósulási esélyei tekinterében.

A csoportos beszélgetéseken megkérdezett ifjúságsegítők szerint is megfigyelhető az online és offline világ kettős léte. Úgy vélik, mivel sokat vannak online a mai fiatalok, és emellett hiányoznak a fizikálisan (pl: családban) megélt, személyes tapasztalok, így *„az offline, fizikai valóságban való … életvezetés az, ami eléggé problémás náluk" (FCS5)*. A közösségi és a szociális kapcsolatok sokkal kevésbé tudnak kialakulni a gyerekek között, mint akár 10-20 évvel ezelőtt. Mindezek mellett a fiatalokban megvan az igény a közösségi létre, azonban sokan közülük *„mégse tartoznak sehová." (FCS7)*

7. Közösség iránti vágy

Nagyon erősen megjelenik a(z elfogadó) közösségre való igény a beszélgetéseken, még ha ezt sokszor az ifjúság tagjai nem is tudatosítják magukban. A fiatalok szeretnének másokhoz-egymáshoz kapcsolódni: az ifjúsági szervezetek lehetőséget adnak arra, hogy ezt megtegyék, és biztonságos tereper nyújtanak a szociális készségek gyakorlásához és fejlesztéséhez.

A fókuszcsoportos beszélgetésekből kiindulva érdemes lenne megpróbálni a közösséghez tartozás élményével megfogni a fiatalokat és motiválni őket a társadalmi részvételre (ld. még: 2. A társadalmi részvétel fogalma).

Mellékletek

Fogalommagyarázat

DIÁKÖNKORMÁNYZAT (DÖK): A közoktatásban tanulók bizonyos önkormányzati jogokkal felruházott szervezete. Működési kereteit minden esetben a meghatározott jogosítványokat átengedő oktatás-igazgatás vagy iskola vonja meg. (Pedagógiai Kislexikon) A tanulók és/ vagy tanulóközösségek és/vagy diákkörök által létrehozott, a tanulók érdekeinek képviseletére, jogaik és érdekeik érvényesítésére és igény szerint közös tevékenységük szervezésére alakított szervezet. (Magyarországi Diákönkormányzatok Egyesülete 2009)

EVS: Az Európai Önkéntes Szolgálat a Fiatalok Lendületben Program keretében valósul meg. Célja a fiatalok bevonása önkéntes társadalmi tevékenységekbe világszerte. (European Commission 2015)

FLASHMOB: csoportos megmozdulás előre egyeztetett időpontban és helyszínen, melynek célja felhívni a figyelmet valamilyen (társadalmi) problémára. Általában interneten vagy sms-ben szerveződik. Fontos eleme, hogy a résztvevők hirtelen bukkannak fel és a rövid akció után el is tűnnek. (BAMA 2008, B. M. 2008)

HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZAT (HÖK): felsőoktatási intézményekben alapvetően érdekképviseleti célokra létrejött szerveződés, amelyek alapítványokon, egyesületeken, szolgáltató szervezeteken, intézményen belüli szervezeteken keresztül sokszor a civil szférához kapcsolódnak. (Kucsera 2010)

ISKOLAI KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT: 2012-től az érettségi bizonyítvány megszerzésének kötelező előfeltétele 50 óra önkéntes jellegű tevékenység elvégzése, amelyet a 9–11. tanévekben kell teljesíteni [20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 133. § 1-9.)]. (Bodó 2014)

KÖZÖSSÉGI MÉDIA: olyan internetes médium, amelyet tagjai töltenek fel tartalommal, és amelyen a résztvevők szabadon véleményezhetik egymás megosztásait. (Eszes 2013)

MINŐSÉGI EGYÜTT TÖLTÖTT IDŐ: olyan együttlét, mely során a felek osztatlan figyelmet fordítanak egymásra. Kiemelten a családban, illetve párkapcsolatban eltöltött időre vonatkozóan jelenik meg a szakirodalomban. (Chapman 2009)

ONLINE KÖZÖSSÉG: olyan internetes csoportosulás, amely közös érdeklődés és/vagy közös cél mentén köti össze tagjait függetlenül attól, hogy azok ismerik-e (már) egymást a való életben (is). A közösség működéséhez szükség van legalább egy bizonyos fokú aktivitásra, illetve a lehetőségre, hogy kollektív értékrend alakuljon ki. (Pataki 1982, hivatkozik rá Andorka 2006, Szalóki 2006, Fejes 2007)

Összegzés: Reflektálás az ajánlásokra*

1.sz. táblázat: Ajánlások és a csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok

Megteremteni a részvétel kultúráját az iskolában	1. ajánlás	A tagországoknak be kéne vezetnie és támogatnia egy olyan keretrendszert az oktatási intézményekben, mint például a hallgatói önkormányzatokat és egyéb tanulói kezdeményezéseket, amelyek lehetővé teszik és biztosítják a diákok elköteleződését, hogy a döntéshozók között lehessenek az oktatási intézményekben.
	A csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok	A diákönkormányzatok már jelen vannak a magyar iskolákban, azonban működésükben segítségre szorulnak: egyrészt teret kellene engedni a diákoknak saját érdekük minél harékonyabb képviseletére, másrészt érdemes lenne DÖK-segítő tanárt alkalmazni. A társadalmi részvétel tanulásához a diákság nyitottságán túl – véleményük szerint – felkészült és lelkes tanárokra, megtartott társadalomismeret és vitakultúrát oktató tantárgyakra van szükség.
	2. ajánlás	Az oktatási intézményeknek fel kéne ismerniük az állampolgári részvétel különböző formáit, mint például az önkéntességet, hogy ösztönözzék a kulturális részvételt az iskolában.
	A csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok	A fókuszcsoportos beszélgetéseken résztvevő ifjúságsegítők szerint az iskolai közösségi szolgálat jó lehetőség a fiatalok bevonására az ifjúsági szervezetek munkájába, az érdeklődésük felkeltésére, illetve a társadalmi részvétel serkentésére, ami korosztálytól függetlenül nagy kihívást jelent. De ahhoz, hogy ez sikerüljön, nem csak a fiataloknak kell nyitottnak lenniük, hanem a szervezeteknek is sok energiát kell fektetniük a motiválásukba. Az interjúalanyok a társadalmi részvétel jó példájának tartják az Európai Önkéntes Szolgálatot (EVS). Javaslatként fogalmazódik meg, hogy DÖK-ös rendezvényeken akár megjelenhetnének az ifjúsági szervezetek olyan programokkal, amelyekkel be tudják vonni a diákokat. Általánosságban érdemes lenne megkönnyíteni a civil szervezetek bekapcsolódását az iskola életébe, vagy legalább biztosítani, hogy elérjék programjaikkal a fiatalokat. Kívánatos lenne egy olyan személy alkalmazása az iskolában, aki közvetít az ifjúsági szervezetek és az iskola (valamint a diákok) között lokális szinten. Lehetne ez a személy az iskolai szociális munkás/gyermekvédelmi szakember, akinek van jogköre rendezvényeket szervezni, illetve a fiatalokkal oktatási kereteken kívül, de az iskolában foglalkozni (pl: prevenció). Esetleg a diákönkormányzati tagokat is össze tudja fogni.
	3. ajánlás	A tagállamoknak fejleszteniük vagy integrálniuk kéne az állampolgári ismereteket a tantervbe a formális oktatás minden szintjén, átadva helyi, nemzeti, európai és globális perspektívát. A formális oktatást biztosítóknak fel kéne használnia nem-formális oktatási módszereket, hogy bátorítsák a kritikai gondolkodást és lehetővé tegyék a fiataloknak bármilyen háttérrel rendelkeznek is, hogy olyan attitűdjeik és értékeik fejlődjenek ki, amelyeknek köszönhetően aktív társadalmi életet kívánnak élni. Felkérjük a CULT** bizottságot, hogy támogassa az állampolgárságra nevelés vitáját az Eutópai Parlamentben.
	A csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok	A 3. ajánlásban említett kritikai gondolkodásra és érveléstechnika, retorika tanulására szívesen vállalkoznának a megkérdezettek. Kiemelték továbbá, hogy szívesen meghívnának olyan embereket, akik részt vállalnak valamilyen társadalomsegítő munkában, így személyes testközeli példa felkelthetné az érdeklődést a többi diákban is. Főleg az ifjúságsegítők hívták fel a figyelmet arra, hogy szükség van olyan, az iskolához kapcsolódó közösségi terekre és helyekre, melyek a non-fotmális oktatás módszereivel képesek egy harmadik, oktatási intézménytől és családtól független szempontot mutatni a gyerekeknek, fiataloknak. Ezzel a külső szempontúságukkal tágítják a fiatalok látószögét és olykor pótolnak otthonról hozott hiányosságokat. Ezen ötlet fogalmazódott meg a Demokratikus Ifjúságért Alapítvány (DIA) által 2015 tavaszán végzett kutatásban is (Benkő 2015): az ifjúsági klubok teret és időt tudnak adni olyan eszmecseréknek és vitáknak, melyre az iskolai órák alatt nincs mód. Így segíthet olyan ismereteket pótolni is, melyet otthon nem kap meg a fiatal, s az iskola sem tudja ezt a hiánypótlást felvállalni. Az egyik fókuszcsoportos intetjú során megemlítették az ifjúságsegítők, hogy a fiatalokat a médiával és audio-vizuális kulturális ismeretekkel tudják bevonni politikai és társadalmi témájú beszélgetésekbe. Érdemes lenne szélesebb körben teszrelni ezen gyakorlatukat.
Fiatalok bevonása a politikai döntéshozatalba	5. **ajánlás**	A helyi, regionális és nemzeti szintű hatóságoknak biztosítania kell a nem-kormányzati szervezetek teljes részvételét a fiatalokat érintő döntéshozatalban azáltal, hogy átlátható, fenntartható és együttműködésen alapuló struktúrákat valósítanak meg, illetve anyagi támogatást nyújtanak.
	A csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok	Magyarországon egyelőre kevéssé valósul meg az együttműködés az ifjúsági szervezetek és a hatóságok között. A fókuszcsoportos beszélgetésen résztvevő ifjúságsegítők szerint az ő szervezeteiknek nincs lehetősége arra, hogy beleszóljanak a politikába, illetve ha lenne is tá valamilyen platform, erről nem kapnak megfelelő tájékoztatást. Ezen a helyzeten talán a Nemzeti Ifjúsági Tanács és kezdeményezései tudnak segíteni (és ezt is várják el tőle az interjúalanyok, akik már hallottak a tevékenységéről). Amit még kifogásoltak az interjúalanyok: az anyagi támogatások elosztása, illetve azok alacsony volta.

A döntéshozók fiatalok iránti elkötelezettségének és kötelezettségvállalásának erősítése	7. **ajánlás**	A döntéshozóknak minden szinten többféle célzottan ifjúsági módszert felhasználva folyamatosan nyíltan és befogadóan kéne megvalósítania a politikai kultúra kommunikációját, hogy biztosítsák az átláthatóságot és a döntéshozók felelősségre vonhatóságát.
	A csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok	A 7. és 10. ajánlást alátámasztani látszik a fókuszcsoportokon résztvevők fokozott online jelenléte, illetve, hogy azoknak, akik a legtájékozottabbak, és akik leginkább aktivizálhatóak, az egyik fő hírforrása a Facebook. Ez alapján indokolt lenne az internetre támaszkodni és fiatalbarát megfogalmazással, őket érintő témákon keresztül, illetve a korábbiakban felmerült jellemző problémákra adandó válaszlehetőségek – fontos, hogy legyen alternatívák – felmutatásával elérni. (Ilyenek például a céltalanság és a jövővel kapcsolatos bizonytalanság.)
Az ifjúsági munka szerepének erősítése a minden fiatalt érintő politikai felfegyverzésben	9. **ajánlás**	Arra bíztatjuk az európai intézményeket és tagállamokat, hogy indítsanak szektorközi kezdeményezéseket és hosszú távú partnerségeket minden szinten az ifjúsági munkásokkal és nem-kormányzati szervezetekkel annak érdekében, hogy tudást adjanak át és fejlesszék minden fiatal politikai részvételi kompetenciáit.
	A csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok	Az ifjúsági terek és helyek, ahol több szakma képviselői tudnak találkozni fiatalokkal, megvalósulási lehetőséget adhatnak az ajánlások 9. pontjában említett szektorközi együttműködéseknek.
Fiatalbarát eszközök fejlesztése a politikai részvételhez	10. **ajánlás**	A magán és nyilvános szervezeteknek be kéne vonnia mindenféle háttérrel és identitással rendelkező fiatalokat a politikai részvételüket serkentő internetes eszközök fejlesztésébe, megvalósításába és ellenőrzésébe. Hogy biztosítsák a fiatalok részvételének elismerését és fenntartsák részvételüket a politikai folyamatokban, az internetes eszközöket offline módszerekkel kéne kiegészíteni és tartani egy utólagos értékelést, amely során a döntéshozók elmagyarázzák hogyan vették figyelembe a fiatalok hozzájárulását.
	A csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok	Több beszélgetésen felmerült a kérdés, hogy esetleg valamilyen közügy kapcsán érdemes lenne-e létrehozni Facebook oldalt, vagy csatlakozni egyhez, de legtöbben szkeptikusan álltak a kérdéshez és nem gondolták, hogy ilyen módon eredményt lehetne elérni, illetve volt olyan is, akinek konkrét negatív tapasztalata volt ezzel kapcsolatban. Az egyik csoport szerint nem a közösségi médián való terjesztés és a „lájkok" begyűjtése okozza a nehézséget, hanem az a lépcsőfok hiányzik, ahol ezek a gondolatok, célok kikerülnének ebből a zárt világból és megvalósulnának, vagy bekerülnének a televízióba, újságokba, hogy nagyobb célközönséghez jussanak el. A 10. ajánlás alapján ezen a fronton is érdemes lenne bekapcsolódnia a különböző szervezeteknek és bebizonyítania, hogy az ilyen jellegű kezdeményezések érhetnek el eredményeket, akár speciális, erre a célra kialakított programokkal. Az internet nagy potenciált hordoz magában a fiatalok társadalmi részvételének motiválása tekintetében, de nincsenek kihasználva a kínálkozó lehetőségek. Érdemes lenne pilot programokat kialakítani, melyek megmutatják, hogy egy virtuális kezdeményezés hogyan materializálódik offline és ezután hogyan ér el kézzel fogható eredményt a kitűzött cél tekintetében.
A lokális és közvetlen demokrácia fejlesztése	12. **ajánlás**	A tagállamoknak, helyi és regionális hatóságoknak elő kéne segítenie a demokratikus helyi és regionális ifjúsági önkormányzatok, vagy azoknak megfelelő ifjúsági platformok megalakulását és megerősítését, amelyeknek nyitottnak, befogadónak és fenntarthatónak kéne lenniük annak érdekében, hogy (családi) háttértől és identitástól függetlenül minden fiatalt hozzásegítsenek és támogassanak a döntéshozatali folyamatban való részvételben és bevonódásban a Fiatalok települési és regionális közéletben való részvételéről szóló európai karta*** (Helyi és Regionális Önkormányzatok Állandó Konferenciája, Európa Tanács) szerint.
	A csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok	Vannak olyan települések, ahol létrejöttek például Városi Diákönkormányzatok, megvalósítva ezzel a 12. ajánlás egy részét. Azonban ez a gyakorlat még nem általános. A fókuszcsoporton résztvevők között volt, aki említette, hogy az Országos Diákönkormányzattal és az ottani képviselőkkel is van kapcsolata. Ez külön motivációt jelent számára, hogy helyi szinten aktívabban szerepet vállaljon a közügyekben.
A részvétel alternatív formáinak fejlesztése	13. ajánlás	A tagállamoknak és az ifjúsági szervezeteknek fel kéne ismernie és hatékonyabban kiaknáznia a fiatalok politikai részvételének alternatív formáit**** azzal a céllal, hogy hozzájáruljanak a vitához és a döntéshozatali folyamatokhoz.
	A csoportokon felmerült kapcsolódó gondolatok	A flashmobok alkalmasak lehetnének a fiatalok véleményének kinyilvánításához több fókuszcsoport-résztvevő szerint, azonban kétségeket ébresztenek bennük azok „sikertelensége", vagyis, hogy a kitűzött (társadalmi) célt nem érik el vele, még ha kellemes közösségi élményt jelent is.

* Trio Presidency Italy-Latvia-Luxembourg (2015): Final Joint Recommendations on „Empowerment of young people for political participation in the democratic life in Europe"; http://www.ifjusagitanacs.hu/docs/EUYC_Recommendation%20LUX_%20FNL%20(1).pdf Ajánlások szabadfordításban.

** Kultúra és oktatás. [Az Európai Parlament honlapja: http://www.europarl.europa.eu/committees/hu/cult/meetings.html# (2015. 09. 29.)

*** http://www.europatanacs.hu/pdf/Miniszteri_Bizottsag_13_ajanlasa.pdf (2015. 09. 30.)

**** minden olyan politikai részvételi forma, amely az intézményes keretek kívül valósul meg

Felhasznált irodalom

Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába.* Osiris Kiadó, Budapest

Arnstein, S. R. (1969): *A Ladder of Public Participation. Journal of the American Institute of Planners*, 4:216–224.

BAMA (2008): *Villámdemonstráció a pécsi kultúráért.* 2008. február 15. 17:32 , Legutóbb frissítve: 2008. február 15. 18:14 (d) http://www.bama.hu/baranya/kozelet/villamdemonstracio-a-pecsi-kulturaert-121993 (Letöltve: 2015. december 15.)

Baracsi Á. – Hagymásy K. – Márton S.: *Nevelési gyakorlat változó iskolai színtereken – Diákönkormányzatok az iskolában* http://www.nyf.hu/bgytk/sites/www.nyf.hu.bgytk/files/docs/05e_diakonkormanyzat.pdf (Letöltve: 2015. december 15.)

Barakonyi K. (2004) *Rendszerváltás a felsőoktatásban.* Budapest, Akadémiai Kiadó

Benkő F. (2015): Közügyek és politika a fiatalok szemszögéből In: *Tani-tani Online.* 2015. dec. 01. - 08:01 By matelencse http://www.tani-tani.info/kozugyek_es_politika (Letöltve: 2015. december 15.)

Bittner Z. – Dr. Kehl D. – Dr. Szűcs K. (2013): Az országos megkérdezés eredményei. Kutatási jelentés. *TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016 Tudománykommunikáció a Z generációnak* http://www.zgeneracio.hu/tanulmanyok (Utoljára ellenőrizve: 2015. december 15.)

Bittner Z. (2013) A 15-29 éves korosztály revékenységszerkezete az időmérleg-vizsgálatok tükrében. *TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016 Tudománykommunikáció a Z generációnak* http://www.zgeneracio.hu/tanulmanyok (Uroljára ellenőrizve: 2015. december 15.)

B. M. (2008): Netes „gerillaakció" a Széchenyi téren. 2008. február 15. péntek 18:23 http://www.pecsiujsag.hu/pecs/hir/helyi-hireink/netes-gerillaakcio-a-szechenyi-teren (Letöltve: 2015. december 15.)

Bodó M. (2014): A közösségi szolgálat 2011-es bevezetése és tanulságai. In: *Új pedagógiai szemle*, 2014. (64. évf.) 3-4. sz. 47-68. old.

Chapman, G. (2009): *Egymásra hangolva. Öt szeretetnyelv a házasságban.* Férfikiadás. Harmat Kiadó

Dr. Eszes I. (2013): *Digitális marketing.* http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/0007_e4_digitalis_marketing_scorm/a_kozossegi_media_fogalma_w0NOGk1cQOiR2A0n.html (Letöltve: 2015. december 15.)

European Commission (2015): Erasmus+ Programme Guide. http://www.naerasmusplus.cz/file/1063/2015_programme_guide_en_3_version-pdf/ (Letöltve: 2015. december 15.)

European Youth Portal (2014): Mi a strukturált párbeszéd? https://europa.eu/youth/node/18493_en (Letöltve: 2015. december 15.)

Fejes J. T. (2007): Online tanulóközösségek. *Iskolakultúra* 2007/4 http://www.staff.u-szeged.hu/~fejesj/pdf/Fejes_2007_Online.isk.pdf (Letöltve: 2015. december 15.)

Hart, R. (1992): Children's Participation: from Tokenism to Citizenship. Unicef: Innocenti Essays No. 4. Firenze. http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf (Letöltve: 2015. december 15.)

Kucsera T. G. (2010): *Az országos felsőoktatási hallgatói képviselet és a magyarországi hallgatói önkormányzati modell fejlődéstörténete 1988-2008.* Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola A kormányzás területi, történeti és társadalmi dimenziói Polirikatudomány Program, Pécs http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/kucsera tamasgergelyphd.pdf (Letöltve: 2015. december 15.)

Kutatópont (2012): *10 kérdés az ifjúságról. Magyar Ifjúság 2012 kutatás első eredményei.* Kutatópont, Budapest. http://kutatopont.hu/files/2012/02/magyar_ifjusag_2012.pdf (Letöltve: 2015. december 15.)

Magyarországi Diákönkormányzatok Egyesülete (2009): A diákönkormányzat. In: Osztályfőnökök Országos Szakmai Egyesülete honlapja. 2009. április 17. http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=647 (Utoljára ellenőrizve: 2015. december 15.)

Nagy Á. - Székely L. (szerk.) (2014) *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012.* Budapest, ISZT Alapítvány-Kuratópont http://kutatopont.hu/files/2012/02/Magyar_Ifjusag_2012_MASODKEZBOL.pdf (Letöltve: 2015. december 15.)

Olasz elnökség honlapja (2015): Európai Ifjúsági Konferencia http://www.eu2015lu.eu/en/agenda/2015/09/21-24-conf-education-jeunesse/index. html (Letöltve: 2015. december 15.)

Paraki F. (1982): *Az én és a társadalmi azonosságtudat.* Kossuth Kiadó, Budapest

Pedagógiai Kislexikon http://www.kislexikon.hu/diakonkormanyzat.html (Letöltve: 2015. december 15.)

Subrahmanyam, K., Greenfield, P. M. (2008): Virtual worlds in development: Implications of social networking sites. In: *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 417–419.

Szalóki G. (2006): Virtuális együttlét, valós siker: az online közösségek. In: *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 53. évfolyam (2006) 9. szám http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4503&issue_id=475 (Letöltve: 2015. december 15.)

Szanyi F. E. – Lukács Á. – Susánszky P. (szerk.)(2013): *Fiatalok közösségben – elméletek, gyakorlatok. Kisközösségi ifjúságnevelés Fiatalok közösségben támogatása.* A Társadalmi Megújulás Operatív Program TÁMOP-5.2.8/12/1-2013-0001 számú „Kisközösségi ifjúság nevelés rámogarása" című projekt „Kisközösség- fejleszrési módszertan kialakítása". http://bgazrr.hu/_dbfiles/htmltext_files/2/0000000212/Fiatalok%20kozossegben%20 modszerrani%20kezikonyv.pdf (Letöltve: 2015. december 15.)

Székely L. (szerk.)(2014): *Magyar Ifjúság 2012.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifjusag_2012_ranulmanykotet.pdf (Letöltve: 2015. december 15.)

Trio Presidency Italy-Latvia-Luxembourg (2015): *Final Joint Recommendations on „Empowerment of young people for political participation in the democratic life in Europe"* http://ifjusagiranacs.hu/dokumentumok (Uroljára ellenőrizve: 2015. december 15.)

Ujhelyi A. (2014): a Facebook szociálpszichológiája. Szakirodalmi összefoglaló. In: Alkalmazott Pszichológia 2014, 14(1):113–132. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2014/05/APA_2014_1_Ujhelyi.pdf (Letöltve: 2015. december 15.)

Magyar Ifjúság Kutatás 2016 - Az ifjúságkutatás első eredményei c http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/atoms/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web_0.pdf (Letöltve: 2017. június 15.)

SZOMBATHELYI SZILVIA

Magyarországi ikervizsgálatok

Ez év végén fog megjelenni a Medicina kiadónál egy ikerepidemiológiai könyv, amely ikerkutatásokkal foglalkozó orvosok és szociológusok írásait gyűjtötték össze. E kötet kapcsán tettünk fel kérdéseket dr. Tárnoki Ádámnak, dr. Tárnoki Dávidnak, akik orvoskutatók és dr. Pári András szociológusnak.

Mi az orvosi kutatások jelentősége az ikervizsgálatokban? Miért érdemes ikreket kutatni?

A klasszikus ikervizsgálat során az ikrek genetikai hasonlósága (egypetéjű: közel 100%, kétpetéjű: 50%) segítségével tudjuk felmérni, hogy egy betegség/tulajdonság hátterében hány százalékban állnak genetikai vagy környezeti faktorok. A környezeti faktorok lehetnek közösek vagy egyéniek, az elsőre példa lehet az ikrekre ható méhen belüli tényezők, a család lakóhelyét érintő környezetszennyezés, tehát azok a tényezők, amelyek az ikerpárokat együttesen érinti. Egyéni környezeti faktorról pl. az életvitellel összefüggő (pl. dohányzás, testmozgás) tényezők kapcsán beszélünk. Ezt nevezzük ACE modellnek, ahol az „A" jelenti a genetikai faktort, a „C" a közös környezeti faktort, az „E" pedig az egyéni környezeti faktort.

A krónikus betegségekben különböző (diszkordáns) egypetéjű ikrek vizsgálatával tudjuk meghatározni, hogy milyen epigenetikai (DNS-en történő, annak aktivitását befolyásoló) változások okozták az egypetéjű ikerpár egyik tagjában a betegség kialakulását, mely a másikban nem (vagy még nem) alakult ki.

Az ikrekkel számos további kutatás végezhető, a lényeg, hogy a betegség kialakulása hátterének vizsgálatában, és ezen keresztül specifikus génterápia kialakításában is segítséget nyújthatnak.

A magyar orvosi ikerkutatások alapját a 2007-ben újraszervezett ikerregiszter jelenti, ahol eddig több mint ezer egy- és kétpetéjű ikerpár regisztrált. Az ikerregiszter alapján végzett vizsgálataink jelenleg többek között szív-érrendszeri és légzőrendszeri kutatásokra fókuszálnak. Az idén szeretnénk ún. populáció alapúvá bővíteni, ami azt jelenti, hogy az ország összes felnőtt ikerpárját megkeressük és felkérjük őket arra, hogy csatlakozzanak a regiszterbe a honlapunkon keresztül. Több mint 100 ezer ikret keresünk fel, reméljük, hogy a jelenlegi 2000 fős regiszterünk több tízezer fősre bővül, így a korábban említett epigenetikai vizsgálatokat el tudjuk végezni. Az ikerregiszter elérhető http://www.ikrek.com/ honlapon.

Hogyan kapcsolható össze az orvosi indíttatású ikerkutatás a társadalomtudománnyal?

A klasszikus ikerkutatások azon a felismerésen alapulnak, hogy a viselkedésünk, tulajdonságaink egy része örökölt, másik része pedig a környezeti hatások következtében alakult ki. Az úgynevezett ACE modell segítségével számszerűen, statisztikailag tudjuk meghatározni, hogy egy betegség vagy éppen egy tulajdonság kialakulásában a genetikai és a környezeti faktorok milyen arányban „felelősek".

Az ezzel foglalkozó tudományterületet hívjuk viselkedésgenetikának. A társadalomtudományok szemszögéből nézve is fontos kérdés, hogy a különböző viselkedésmódok, tulajdonságok, attitűdök stb. milyen mértékben genetikai meghatározottságúak, és a környezet mennyiben képes ezt befolyásolni. A viselkedésgenetika választ keres például arra, hogy az alkoholizmus, az agresszió vagy éppen a depresszióra való hajlam mennyiben genetikai eredetű vagy, hogy egy másik területet említsünk, a figyelemhiány kialakulása, megjelenése milyen mértékben köthető genetikai és milyen mértékben köthető környezeti hatásokhoz.

Egy társadalomtudós számára miért érdekesek az ikrek?

A társadalomtudomány, szociológia nem foglalkozik az ikertémával, azonban a pszichológia már annál inkább. Amit tudunk, hogy hazánkban néhány statisztikai közlemény foglalkozott az ikerszületések gyakoriságával, azonban nem került soha a figyelem középpontjába. Ami számomra fontos és érdekes, hogy szociológiai értelemben egy speciális csoportról van szó. Keveset tudunk róluk és több a társadalomtudósok kérdése ezen a területen – nemzetközi viszonylatban is – mint a válaszok, tehát ez egy „kiaknázatlan terület" számos kutatási leherőséggel. Azonban azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ikerkutatás nagyban határterület más tudományokkal és az interdiszciplináris jellegéből fakadóan a kutatásokban perifériára kerül.

Ha a társadalomtudomány felől közelítünk, mit jelent az ikerszociológia?

Jó kérdés, talán hazánkban ilyen fogalom nincs is. Néhány nemzetközi tanulmányban megjelenik ez a fogalom, hazánkban egy kezem meg tudom számolni, hogy hányan foglalkoznak vele. Ikerszociológia röviden az ikrek és ikres családok társadalmi interakcióit, attitűdjeit kutatja, más tudományágakkal közösen. Nagyon fontos szerepet kap a pszichológia és orvostudomány eredménye ezen a területen illetve a statisztika, mely az ikerszociológiának mintegy keretet ad. Maga az ikerszociológia eredményeit pedig az orvosi és genetikai illerve családkutatások „használják fel" újra.

Számodra melyek a legérdekesebb témák?

Engem személyesen az ikres családok érdekelnek. Nagyon keveset tudunk tóluk. Sokszor az ikres családokat az egypetéjű ikresekkel azonosítják, azonban meg kell különböztetni öt nagyobb csoportot, persze matematikailag végig vehetnénk mennyi variáció van és akkor máris megközelítenénk a három számjegyű értéket.

Ami még számomra érdekes - és erre egy 2012-es szociológia felmérésben (Ikerfelmérés, 2012) ki is tértünk a kutatótársaimmal - az az ikres családok vagyoni helyzetet, jövedelmi státusza, a vallási, felekezeti illetve nemzetiségi megoszlása. Ezekről nincs vagy csak nagyon nehezen hozzáférhető adatok vannak, melyek több módszertani kérdést is felvetnek, így nem megbízhatóak, ezért indítottunk erre egy felmérést. Ebben a kutatásban kitértünk magukra az ikrekre is, közöttük azonban csak a felnőtt korú ikreket vizsgáltuk, míg az ikres családoknál csak a kiskorúakkal rendelkező szülőket.

Évente hány családban születnek Magyarországon ikerbabák?

A hivatalos adatok szerint évente 2500-3000 ikergyermek születik, mely közel 1400-1500 ikerszülést jelent. Ebbe beletartoznak a kettes-, hármas-, és négyes ikrek. A három főnél több ikerpárt többeseknek hívjuk, általában ők azok, akik kimaradnak a statisztikai elemzésekből, hiszen annyira kevesen vannak, hogy a kutatások során szinte mindenkit be kellene vonni, hogy érvényes legyen a kutatás. Évente 30-40 hármasikerpár születik Magyarországon.

Megfigyelhető-e az ikerszülésekben valamilyen tendencia?

A kilencvenes évek végén kezdődött el a magyar iker babyboom. Jelentősen megemelkedett az ikerszülöttek száma az összes születésszámhoz képest. Ennek hátterében az 1997-ben elfogadott, majd 1998-tól hatályos egészségügyi törvény állt, mely lehetővé tette ugyanis, hogy a reprodukciós eljárások során az anya méhébe több embriót ültessenek, így nagyobb sikerrel járhatott a gyermek(ek) kihordása.*

Magyarország mennyire illeszkedik a nemzetközi térbe ebből a szempontból?

Az iker- és többes születési arányok emelkedésének kezdete az európai országokban – országonként természetesen eltérően – az 1980-as évekig nyúlik vissza. Az arányszámok emelkedése a nyugat-európai országokban már a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején elkezdődött. Magyarországon az ikerszületések száma az elmúlt két évtizedben 35%-40%-kal emelkedett, a többes szülöttek arányának az ikerszülötteken belüli növekedése pedig már az 1980-as évek közepén elindult. Az ikerszületési arányszámok emelkedésének hátterében az „idősebb" – jellemzően a legalább 30 éves – anyák születésszámon belüli nagyobb aránya, az asszisztált reprodukciós eljárásokban részt vevő meddő párok számának növekedése és a gyermekvállalással összefüggő tényezők megváltozása játszotta a leghangsúlyosabb szerepet. A magyar anyák átlagéletkora a gyermekük születésekor – hasonlóan a nyugat-európai trendhez – az utóbbi évtizedekben lassan emelkedni kezdett. Az ikreket szülő édesanyák átlagéletkora az anyák körében mindig magasabb volt, mint az átlag, és az emelkedő trendet ez is követte, átlagosan közel 1,7–2 évvel voltak idősebbek ezek az anyák.

Az ikergyermekeket nevelő családokról mit tudhatunk a statisztikák alapján?

Az ikres családokról nagyon keveset tudunk a hivatalos statisztikák alapján, hiszen ha nyilvántattják őket, akkor nem publikálják ezeket az adatok, csekély jelenőségük, kis társadalmi súlyuk miatt. 2012-ben végeztünk két szociológus kollégámmal egy ikerfelmérést.** Több, ikres családokkal kapcsolatos kérdésre kerestük a választ és külön vizsgáltuk a felnőtt ikrek társadalmi szociológiai jellemzőit is.

Ami az ikreket nevelő szülőket illeti, a következőket találtuk és 2015-ben a Statisztikai Szemlében publikáltuk az eredményeinket: Az életkor befolyásolja az ikrek nemét

* Vannak országok – pl. Franciaország – ahol ezzel ellentétes protokollt követnek, mivel a többes ikerterhesség növeli a sikertelen terhesség és a koraszülés kockázatát.

** A kutatás eredményeiről itt lehet részletesen olvasni: Drjenovszky Zsófia – Hegedűs Rita – Pári András: Az ikerhelyzettel járó pozitívumok és nehézségek
http://socio.hu/uploads/files/2013_4/4ikrek.pdf

és azt, hogy egypetéjű vagy kétpetéjű ikrekről van szó. Az ikres anyák a 31,2 éves átlagnál idősebb korban (31,9 éves) nagyobb valószínűséggel szülnek kétpetéjű fiú páros ikreket, míg fiatalabb korban (30,5 éves) az egypetéjű lányok foganása valószínűbb. Az anya életkorának előrehaladtával időrendi sorrendben az egypetéjű lányok, majd kétpetéjű vegyes párosok, egypetéjű fiúk, kétpetéjű lányok és kétpetéjű fiúk születése domináns.

Természetes úton fogant a kutatásban részt vevő anyák ikergyermekeinek a 70 százaléka. Egypetéjűek természetes úton történő foganása gyakoribb, kétpetéjű iker szülöttek esetén 35-40 százalékban jelenik meg az asszisztált reprodukciós eljárás hatása. Az ikres családok 44 százaléka nagycsaládos, jellemzően legalább egy, az ikreknél idősebb testvér található ezekben a családokban.

A felmérésben részt vett ikres szülők általában az átlagnál magasabb iskolai végzettségűek, magasabb státuszú beosztásban dolgoznak (ez összefügghet a továbbtanulás és a karrier miatt kitolódott gyermekvállalással). Az anyák ötöde, az apák közel harmada legalább alsószintű vezető. Zigozitás tekintetében nincs eltérés a vezető beosztású anyák és apák ikergyermekei között.

Az ikres családok anyagi helyzetüket a gyermekek születésekor jobbnak ítélték meg, mint a kutatás időpontjában. Az apák nagyobb arányban válaszolták, hogy a család anyagi helyzete nagymértékben romlott az ikrek születését követően. Anyagi helyzet alapján a válaszadók három csoportba sorolhatóak, közülük a jómódúak helyzete romlott leginkább saját bevallásuk szerinr. Az anyagi helyzetükről pozitívan vélekedők jellemzően 30 évesnél fiatalabb anyák, a természetes úton fogant ikrek aránya átlag feletti (82%), a gyermekek már legalább iskoláskorúak, közel kétharmaduknak van legalább további egy testvére.

Az anyagi helyzetükről negatívan vélekedők jellemzően 31,7 éves vagy idősebb anyák, körükben a természetes úton fogantak aránya átlag alatti (62%), jellemzően óvodás korú ikreik vannak, és közel kétharmaduknak nincs további gyermeke. Az anyagi helyzetükről negatívan vallók 70 százaléka az ikrek születésekor az átlagosnál jobb vagy kifejezetten jobb helyzetben volt, vagyis ehhez képest „romlott" a helyzetük, tehát egy már meglévő viszonylag stabil és kiszámítható (átlagosnál jobb) anyagi helyzetből való visszalépés történt. A válság hatása és az élethelyzetből adódó nehézségek az ikres családok körében átfedik egymást.

Milyen kihívást jelent az ikerbabák nevelése a családoknak? Ezeknek a családoknak milyen speciális támogatásra lenne szükségek?

Erről igazán hiteles választ azok tudnak megfogalmazni, akik ikreket nevelnek. A kutatói oldalról azt tudom mondani, hogy a 2012-es kutatásunk során a következőket figyeltük meg.

A születés utáni időszakot igen megterhelőnek és intenzívnek értékelték a szülők. Vannak, akik csupán az első félévre tették ezt az időszakot, mások az első 2-3 évet jellemezték hasonlóan. „Se éjjelem, se nappalom..., nagyon-nagyon kimerítő és fárasztó volt úgy, hogy egyedül voltam velük."; „Csecsemőkorukban »futószalagszerűen« ment az etetés, altatás, kevesebb idő volt babusgatni őket." Egyéves kor alatt igen komoly szervezést igényel a gyermekek ellátása. Csecsemőkorukban az ikrek kimeríthetetlen energiát és időt igényelnek, ami hatalmas fizikai leterheltséget jelent nem csupán az édesanyának, hanem sok esetben az édesapának is. A szülők folyamatos túlterheltségről, stresszről és alváshiányról, a pihenési lehetőség teljes hiányáról számoltak be, ami szinte felemészti őket. „Szinte semmire nem jut időm, idegesebb vagyok, hisz ha az egyiket befejeztem, tudom, hogy van még egy másik is. Nincs lazsálás és nyugodt óra, csak a hajtás...". A legtöbb családban igen szoros napirendet követnek. Játékra alig van idő az egész napot kitöltő kötelező teendők mellett. „Dupla munka a gyermekekkel – pl. dupla pelenkázás, fürdetés, tornáztatás, mosási és vasalási mennyiség, kaja, amit nekik kell készíteni (személyre szabva) –, gyakran alszanak felváltva, ami megnehezíti a házimunka végzését." Egyes kutatások vizsgálják ezek szülő-gyermek kötődésre és a gyermekek nevelésére gyakorolt hatását, illetve, hogy ez mennyiben magyarázza az ikrek egymás közötti kapcsolati dinamikáját (együttműködés vagy ennek teljes hiánya, szinte taszítás).

Az állam által nyújtott juttatásokat a kutatásunkban vegyesen ítélték meg a szülők. Volt, aki az ikrek előnyeit csupán annyiban látta, hogy hosszabb ideig jár és dupla összegű a gyes. Más szempontból is kedvező, hogy akár iskolás korukig otthon maradhat a szülő, hiszen így a gyermekek gondozását egyszerűbb megoldani, mint munka mellett. Az ikresek emellett dupla családi pótlékban részesülnek, továbbá a hosszabb gyes időszakához kapcsolódik a kisgyermekes bérlet használata is. Ugyanakkor a gyed összege nem duplázódik, ugyanannyi, mint egy gyermek esetén, ami a dupla anyagi kiadások miatt komoly nehézséget jelent a családok költségvetése számára. Én azt gondolom, hogy az anyagi, pénzügyi téren nehezebb ikreket nevelni addig, amíg iskolások nem lesznek a gyerekek. Talán ezt alátámasztja az is a felmérésünkből, hogy az anyagi helyzetükről pozitívan nyilatkozók többségének már iskoláskorúak a gyermekei.

FARKAS PÉTER

Ferge Zsuzsa: Magyar társadalom – és szociálpolitika 1990–2015 című kötetéről

(Osiris Kiadó, Budapest)

A szerző (és tanítványaiból álló, fejezeteket készítő szerző társai: Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Misetics Bálint, Nagy Ádám, illetve társszerzőik: Szikra Dorottya, Tausz Katalin, Velkey Gábor) arra vállalkoztak, hogy elemzik a rendszerváltozás óta eltelt időszak társadalom – és szociálpolitikájának változó viszonyait. A szerzők reménye szerint munkájuk szociálpolitikai tankönyvként is hasznosul majd. A több mint 500 oldalas átfogó kötetnek csak a szakirodalmi bibliográfiája több mint 700 hivatkozott mű.

Ferge Zsuzsa és szerzőtársai az ún. „Európai Szociális Modell" híveiként fogalmazzák meg gondolataikat. Ennek megfelelően vallják, hogy a szociálpolitika nem csak szakterület, hanem egyben értéktelített közpolitika is. A társadalompolitika értékeinek három nagy forrása van felfogásukban:

A zsidó – keresztény vallási parancsok sora, többek között a gyengék segítéséről, az adakozó szeretetről, az idegen elfogadásáról szól.

A másik a felvilágosodás öröksége a szabadságról, egyenlőségről, testvériségről, illetve az igazságosságról, emberi jogokról és méltóságról.

A harmadik a szociáldemokrata eszmerendszer, amely a kapitalista piaci társadalom igazságtalan és létbiztonságot aláásó működését kívánja demokratikus módszerekkel korlátozni, állami beavatkozások segítségével ellensúlyozni.

A könyv első nagyobb egysége a társadalom – és szociálpolitika fogalmait bontja ki. Egy – egy fejezet részletezi a szociálpolitika tartalmát, termeléshez és elosztáshoz való viszonyát, demokratikus jellegének elveit, az elosztásban kiemelt szerepet játszó központosított redisztribúció, az államháztartás bevételeinek és kiadásainak mibenlétét.

Minden területen követik a kormányzat tevékenységét, a konkrét intézményekhez való viszonyát a központi államnak és a helyi önkormányzatoknak. Elemzik a szociálpolitika elosztási módszereit, hogy azok mennyire voltak hatékonyak, s különböző társadalmi csoportok hogyan részesültek a közös kötelezettségekből és a közjavakból.

Az utolsó fejezet a 25 év szociálpolitikai tárgyú törvényeit elemzi. mintegy 600 törvényt vizsgál, hogyan érintették e jogszabályok a jogokat, méltóságot, szabadságot, szociális állampolgárságot. Növelték – e vagy csökkentették az újraelosztást, illetve hogyan működtek a társadalmi párbeszéd intézményei. A kötetet statisztikai függelék, valamint név – és tárgymutató egészíti ki.

A szerzők a könyv középpontjába három egymással összefüggő kérdést állítottak:

Milyen célokat követtek a különböző kormányok, amikor – jogszabályokkal, programokkal, stratégiákkal – beleavatkoztak a társadalom szociális ügyeibe, vagyis milyen szociálpolitikát csináltak?

A társadalom – és szociálpolitika jellege szempontjából összefüggő folyamat – e a 25 év, vagy annak egymástól jellegzetesen elkülönülő szakaszai?

S végül: mennyire voltak sikeresek ezek a beavatkozások, mennyire valósultak meg a deklarált és titkon nem ellenzett célok?

Ferge Zsuzsáék válaszai nem derűsek. Véleményük szerint nem csak a 25 évet átfogó összefüggések hiányoznak, hanem a ciklusok is szaggatottak. A különböző kormányzati rezsimek intézkedései kioltották egymást, nem volt kontinuitás. Másrészt a kormányok nem az általuk vallott értékek szerint tevékenykedtek. Végül az utolsó kormányzatot kivéve, 2010-ig tulajdonképpen nem is volt igazi irányítője az adott kormány szociálpolitikájának. Az persze más kérdés, hogy az Orbán kormányzat, ahol elismerik az összefüggő és koherens intézkedéssort, mely a munka – alapú gazdaság talaján áll, a szerzők a társadalom elszegényedésére és kettészakadására hivatkozva elutasítják.

A recenzens számos ponton nem ért egyet a nagynevű szerzők megállapításaival, de e kötetet megkerülhetetlen szakmai munkának tekinti, melyet a különböző szociális szakterületen tevékenykedőknek ismernie kell.

PAPHÁZI TIBOR

Ifjúság 2016: a gyorsjelentés

A Magyar Ifjúság 2016 adatfelvétel első eredményei

Már-már úgy látszott, hogy csúszni fog az adatfelvétel, de azoknak a kutatócsoportoknak, amelyek az ifjúságkutatást nemcsak fontosnak tartották, de tenni is tudtak a megvalósítása érdekében, mégis sikerült a kérdezést négy évvel az előző után, még 2012-ben lebonyolítani. Ez azt jelenti, hogy immár az ötödik átfogó ifjúságkutatás adatai is rendelkezésre állnak az ifjúsági problémák elemzéséhez. A 2016-os nagy munkának az első eredményét tartja most kezében az olvasó, a gyorsjelentést, amely részben a főbb adatokat mutatja be szövegesen, részben pedig ezeket illusztrálva szép kiállítású, kifejező képeket mellékel, a számokat mintegy szimbolizálva. Míg az írott szöveg a kiadvány feltüntetett szerzőinek (Bauer Béla, Pillók Péter, Ruff Tamás, Szabó Andrea, Szanyi F. Eleonóra, Székely Levente) munkája, az adatgyűjtést és az adatfeldolgozást a Társadalomkutató Kft. kollektívája kivitelezte, addig a képanyag – bár ez nincs külön feltüntetve –, feltehetően a kiadó, az Új Nemzedék Központ válogató munkájának eredménye.

A kereken száz oldalas kiadványból 17 oldalt foglalnak el az egész oldalas képek, és számos további kisebb-nagyobb fotó illusztrálja a szöveget, ezért úgy becsülhetjük, hogy a képanyag jelenti a brosúra terjedelmének mintegy harmadát. Emellett a nagyalakú könyvecskében 53 ábra és 10 táblázat segít az érdeklődő olvasónak vizuálisan eligazodni a számokat tartalmazó szöveg megjelenítésében.

Kétségtelen, hogy az ügyesen válogatott képanyag igyekszik meggyőzően illusztrálni az egyes fejezeteket: láthatjuk az elmélyültséget a tanulásban, a komolyságot a munkában és viszont. Természetes a derű és a vidámság a sportban és a szabadidőben, a mosoly a közösségben és a kapcsolattartásban. Az adatfelvételnek fontos fejezete a családi kapcsolatokra kérdez rá, nem hiányoznak ezért a párkapcsolat idilli pillanatai, a kisgyermek adta öröm, a párválasztás önfeledtsége. Még a konfliktuson is átsugároz a harmónia: a munkanélküliséggel kapcsolatos résznél mobilján vermeeresen levelet olvasó fiú látható, a fiatalok problémáihoz kapcsolódó lányarcnak az intellektuális elmélyültsége ragadja meg az olvasó tekintetét. A fiataloknak az egymással való kapcsolattartásban elengedhetetlen eszközeivé váltak az infokommunikációs eszközök, számos képen megjelenik ezért a mobiltelefon, amely nélkül az adatfelvétel tanúsága szerint a megkérdezett 15-29 évesek 14 %-a legfeljebb néhány percet tudna kibírni. A '90-es és a 2000-es évek értelmiségi státuskelléke, a laptop már csak alárendelt jelentőségű a képi világban. Azonban bármilyen jól átgondoltan és stílszerűen összeállított a képanyag, mégis hiányérzetünk támad a címlapon megfogalmazott iránymutatással szemben, miszerint „Ezek a mai magyar fiatalok!" A képeken látható fiatalok láthatóan a középosztályhoz tartoznak, és leginkább a tanulóifjúság vagy a fiatal diplomás képét sugározzák, akik gyakran jelennek meg értelmiségi közegben és városi tereken.

Míg tehát a képek a kiadvány megrendelőjének a válogatását tükrözik, az adatok szöveges megjelenítése a feltüntetett szerzők professzionális munkájának eredménye. A kötetet lapozók számára nyilván ismert, hogy többségüknek köszönhető legnagyobbrészt az is, hogy az ifjúságról már 2000 óta rendszeres adatfelvételek állnak rendelkezésre.

A 8000-es adatfelvétel igen nagy munka, a kérdőív kidolgozása nagy tapasztalatot igényel, az adatgyűjtéshez nemcsak statisztikai programok ismerete, hanem jelentős szervezőmunka is szükséges. Az adatok feldolgozása, majd az elemzéssel történő megszólaltatásuk hosszabb idő, a kapkodás az adatminőség romlását eredményezheti, és ebben az esetben az értelmezhetőség esélyei is csökkennének. Az adatokat ellenőrizni kell, ellentmondásoktól megtisztítani, aztán ún. változókat kell képezni az elemzéshez, és még azokat is átalakítgatni, ha a mélyebb összefüggéseket is elő akarjuk hívni, ami a szakmailag hiteles eredmények előfeltétele. Még inkább nő a feldolgozó munka időigényessége, ha több adatgyűjtés adatállományait akarjuk összehasonlítani.

Már most, a gyorsjelentésben is számos adat figyelemfelkeltő. Kiemelhetjük, hogy a 2012-es adatfelvételben tapasztaltakhoz képest a Magyar Ifjúság 2016 11 százalékponttal több dolgozót és 4 százalékponttal kevesebb munkanélkülit talált, mint az előző kutatás; többen indítanának vállalkozást és kevesebben költöznének külföldre, mint 2012-ben; avagy közel háromnegyedük beszél valamilyen idegen nyelvet, szemben a 2012-es 60 %-os aránnyal. 2016-ban 55 %-uk nyilatkozott úgy, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb, 2012-ben csak 40 %-uk mondta ugyanezt.

Számos olyan adat van, amely csak később, a részletesebb vizsgálatok alapján vagy más adatokkal összefüggés-

ben lesz majd magyarázható. Pl. egyre több a korosztályban a nőtlenek/hajadonok között az egyedül élők aránya, de köztük nyilván sokan élnek együtt szülővel, rokonnal. Igazi kérdés azonban a párkapcsolati státusz alakulása, mert hiába házas vagy elvált valaki jogilag, ha ténylegesen élettárssal él. Az életkor emelkedésével csökken a házasodási kedv – de lehet, hogy azért, mert az idősebbek között eleve több a házas, vagyis a házasság ténye itt egy közbejövő változó, ami befolyásolja az életkornak a házasodási kedvre való hatását. 2016-ban is a felsőfokú végzettségűek vállalnak gyermeket a legkésőbben átlagosan, de ismertek azok a demográfiai tények, amelyek szerint összességében a középfokú végzettségűeknek születik a legkevesebb gyermekük, úgyszintén átlagosan.

Az elemzések fogják feltárni, hogy mi lehet ennek az oka, több tanulmány is kiemeli ezzel kapcsolatban a szóba jöhető instabil munkaerőpiaci helyzeteket. Ismert az is, hogy az alapfokú végzettségűeknek születik viszont átlagosan a legtöbb gyermeke, de ez önmagában épp úgy nem dicséretes, mint ahogy a felsőfokú végzettségűek gyermekvállalási tendenciái sem adhatnak okot elmarasztalásra, hiszen az adatok mutatják, hogy nem az egyetem csökkenti a születések számát, hanem a gyermekvállalással összefüggő körülmények, tág értelemben. De a számokban túlságosan elmélyedni egy gyorsjelentésnél nem érdemes, hiszen csak ezek részletes elemzése mondhat majd valami érdemit olyan kérdésekről is, hogy pl. kik azok, akik a migrációt nagyon nagy problémának gondolják, vagy milyen jellemzőkkel írhatók le azok, akik a leginkább büszkék arra, hogy magyarok. A gyorsjelentés funkciója nem az összefüggések feltárása, hanem az, hogy láttassa a befektetett munka eredményességét, az erőforrások megtérülését, a szép kiállítású kiadvány felkeltse az érdeklődést a mélyebb adattartalom iránt is, amelynek létrehozatalában a tapasztalt szerzői gárda minden elismerést megérdemel.

A gyorsjelentés arra viszont kiválóan alkalmas, hogy egy sikeresen lezárt adatfelvétel után, el lehessen gondolkodni az ifjúságkutatás jövőéről, a kérdezés megtervezéséről, céljairól, ami minden adatfelhasználónak érdeke. A 2000-es adatfelvétel óta a kérdezés egy kérdőívben szeretne sokat tudni a 15-29 éves korosztályról, aminek hátrányai is vannak. Egy kérdőívbe nagyon sok fontos kérdés nem fér bele, ugyanakkor némely kulcsponti kérdés nem változik annyit még négyévente sem, hogy érdemi tendenciát mutasson, ami felveti annak veszélyét, hogy az adatgyűjtés kissé érdektelenné válik. A 8000-es minta, bár hazai viszonylatban nagynak számít, nem versenyezhet a KSH lakossági adatfelvételeivel, meg a népszámlálással. A feladata inkább az lehetne, hogy részletezze azokat a kérdéseket, amelyeket más adatfelvételek nem bontanak tovább. Ahogy a 89. oldalon megfogalmazódik, „Valójában a magyarországi fiatalok problémaképe nagyon is állandó elemeket tartalmaz", ezért érdemes lehetne a jövőben tematikus kérdőívekben (is) gondolkozni, ami már az Ifjúság 2008-as tervezésénél felmerült.

Az eredmények viszonylagos állandóságát az Ifjúság kérdőívek részben új kérdések bevitelével igyekeznek oldani. A 2016-os felvételben egy eltolódás figyelhető meg az okostelefonok és a közösségi oldalak használata iránti érdeklődés felé, kibővülve visszakerült a fesztiválok látogatásával kapcsolatos kérdés a 2008-as kutatásból. Mivel lekérdezhetőségi okok miatt a feltehető kérdések száma korlátozott, ennek az az ára, hogy számos fontosnak gondolható kérdés feltételére viszont nem kerül sor ebben az ifjúságkutatásban (sem): szinte semmit nem tudunk meg pl. a fiatalok kriminalitással kapcsolatos érintettségéről, viktimizáltságukról, vagy a munka világában jelentkező problémáikról. A 2016-os kérdőívben csökkent a házasság és a válás iránti érdeklődés, ugyanakkor viszont üdvözlendő, hogy visszakerült a Rokeach féle értéklista, bekerült az előítéletesség mérése és kísérlet történik a külföldre távozás összetevőinek korábbinál pontosabb felmérésére.

A jelenlegi ifjúsági adatfelvétel tehát az eddigiekhez hasonlóan azt az utat választotta, hogy sok mindenről viszonylag keveset akart kérdezni. Egy lehetséges alternatíva azonban az ifjúságkutatást tematikus irányba fejleszteni, vagyis kevesebb élethelyzetről jóval többet megtudni, kiegészítve a 30-34 éves korcsoport megkérdezésével is, ami különösen a munkaviszonyokkal kapcsolatos és a mobilitási kérdések részletes vizsgálatához adhatna hozzá nagyon fontos információkat. Emellett a négyévente már szokásossá váló átfogó kérdőív is megmaradhatna, csak emellé beiktatódhatnának kisebb mintákon tematikus lekérdezések is. Ez az elképzelés persze leginkább akkor valósulhatna meg, ha az ifjúságkutatások olyan intézeti keretek között készülhetnének, amelyek stabil, garantált költségvetést tartalmaznának a négyéves nagy adatfelvétel mellett a köztes periódusban végzett tematikus adatgyűjtésekre vonatkozóan is, így anyagilag biztosítva lenne az ifjúsággal kapcsolatos széleskörű információk megszerzése, ami minden adatfelhasználónak érdeke lenne. Biztos, hogy az ifjúságkutatás megéri a kompromisszumkeresést, a gyorsjelentés szerzői gárdájában lévőknek köszönhetjük azt is, hogy egyáltalán van még Ifjúság adatfelvétel. De a valós problémák megjelenítésére nem vagy alig felhasználható kérdések gyengítik a lekérdezést szakmai értelemben, mert minél több a funkciótlan marketing, annál kevésbé hasznosítható arra a célra, amelyet valójában szolgálni szeretne: az ifjúság problémáinak, gondjainak, törekvéseinek alapos megismerését és megértését.

ABSRACTS

Gábor Nagy – Zsuzsa F. Lassú

In flow and in peace with the world – resilient children and adolescents in institutional care (child protection)

This study is about resilient children and adolescents growing up in institutional care (child protection), who had good coping skills, despite their difficulties. The results of the interviews showed that the first memories of family are pleasant and the loss has been positively reconstructed.They like and worship the people who care about them and they can deeply involve into their favourite activities. Some of them parentified in their lives and become more autonomous than their peers. Spiritual interest and forgiveness are important parts of their resilience. Our results can contribute to plan succesful intervention program.

Keywords: coping, resilience, flow, adult support, positive redefinition, forgiveness

Mihálka Mária

A munka-család interferencia áttekintése a szakirodalom tükrében

Reconciliation of the domain of work and family life is a difficult problem. We have to meet different roles in our lives, where the work and family are in competition for the same resources, but the resources are limited for the individual. Consequently, in the roles of the work and family role conflicts may develop. The modern theories, however, drew the attention to positive, enriching and balancing effects.

Keywords: work-family interface, work-family conflict, work-family enrichment, work-family balance

Komolafe Cinderella – Komolafe Magdolna

A párkapcsolat kialakulása, minősége és stabilitása az afrikai-magyar vegyes kapcsolatokban

In this paper we present relationships between mixed couples in which one partner originates from Sub-Saharan Africa and the other from Hungary. We examine these relationships according to their development, quality and stability by the help of half-structured deep-interviews. The topic of african-hungarian mixed partnership and marriages became more actual with the growing tendnecy for migration from Africa to Hungary. The growing tendency can be observed in spite of the fact, that one part of the migrants stay in Hungary only provisionally, while nowadays Hungary is regarded as transit country. Based on our research we can state, that the stability of relationships mostly depend on the degree of the integration of African men and the willingness of adaptation. But the role of acceptance and ability to adapt from the side of Hungarian women is vital.

Keywords: mixed relationships, relationship, migration, Africa, family

Orsolya Béres – Virág Sebestyén

Experience and opinion of the youth concerning social engagement on the basis of recommendations from Luxembourg

More instances of national research have pointed out that young people's interest in politics is low. In the region-based focus groups of this study, representatives of the age group 15-30 had their say on the (political) social engagement of the youth and on a few recommendations of the document entitled "Empowering young people for political participation in the democratic life in Europe". Participants of this study, on asked about their peers, reported a general sense of disinterest and aimlessness; their interest in any activity is difficult to arouse – including social engagement and tasks carried out within youth organisations. If student governments functioned appropriately, they could serve as good instances of realising social engagement. Most participants are enthusiastic about representing the interests of the youth, thus frequently inform decision-makers about their opinion. The problem lies more in the decision-makers' lack of motivation to make any change. The participants proposed numerous ideas as for motivating the youth or facilitating their social engagement (e.g. paradigm shift of decision-makers, education in attitude, platforms, pilot programmes...)

keywords: youth, political engagement, implementation toolset, student governments (HÖK, DÖK),* online-offline presence, focus group research

*both at primary and secondary (DÖK), as well as at higher education (HÖK) levels.

SZERZŐINK

BÉRES ORSOLYA
szociológus; Emberi Erőforrások Minisztériuma – Család- és ifjúságügyért Felelős Államtitkárság

F. LASSÚ ZSUZSA
pszichológus, egyetemi docens; ELTE Tanító- és Óvóképző Kar

FARKAS PÉTER
szociológus; Emberi Erőforrások Minisztériuma – Család- és ifjúságügyért Felelős Államtitkárság

KOMOLAFE CINDERELLA
szociológus, teológus; Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Tátsadalomtudományi Karon végzett

KOMOLAFE MAGDOLNA
okl. közgazdász , KSH Nemzeti számlák főosztály

MIHÁLKA MÁRIA
szociológus, szociális munkás; Szegedi Tudományegyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola és Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar, Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék

NAGY GÁBOR
pszichológus; Szent Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató

SEBESTYÉN VIRÁG
szociológus; Youth Wiki Nemzetközi Megbízotti Hálózat magyar delegáltja

SZOMBATHELYI SZILVIA
szociológus; Emberi Erőforrások Minisztériuma – Család- és ifjúságügyért Felelős Államtitkárság

LEKTOROK

Dr. Berán Ferenc, Jakubeczné Nagy Katalin, Dr. Papházi Tibor, Dr. Pári András, Szombathelyi Szilvia